PIERRE LOTI

DÜNYA KLASİKLERİ / ROMAN

DOĞUDAKİ HAYALET

DOĞUDAKİ HAYALET
PİERRE LOTİ

Bu kitap Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi için özel olarak çevrilmiştir.
DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 112

Yayına hazırlayan : Egemen Berköz
Fransızca'dan çeviren: Faruk Ersöz

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüsüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarına şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle

Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.
Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

SUNUŞ

Cumhuriyet'le başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.
Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliği yineleyerek, Türk okuruna bir "Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.
Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerini okurlarımıza sunmaya başladık.
Büyük ilgi gören bu etkinliği Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmamış -ancak Aydınlanma Devrimi yarıda kalmasaydı yayınlanacağına kesinlikle inandığımız- dünya klasiklerini de katarak sürdürüyoruz.
Cumhuriyet

ÖNSÖZ (*)

Pierre Loti, yapıtlarının yanı sıra, çok renkli yaşamı ve kişiliğiyle de özellikle yaşadığı dönemde ilgi odağı olmuş ender yazarlardan biri. Gazetelerde, dergilerde resimleri basılan, hakkında türlü çeşitli, doğru yanlış sürekli haberler, yazılar çıkan bir ünlü; öyle ki 1903-1905 yılları arasında Vatour gemisinin komutanlığını yaptığı zamanlar İstanbullu hanımlar onu izletmek için özel hafiyeler tutmuşlar. Bugün için adı pek yabancı gelmese de yapıtları pek tanınmayan Fransız deniz subayı Julien Viaud, yazın dünyasındaki adıyla Pierre Loti Türkiye'yi ikinci yurdu saymıştı.
Deniz subaylığı sayesinde çeşitli ülkeler tanıma fırsatını bulan Loti, mesleği gereği yaptığı yolculukların yanı sıra, zaman zaman kendi de yolculuklara çıkmıştır. Tahiti'den Senegal'e, Mısır'dan Çin'e,

Hindistan'dan Amerika'ya kadar çok yer gezip dolaşmış ama yalnızca Türkiye'yle bir gönül bağı olmuştur; bu, sözde kalan bir gönül bağı değildir.
Ardında kırk kadar yapıt bırakan Pierre Loti 14 Ocak 1850 günü dünyaya geldi. Sanatçı kişiliği daha çocukluğunda belirmeye başladı. Kardeşindeki resim yeteneğini gören ablası Marie, onu resme yönlendirdi, aynı zamanda da piyanoya başlattı. Loti, fotoğraf çekmeye merak sarınca bir süre sonra resmi bırakmış; ama piyanodan hiç bir zaman kopmamış, komutanlık yaptığı savaş gemilerinde bile odasına bir piyano koymayı ihmal etmemiştir.
Julien on beş yaşındayken, ağabeyi gibi denizci olmaya karar verir. Deniz Harp Okulu sınavlarına hazırlanmak için gittiği Paris'te yalnızlıktan kurtulmak için küçük bir deftere içini dökmeye başlar. 1866 kasımında başladığı bu günlük giderek bir yaşamın seyir defterine dönüşür. Pierre Loti hemen bütün yapıtlarını günlüğünden yola çıkarak yazdığı için yapıtları özyaşamöyküsel bir nitelik taşır.
Julien Viaud ilk kez asteğmen olarak Jean-Bart gemisiyle çıktığı uygulama gezisi sırasında Türk topraklarına ayak basar. Jean-Bart 20-25 Şubat 1870 tarihleri arasında İzmir limanında demirler. Kent onda üstünkörü bir izlenim bırakmıştır. Karanlık bir gecedir; yağmur yağmakta, sokak köpekleri ulumakta, kervanlar geçerken develerin çıngırakları duyulmaktadır. Her şey sanki bir düşteymiş gibi görünmüştür ona. Türkiye'ye bir sonraki gelişiyse 1876 yılına raslayacaktır.
Bu arada Tahiti'ye, sonra Senegal'e gider; Tahiti'de Kraliçe Pomaré'nin nedimeleri ona Loti adını takarlar, sonraları yapıtlarını imzalayacağı bu ad tropikal bir çiçeğin adıdır. Deniz subayının Senegal'de yakalandığı sevda fırtınası düş kırıklığıyla biter. Sonra onu Couronne fırkateyninde teğmen olarak görüyoruz. Aradan geçen zaman içinde, çizdiği resimlere günlüğünden eklediği alıntılarla, Paris basınının önde gelen ressam muhabirleri arasına girmeyi başarmıştır.
Selanik'teki Fransız ve Alman konsolosları öldürülünce, hükümetleri, suçluların cezalandırılmasını istemişler ve idamları izlemek için çokuluslu bir filo Selanik'e gönderilmişti. Couronne fırkateyni bu filodaki gemilerden biriydi.

Suçluların asılmasından üç gün sonra subaylara kentte gezme izni verilir. Genç teğmen Julien Viaud, yabancılar için tehlikeli sayılan kentin Müslüman mahallelerine dalmaktan çekinmez. Dövüşen iki leyleğe bakmak için eski bir caminin kapalı kapısı önünde durduğunda, iki iri yeşil gözün gözlerine dikilmiş olduğunu ayrımsar. Bunlar Aziyade'nin, on sekiz yaşlarında bir Çerkes kızının, yaşlı tacir Abeddin'in dört hanımından en genci olan Aziyade'nin gözleridir. Aziyade'nin hizmetçisi Hatice ve Julien'in Selanik rıhtımlarında tanıştığı Musevi kayıkçı Samuel'in katkılarıyla! gizli buluşmalar ayarlanır. İlkin bir düş ve duygu esrikliğinden öte değildir bu; ardından bir şeyler daha gelir, aşk ya da onun gibi bir şey. Bu arada, İstanbul'daki Gladiateur gemisinde bir göreve atanır. Ancak, Aziyade de sonbaharda İstanbul'a gelecektir, çünkü kocası Abeddin evini başkente taşıyacaktır.
Julien Viaud'nun Osmanlı başkentinde ilk kalışı 1 Ağustos 1876'dan 17 Mart 1877'ye kadar uzanır. Kısa süre Beyoğlu'nda bir otelde kaldıktan sonra Beyoğlu'nun tenha bir yerinde, Haliç'e ve Türk kentinin uzaktaki panoramasına bakan bir eve yerleşir. Tanıştığı bir Ermeni papazdan ilk Türkçe derslerini alır. Sonra hayatın tadını çıkarmak için gönlünce yaşamaya başlar. Giderek, doğunun yaşam biçimine alışır; Türk göreneklerini benimser, kaftan giyer, nargile içer, hatta Karagöz seyretmeye bile gider. Sonunda bir ev tutup Eyüp'e yerleşir.
Bu arada Aziyade, Selanik'ten İstanbul'a gelmiştir. Genç kadın, kocasının sık sık İstanbul'dan ayrılmasından yararlanmakta, sevgilisinin Eyüp'teki evine gelip birkaç gün kalmaktadır. Aziyade'nin kendini adamaya kadar varan sevgisiyle sanki Tanrı katına yüceltildiğini hisseden Julien'in benliğindeki eski yaralar iyileşir, Julien, genç Çerkes kızına duyduğu sevgiyi itiraf eder: Aşkın o saf, o mavi küçük çiçeği bu genç, ateşli tutkuyla karşılaşınca yeniden açtı gönlümde. Olanca kalbimle onu seviyor, ona tapıyorum. Genç denizci zamanla Eyüp halkından biri olur çıkar. Dünyanın en güzel ülkelerinden birinde yaşadığına inanmaktadır artık. Ama nasıl oluyordu da, Aziyade, Julien Viaud'nun evine rahatça gidip geliyordu. Loti'ye göre bu durum çevrede üstü kapalı biçimde kabul edilmişti. Aziyade'nin, ya da bir erkeğin haremindeki Müslüman kadınının, Hıristiyan bir erkekle ilişkiye girmesinin olanaksızlığı üzerine az

mürekkep harcanmamıştır. Kimileri Aziyade'nin hiç bir zaman var olmadığını, sanal bir sevgili olduğunu vurgularken; Gide, Cocteau, Goncourt Kardeşler gibi kimileri de onun aslında bir erkek olduğunu ısrarla öne sürmüşlerdir.
Aziyade ile yaşadığı bu aşk ona Türk dünyasının kapısını açar. Öte yandan Loti, gelişen siyasal olaylar karşısında gönlünün haritadan silinmek istenen bu güzel ülkeden yana [olduğunu], hiç farkına varmaksızın yavaştan Türkleş[tiğini] itiraf eder. Artık, kendi ülkesi tehditle ve ölüm tehlikesiyle karşılaştığı zaman duyacağı coşkuyu biraz Türkiye için de duy[maktadır]. Günün birinde gemisinin bir başka ülkeye doğru demir alacağının bilincindedir. Genç subay 17 Mart 1877'de, Türk-Rus Savaşı'nın çıkmasından bir süre önce, sevgilisine döneceği sözünü vererek İstanbul'dan ayrılır.
Türkiye'den dönüşünde sıkıntı ve özlem kaplamıştır içini. Anıların yükünden kurtulmak için yazmayı düşünür. Acısının türküsünü söylemek, içindeki acıyı önüne gelene haykırmak istiyordu. Hem yazmak için kafasını yormasına da pek gerek yoktu. Nasılsa günlüğü elindeydi. Ufak tefek değişikliklerle İstanbul'da kaldığı süreyi çok özgür bir biçimde roman gibi yeniden yazmaya başladı. Yalnızca adları değiştirdi; Hatice'yi Aziyade, kendisini Loti adında bir İngiliz deniz subayı yaptı. Bir de romana özgü etkileyici bir son bulması gerekiyordu. Buldu da. Romanın baş kişisi Loti, İstanbul'a döndüğünde sevgilisinin öldüğünü öğrenince Ruslar'a karşı savaşan Türk birliklerine katılacak ve Kars kalesi önlerinde şehit düşecekti.
Julien Viaud'nun ilk yapıtı Aziyadé 1879 ocak ayında satışa çıkarıldı. Loti'nin bu ilk romanı hemen hiç ilgi uyandırmadı. Romandaki olay örgüsünü oluşturan bir dizi küçük olayın siyasal ve tarihsel bir fon üzerinde sıralanması yapıta belgesel bir çeşni katmaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçirilmesi, üç ay sonra onun yerine II. Abdülhamit'in tahta çıkarılması, 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'in ilanı ve yine aynı gün Bahriye Nezareti Binası'nda toplanan Tersane Konferansı ve konferansın başarısızlıkla sonuçlanması bu fonun dokusunu oluşturur.
Aziyadé, yayın için deniz kuvvetlerinden izin alma zorunluluğunu aşmak için yazar adı olmadan çıksa da, o yazmayı sürdürmekte kararlıydı. Bir yıl sonra Le Mariage de Loti Madame Adam'ın Nouvelle Revue'sünde tefrika edilince yazın dünyasında büyük

yankılar uyandırdı. Aziyadé'nin yazarı birden üne kavuşmuştu. Julien Viaud, üçüncü romanı Le Roman d'un spahi'de Pierre Loti imzasını ilk kez kullanır. Artık yapıtlar birbirini izleyecektir.
Pierre Loti on yıl sonra ikinci kez Türkiye'ye gelir. Romanya Kraliçesi Elizabeth'in, yazın dünyasındaki adıyla Carmen Sylva'nın çağrısına uymak, Bükreş üzerinden İstanbul'a gitme fırsatını vermiştir ona. 6-8 Ekim 1887 tarihleri arasında İstanbul'da kalan Loti, bu üç gün içinde eski günlerin izini sürmeye, gençlik günlerinin üzerini örten külleri deşme[ye] çalışır. Amacı, Aziyade'nin ölümünden kesinlikle emin olmaktır. Heyecan içinde, soluk soluğa, gerçeği öğrenmek için çırpınır. Çılgınca koşuşturma Topkapı'da Aziyade'nin mezarında noktalanır. Bundan böyle İstanbul'a her gelişinde bu mezarı ziyaret edecektir. Bu üç günlük yolculuğun soluk kesen öyküsünden yeni bir yapıt doğar: Fantôme d'Orient (Doğudaki Hayalet).
1890 yılında Carmen Sylva'ya ikince kez konuk olan Loti, oradan yine İstanbul'a uzandı. 12 -15 Mayıs günleri arasında Osmanlı başkentinde kalan Loti'nin üçüncü kez niçin geldiği pek açık değildir. Günlüğünde resmi bir ziyaret için İstanbul'a gittiğini belirtmesi ünlü yazarın Sultan Abdülhamit'in çağrılısı olduğu varsayımına yol açmıştır. Gerçekten bu gelişinde Yıldız Sarayı'nda Sultan Abdülhamit ile görüşmüş, Mecidiye nişanıyla onurlandırılmıştır. Loti'nin Abdülhamit'e hayranlık duyduğu doğrudur. Ama bu, siyasal nedenlerden çok estetik nedenlere dayanan bir hayranlıktır. Çünkü hükümdarlar hep büyülemiştir onu. Kralları hep bir peri masalı kahramanı olarak algılamıştır. Onun gözünde Osmanlı padişahı Batılı ruhun yeryüzünde en anlayamayacağı insandır, insanüstü sorumlulukları olan Halife'dir, Asya çöllerinin derinliklerinde Tanrı'nın gölgesi diye adı geçen adamdır. Görüşme sırasında sadrazam padişahla ünlü konuğu arasındaki konuşmaları çevirmek için boşuna nefes tüketmiştir. Çünkü Loti'ye göre ikisi de birbirlerini çok iyi anlıyor, Hıristiyan güçlerin sıkıştırdığı imparatorluğun geleceği hakkında aynı kaygıları paylaşıyordu. Ötesi, Loti yalnızca Abdülhamit'den değil, çağın pek çok kral ve kraliçesinden iyi kabul görmüştür. Ancak Loti, hiçbir zaman Abdülhamit'i savunmamıştır. Bu üçüncü İstanbul yolculuğundan Constantinople en 1890 çıkacaktır.
Loti, 1894 yılında henüz küçük bir çocukken yitirdiği inanca yeniden kavuşmak umuduyla Kutsal Toprakları ziyaret etti. Fransa'ya dönüşte

yine İstanbul'a uğradı. Bu dördüncü gelişi 12-18 Mayıs tarihlerine raslar. Abdülhamit'in çağrılısı olarak Cuma Selamlığını izledi; Fransız elçisi Paul Cambon'un eşliğinde Bursa'ya gitti. Bu yolculuğunu La Galilée'nin sonuna eklediği La Mosquée Verte'de anlatır.
Balkanlar'daki huzursuzluk dolayısıyla İstanbul'daki Fransız Elçiliği'ne bağlı karakol gemisi Vautour'un komutanlığına atanacak kişi önemli bir rol üstlenecekti. Belki diplomatik hesaplar, belki raslantı sonucu bu göreve Pierre Loti atandı.
9 Eylül 1903 günü Julien Viaud beşinci kez İstanbul'a geldiğinde elli üç yaşında, ünü dünyayı tutmuş bir yazardı. Resmi işlerinin dışında dingin bir yaşam sürüyordu. Görünüşte genç bir Türk kadınından gelen bir mektup, bu dingin yaşamın sonu oldu. Yaşamının sonuna kadar kandığı bir aldatmaca söz konusudur burada.
Müslümanlığı kabul etmiş bir Fransız'ın torunları olan iki kızkardeş, Zennur ve Nuriye ile, o sıralar İstanbul'da bulunan arkadaşları Marie-Amélie, diğer adıyla Fransız gazeteci Marc Hélys, sıradışı bir şeyler yaşamak için Loti'ye mektup yazıp kendisiyle tanışmak istediklerini söylerler. Tek amaçları eğlenmektir. İki yıl öncesinde Zennur, Loti'ye bir mektup yazmış ve Aziyadé'yi yayınladığı için teşekkür etmiştir; insanın sevdiği yazarı yakından tanımak istemesi, Loti'den bir randevu koparmak için iyi bir bahane olabilirdi. Bu kez Marc-Hélys yazar mektubu.
Mektup Loti'nin keyfini kaçırmıştı ama her şeye karşın randevuya gitti. İlk buluşmanın ardından üç genç kadın ona bir roman yaşatmaya karar verdiler. Kendilerinin, çağdaş genç Müslüman kadın ruhunu temsil ettiğini sanıyorlardı, onun için yazacağı bir romanla bu kadının özgürlük davasına katkıda bulunmasını Loti'den rica etmeyi düşündüler. Buluşmalar birbirini izledi, ama üç genç kadın gerçek kimliklerini gizlemeyi sürdürdüler. Bunu fırsat bilen Marc Hélys, Aziyade çağrışımlarının yazarda uyandırdığı duygulardan yararlanarak hem mektuplarında, hem buluştukları zamanlar, üstü kapalı biçimde sevgisini dile getirmişti. Giderek tüm olup bitenler bir saklambaç oyununa dönüştü. Loti ise tüm kuşkularına karşın kendini aldatmayı yeğliyordu. Marc Hélys Paris'e dönünce bu güldürüyü noktalamak gerekti. Marc Hélys, kendini Loti'ye tanıttığı adla Leyla, ailesinin kendisini istemediği biriyle evlenmeye zorlaması üzerine intihar etmeden önce, Loti'ye son bir mektup yazacak ve aşkını itiraf

edecekti! Bu aldatmaca, Loti'nin ölümünden sonra, Marc Hélys Le secret des Désenchantées'yi yayınlayınca aydınlığa çıkmıştır. Pierre Loti'nin bu yaşadıklarını anlatan roman büyük başarı kazanmıştır. Loti, 1910 yılında emekliliğini ister. Altmış yaşındadır. 1910 ağustosunda altıncı kez İstanbul'a gelir, 15 Ağustos-22 Ekim 1910 tarihleri arasında dokuz hafta kalır. İstanbul'a, romanında adını Cenan koyduğu Leyla, dolayısıyla Marc Hélys hakkındaki gerçeği öğrenmek üzere gelmiştir. Birkaç gün Kontes Ostrorog'a konuk olur, ardından Çemberlitaş'ta tuttuğu bir eve yerleşir. Kısa süre sonra hastalanınca hastahaneye yatar, Fransız konsolosunun Ortaköy'deki yazlık konutunda uzun bir iyileşme dönemi geçirir. Öte yandan Cenan ve arkadaşları hakkındaki tüm araştırmaları sonuçsuz kalır. 23 Ekim 1910 günü, bir daha hiç gelmeyeceğini sanarak Türkiye'den ayrılır.
İtalya 1911 eylülünde Trablus'a saldırınca yalnız Pierre Loti buna karşı çıktı. 3 Ocak 1912 tarihli Figaro'da çıkan yazısında Ben yalnız İtalyanlar'ı değil, hepimizi, kendine Hıristiyan diyen bütün Avrupa halklarını üzüntüyle protesto ediyorum diyor, yazısını şöyle sürdürüyordu: Kendine Hıristiyan diyen Avrupa'nın gözünde bütün ülkelerin Müslümanları avlanmasına izin verilen av hayvanlarıdır. [...] Türkiye kendisine böyle davranılmasına razı gelmeyecektir. [...] Türkiye korkulacak bir savaşçıdır, gururlu ve kahraman ordusuyla kanının son damlasına kadar kendini savunacaktır. Bu, Doğu'nun gizemine tutkun, Türkler'e duygusal yakınlık duyan Pierre Loti değil, tümüyle siyasal tavır sergileyen, güdümlü bir yazardır. İtalya karşıtı bu yazıdan dolayı aboneliğini iptal edenlerin çokluğu Figaro'nun müdürü Gaston Calmette'i güç durumda bıraktı.
1912 Lozan Antlaşması'yla Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'ya verilmesinin hemen ardından Birinci Balkan Savaşı patlak verdi. Loti sesini yükseltmekte gecikmedi, altmış yaşını geçmiş olmasına karşın giderek artan bir ateş ve coşkuyla Türkiye'yi savunmaya koyuldu. Emekli olduğu için, taşıdığı üniformanın yazdıklarını kısıtlaması söz konusu değildi artık. Önce, Figaro'da sonra Gil Blas'da sürdürdüğü yazılarla Avrupa'yı küçük Balkan devletlerinin suç ortağı ilan etti. Katil Türkler diye manşetler atan basına, Türkler'e kara çalmaya uğraşan satılmış yazar bozuntularına ateş püskürüyordu. Avrupa'da [Türkler'i] destekler görünenlerin tümü bugün onları aşırı bir

rahatlıkla reddediyor, hakaret yağdıran basın, onları korumayı üstlenmiş siyasetçiler ve bir zamanlar dost olduklarını ilan eden Batılı Güçler, hepsi onları ortada bırakıyor diyordu. 22 Ocak 1913'de Turquie agonisante piyasaya çıktı. Bu kitap, mektuplardan ve makalelerden oluşan bir derlemedir.
Loti'nin Türkler'den yana oluşu nasıl açıklanabilirdi? Bazı Fransız araştırmacıların öne sürdüğü gibi otuz beş yıl önce yaşanmış bir aşkın anısı siyasal bir tavır almaya yetebilir miydi? Loti Türkler'e duyduğu bağlılık ve saygının kişisel nedenlere çok daha az bağlı olduğunun altını çizer. Bu nedenleri dizgesel biçimde açıklamasa da onları yapıtlarına serpiştirilmiş olarak bulmak mümkündür. O, özellikle sadakat, dürüstlük, büyüklere saygı, konukseverlik, düşman olmayan herkese beslenen, hatta hayvanları da kapsayan sınırsız sevecenlik gibi, artık Avrupa'da sarsılmış değerlerin hâlâ Türkler'in yaşam biçemini belirlemesine hayranlık duymaktadır. Varoluşun kozmik sonsuzluk içinde bir raslantı olduğunu ve bu raslantının kaybolurken tozdan öte hiçbir şey bırakmadığını düşünen Loti için zaman geçiyor korkusu, yalnızlık korkusu, yaklaşan hiçliğin verdiği korku Türkiye'de duyulmaz. Türkler bütün Doğu'nun en temiz ruhlu, en hoşgörülü insanlarıdır.
Osmanlı hükümeti şükran belirtisi olarak Turquie agonisante yazarını İstanbul'a resmen davet etti. 12 Ağustos - 17 Eylül 1913 tarihleri arasına raslayan bu yolculuk onun Türkiye'ye yedinci ve son gelişi olacaktı. İstanbul'da kaldığı süre içinde hükümet ve saray mensupları ile görüştü, padişah tarafından kabul edildi. 18-21 Ağustos günleri arasında Edirne'ye bir yolculuk yaptı. Trenin geçtiği her yerde nerdeyse bir kurtarıcı gibi coşkuyla karşılanıyordu. İstanbul'a dönüşünden Fransa'ya hareketine kadar, daha önce Ostroroglar'a konuk olan Loti, Yavuz Selim'de kendisi için özel olarak hazırlanıp döşenmiş bir evde ağırlanmıştır.
Birinci Dünya Savaşı patlak verince Loti silah altına alınmasını ister. Türkiye'nin savaşta yer alacağı kamptan kaygılanmaktadır. Bir Türk-Alman bağdaşmasını engellemenin görevi olduğuna inanıyordu. Bu amaçla Enver Paşa'ya gönderdiği mektup 6 Eylül 1914 tarihli Figaro'da yayınlanmıştır.
Pierre Loti savaşın ardından Türkler'i savunmak için yine kalemine sarılır. Ne Türkler'e hakaret eden, eski önyargılarla gözleri körelmiş,

Doğu'ya hiç ayak basmamış adamlara, ne de besleme basının Türkler'e kara çalan her yazısına İncil'den alınmış sözler gibi inanılmasına dayanamıyordu. Sansürün Ermeniler'e, Yunanlılar'a ucu dokunan her şeyi kesmesine, ama Türkler'e yönelik en ağır aşağılamaları hoşgörmesine isyan ediyordu. Her şeyden önce onlar Hıristiyan değiller, zavallı Türkler; işte bu, Avrupa'nın gözünde en büyük kusurdur [...] her zaman onlar haksız çıkarılacak, bedel her zaman onlara ödetilecektir diyordu. Artık Batı'da Türkler'in yasadışı paryalar olduğu ve yalnızca düşmanlarının barış konferansına katılma hakkı olduğu kabul edilmiş gibi görünmektedir. Çünkü Türkler ne yaparlarsa yapsınlar Avrupa daima onları haksız bulacaktır. İnsan haklarına ve antlaşmaların ruhuna aykırı olarak İzmir'e yerleşen yabancı işgalciler[in] kanlı bir savaşa yol açması olasıdır. Ne ki İzmir'i Yunanlılar'a vermek, Foçalılar zamanında Marsilya'da Yunanlılar'ın çok olduğu ve orada iyi işler çevirdikleri bahanesiyle burasını da onlara vermeyi önermekle aşağı yukarı aynıdır.
Öte yandan Pierre Loti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkler'i savunurken bunun Fransa'nın ulusal çıkarları açısından önemini sık sık dile getirmekten kaçınmamıştır. Çünkü Fransa Halife'nin imparatorluğuna milyarlar yatırmıştır. Rusya'nın çökmesinden sonra Türkiye'nin de yıkılması Fransa'ya çok pahalıya mal olacaktır. [...] Orada piyasayı elinde tutan tartışmasız Fransız tacir ve bankerlerdir ve Türkiye ile sürtüşmek Fransa'nın yılda ortalama iki buçuk milyar kaybetmesine yol açacaktır.
Pierre Loti sansürü aşmak için etkili dostlarına başvuruyor, Türkiye lehinde girişimlerde bulunmaları için onları bir çeşit baskı altında tutuyordu.
Türkler lehine yürüttüğü bu kampanya giderek kendisinin Türkler'e yaklaşımında da değişikliğe yol açacak, Mustafa Kemal'in çevresindekileri yurtlarını savunan kahramanlar olarak selamlayacak ve kaderci bir bekleyiş içinde olan değil, hakları için savaşan Türk'e destek verecektir. Büyük Millet Meclisi Hükümeti Loti'nin bu tutumuna incelikli bir yoldan karşılık verir. Fransadaki temsilcimiz Ferit Bey'in eşi Müfide Hanım Loti'ye Mustafa Kemal Paşa'nın bir mektubuyla Meclis'in armağanı olarak bir halı vermekle görevlendirilir.

Pierre Loti 10 Haziran 1923 te öldü. Ardında kırk kadar yapıt bıraktı. İngilizce'ye, Almanca'ya, İtalyanca'ya, Japonca'ya... çevrilen bu yapıtlardan yedisi Harf Devrimi'nden önce eski yazıyla Türkçe'ye de çevrildi. Latin harfleriyle dilimize kazandırılan yapıtlarının sayısı da yediyi aşmıyor. Bunların arasında ne doğrudan Türkiye'yi savunduğu, ne de konusu Türkiye'de geçen yapıtlarının tümü var. Doğudaki Hayalet ise ilk kez Türkçe'ye aktarılıyor. Pierre Loti üzerine yazılmış üç yüzü aşkın kitaptansa yalnızca bir tanesi Türkçe'ye çevrildi. Türk yazarlara gelince, Pierre Loti hakkında bugüne kadar yalnızca bir Türk yazar Türkçe bir kitap yazdı: Abdülhak Şinasi Hisar.

Faruk Ersöz

DOĞUDAKİ HAYALET
(Fantôme d'Orient)

I

Eylül 188...

Güzün kendini artık biraz belli ettiği serin bir eylül akşamından sonra geceyarısı. Her yer sessiz. Huzur içinde uykuya dalmış ailemin evinde yalnızca ben uyanığım. Sıkıntıdan ve beklemekten kafam karmakarışık. Yarın sabah yola çıkacağımı düşünerek erken yatacağımı söyleyip daireme çekileli nerdeyse iki saat olacak. Ama uyku tutmuyor. Kendi özel daireme kapanmış, odadan odaya boş boş dolaşıyorum, denizci olarak çıktığım uzun, uzak seferlerin arifesinde olduğu gibi sınırsız düşler kuruyorum, geçmiş günleri, sonsuza dek bitmiş şeyleri, ölmüş yüzleri sıkıntıyla içimden geçiriyorum.
Ancak bu kez yalnızca bir aylığına yola çıkıyorum ve İstanbul'dan uzağa gitmeyeceğim, ama bu yolculuk üzüntülü olacak...
Mutsuz bir masal oyunu olan yaşamımın unutulmaz bir perdesi orda oynandı mutlaka, o yüzden oraya dönmek düşüncesi böyle tedirgin ediyor beni, o yüzden ordan gelen her şey, aklımdan geçen bir Türkçe sözcük, bir Doğu silahı, bir Türk kumaşı, bir koku beni hemen

bir sürgün gibi düşlere daldırıyor, gözlerimin önünde İstanbul beliriyor yeniden. Dairem bir eski zaman emirinin dairesiyle aynı, oymalı küçük kemerler, eskil sırma işlemeler ve beyaz kireç badanasıyla sevdiğim baba evimin ortasına büyü yoluyla yerleştirilmiş herhangi bir Doğu evine benziyor; bunun nedeni sadece sanatsal özenç değil. İslam dünyasının bir daha kopamayacağım çekiciliğine Boğaziçi kıyılarında oturduğum zamanlar kapıldım; bu çekiciliği türlü türlü biçimlerde, nesnelerde, resimlerde, renklerde bile duyuyorum, hatta duvar çinilerimdeki şu yapmacıksız boyanmış eski düş çiçeklerine varıncaya değin. Özellikle bu hüzünlü çekicilik beni etkiliyor, yarın olacağım yere, oraya doğru çekiyor beni.
Öyleyse İstanbul'u bir daha göreceğim doğru... On yıldır düşlediğim o kutsal yolculuk pekâlâ gerçek ve yakında demek...
Denizcilik mesleğinin raslantılarıyla dünyanın her köşesini dolaştığım on yıldan beri bir daha geri dönemedim oraya, hiç olmadı, beni sürekli ordan uzaklaştıranın bir yazgı, amansızca bir cezalandırma olduğunu söyleyesi geliyor insanın. Büyük umutsuzluk içinde yıkılmış bir küçük Çerkes kızına ordan ayrılırken ettiğim tumturaklı dönüş yeminimi hiçbir zaman tutamadım.
O benim sevgilimdi; bütün ruhumla kendimi ona verdiğimi, yaşadıkça ve sonsuzlukların ötesinde süreceğini sanıyordum; ona ilişkin hiçbir şey bilmiyorum artık.
Ama ondan ayrıldığımdan beri uykuda beni sürekli kovalayan görüntü hep aynı: Gemim beklenmedik biçimde çabucak, gizlice İstanbul'a uğruyor; düşte görülen bu İstanbul tuhaf, büyümüş, bozulmuş, iç karartıcı; ona kavuşmanın ateşi içinde aceleyle karaya çıkıyorum, binlerce şey beni engelliyor, vakit geçtikçe tedirginliğim artıyor, sonra hemen demir alma vakti geliyor ve o zaman onu yeniden görmeden hareket ettiğim, yitmiş izinden hiçbir şey bulamadığım için yüreğim daralıyor, uyanıyorum...
Beklemekle geçen bu gecede, acımın türküsünü söylemek, gelene geçene güçlüce haykırmak için vaktiyle çıkardığım ve çıktığı günden bu yana açmaya cesaret edemediğim bir kitabı arıyorum korkuyla, yeniden okumak için. Beceriksizce kaleme alınmış, acınası, küçük bir kitap bu; ama o günkü tüm duyarlığımı, bozguna uğramış, ilk kez ölesiye alt üst olmuş ruhumu koymuştum o kitaba, yazmayı sürdüreceğimi, ileride Aziyade'nin adsız yazarının kim olduğunun

anlaşılacağını düşünmeden. (Aziyade, onun söylemek istemediğim daha hoş, daha yumuşak olan gerçek adı yerine benim uydurduğum bir Türk kadın adıdır.)
Dinsel bir saygıyla, sanki bir gömütün kapak taşını aralamış, içine bakıyormuşum gibi o unutulmuş sayfaları çevirmeye başlıyorum, vaktiyle yazdığım bu sayfalar beni şaşırtıyor.
Önce beni gülümseten çocuksu şeyler var. Kalıplara uyan bir Loti var, kendisine benzediğimi sandığım. Sonra, şurda burda meydan okumalar, Tanrı'ya karşıgelmeler var; bunların bir kısmı bana berbat gelen beylik, hep yinelenen şeyler, öbür kısmı umutsuzlukla, ateşle dolu, sanki duaymış gibi. Ah! o gençlik çağı, Tanrı'ya hem karşıgeldiğim, hem de yakardığım günler!...
Ama satır aralarında, güçsüz, ses vermeyen sözcükler arasında uyuyan, dile getirilmemiş her şey, yavaşça uyanıyor, yitip gitmeleri için bıraktığım uzun geceden dışarı çıkıyor. Yaşamımın, geçmişte kalmış aşkımın akıl ermez gizli yanları yeniden gözümde canlanıyor; bunlar olmasa ne derin bir çekicilik, ne de yürekten bir korku söz konusu olurdu. Ara sıra, bu kitap bir anıyı ya da çektiğim bir acıyı çağrıştırdığı zaman, belirsizce algılanan büyük gizlerdeki büyük uçurumları sezinlemenin getirdiği türden dondurucu bir sarsıntı ya da ruh ürpertisi duyumsuyorum. Öteden beri varolan ya da belirsizce dile getirmesi bile olanaksız, bilemediğim, başka gizler bunlar.
Öykümüzün başladığı taşlık Selânik kırlarında ayışığının mayısta uyandırdığı izlenimi yeniden ansızın duymak niçin ürpermeme yetiyor? Ya da Eyüp'teki gizli evimizden içeri giren bir kış akşamı güneşinin görüntüsü? Ya da Türk dilinin titremleriyle ve genç, pes sesiyle onun söylediği bir tümcenin aklıma gelmesi? Ya da yine yalnızca ordaki yıkık duvarın, tenha sokağın bir köşesine vuran gölgesiyle yakındaki camiyi boğması? Kavraması pek güç, varla yok arası çok küçük şeyler bunlar; ama insanı böylesine ürpertmek için, insan ruhunun bilinmez derinliklerinde nelere bağlıdır öyleyse bunlar, geçmişte kalan neye bağlanacaklar, tükenmiş hangi serüvenlere, hâlâ acı çeken hangi toprak bedene? Ve insan niçin bu garip ansıma sarsıntılarını, özellikle aşkın tadına doyulmaz, öldüren büyüsünün değneğiyle dokunduğu ülkeler, yerler ve zaman söz konusu olduğunda duyumsuyor?

Birçok sayfayı göz bile atmadan hızla çeviriyorum. Kitap gereği ya da yersiz araştırmalar için daha şaşırtıcı olsun diye gerçekleri az çok beceriksizce düzene koyduğum, değiştirdiğim sayfaları atlıyorum.
Sonra işte Eyüp'teki son günlerimiz, koyup gitmenin yürek burkan acısıyla dolu, oysa ilkyaz bir kez daha eski İstanbul'a geliyor, hüzünlü sokaklara badem ağaçlarının beyaz çiçeklerini serpiyordu.
Şimdi de son bölüm, bütün o uydurma Azrail bölümünü ben eklemiştim; ama yalnızca o zamanki düşüncelerime göre yazılan öykülere bir son gerektiğini sandığım için değil, daha çok ikimizin sonunun öyle gelmesini ateşle düşlediğim için. Anımsıyorum, bu son bölümü yazarken içim kan ağlamıştı ve uydurma olmasına karşın nerdeyse doğru çıktı; yıllardan sonra bu akşam hiç beklemediğim bir iç çarpıntısıyla bu bölümü yeniden okuyorum, biraz da yaşam güncesindeki son sayfayı öldükten sonra okurmuş gibi.
Ne yapalım! Asıl son henüz gizemini koruyor ve yakında bu sonu öğreneceğimi, orada bütün o külleri eşelemek için yarın yola çıkacağımı düşünerek titriyorum.
Sonradan olanlara gelince, aslında yalnızca şöyle:
Hayır, ona ilişkin hiç bir şey bilmiyorum. Hem hoş, hem sonsuz üzücü gelen ölümüne inanmam hiçbir temele dayanmıyor. Gitgide, sevimizin öyküsünde duraklama oldu, ama kesin çözüme kavuşmadı; bizim ikimizin bu öyküsü yitip gitti, ama bitmedi.
İlk zamanlar sıkıca gözetilmesine karşın, binlerce güçlüğü aşıp gelen kısa seyrek mektuplar bana ulaşıyordu, bastırılmış yakınmalar taşıyan bu mektuplar kesileli yedi yıl olacak yakında. Ahmet'ten gelen mektuplar da bitti, üstelik insanı kaygıya düşürecek biçimde. Önceleri, tuhaf inanılmaz bir hal aldı bu mektuplar; yazan, Ahmet'in hiçbir zaman yapmayacağı biçimde adları, kişileri birbirine karıştırıyor, bana Aziyade'den söz etmemekte direniyordu, - öyle ki, sormaya cesaret edemedim, ne de yanıt vermeye, çünkü kurulu tuzaklardan, gizlerimizi yakalayacak yabancı ellerden korkuyordum. Hem sonra, bu bilmeceyi uzaktan nasıl çözmeli; İstanbul'da harem dairelerinin parmaklıkları arkasında iz sürmeyi yeterince candan, yeterince becerikli, yeterince güvenilir hangi dosta yüklemeli...
Üstelik, yıllar yılı döneceğimi umdum, - yaşamımdaki raslantılar aksine başka yerlere götürdü beni, Afrika'ya, Çin'e, hep daha uzağa... Böylece gitgide içimdeki anılar yatıştı; tümüyle suçlu

değildim ben; anılar renk yitirmeye başladı, üstlerinde toz, üstlerinde mezar toprağı vardı sanki.
Yalnızca geceleri, düşlerdeki ayıklık anlarında dinmek bilmeyen pişmanlıklarım sürekli aynı biçimde geri geliyordu; kendimi hep İstanbul'a geri dönmüş sanıyordum; büyük, ölgün bir gökyüzü üzerine karanlık, çok yüksek kubbelerinin gölgesi düşmüş bir İstanbul'a; sonra kaygıyla hep oradan oraya koşuşturuyor, elimde olmaksızın durup kalıyor, hedefe varamıyordum; sonunda demir alma vakti geldi sanıp ona ulaşmama yetecek saniyeleri boşa harcamanın iç acısı ve tedirginliğiyle hep uyanıyordum.
Ah! şu acayip İstanbul, bana geceleri görünen boğucu hayalet şehir! Kimi kez uzakta kalıyor, yalnızca silueti görünüyordu ufukta; alacakaranlıkta ıssız kumsallardan birine çıkıyor, ta ötede, minareleri, kubbeleri görünce, mezarlarla dolu, iç karartıcı fundalıklar arasında bir koşu tutturuyordum, sonra uykulu olduğumdan koşmam ağırlaşıyordu; bazen de bataklıklarda oluyordu bu, sazlar, süsenler, bütün su bitkileri koşarken önümü kesiyor, üstüme dolanıyor, bana köstek vuruyorlardı. Ve vakit geçiyor, ben ilerleyemiyordum.
Bazı defalar, gemim kutsal kentin eteklerine kadar getiriyordu beni; o zaman ona ulaşamıyorum diye sokaklarda işkence çekiyordum; içiçe geçen, karanlık, boş sokakların karmaşasında yaşlı efendisinin oturduğu Mehmet Fatih semtine koşuyordum önce; sonra, yolda doğrudan onun evine gidemeyeceğim birden aklıma geliyordu; kararsızlığa düşüyordum, ateş basıyordu, bu sırada dakikalar akıp gidiyor, yaşıyorsa ne olduğunu, - ya da öldüyse, hiç değilse hangi mezarlığa gömüldüğünü bana söyleyebilecek eski tanıdıklardan birini bulmak için ne yapacağımı bilemiyordum; ve vaktim kararsızlık içinde bocalamakla, yolumu kesen hayalet gibi insanlarla karşılaşmakla geçiyordu; yine bazı defalar değerli dakikalarımı saçma sapan işlerle boşa harcıyordum; tıpkı bir zamanlar gezmeye çıktığımda yaptığım gibi silah pazarında takılıyor ya da alıp getirsinler diye gönderdiğim, bir türlü dönmeyen kişileri beklemek için kahvede oturuyordum; ya da yine tam bir dehşet içinde, bilinmedik, ıssız mahallelerde koyu bir gecenin ortasında kurulmuş kapanlar gibi beni tutan gitgide daralan sokaklarda kendimi kaybediyordum; ve sonunda birdenbire o amansız demir alma vakti geliyor, aşırı tedirginlik uyanmama yol açıyordu. Saplantıyı andıran bu düş on

yıldan beri defalarca yinelendi bende, her hafta yinelendi, ama onun genç yüzünü, çirkinleşmiş ya da ölmüş haliyle bile bir daha hiç, hiç görmedim; hiçbir zaman bir hayaletten bile, istediği kadar anlaşılmaz olsun, onun yazgısı üzerine bilgi edinemedim.
Şimdi beni uzak tutan kötü büyü sonunda bozulmuş görünüyor; bana kuruntudan ibaretmiş görünecek kadar o gördüğüm karanlık düşlerle gitgide bütünleşen bu kenti tümüyle aklım başımda ve dipdiri olarak güpegündüz, güneş altında yine göreceğim. Yolda hiç bir şeyin beni engellemeyeceğine, hedefe varacağıma, o sokaklarda uyku sersemliğiyle adımlarımı yavaşlatmadan yürüyeceğime, yaşayan insanlara sorular soracağıma, yitirilmiş o sevgili izi belki yine bulacağıma inanasım gelmiyor.
Yarın gerçekten yola çıkıyorum, sanki herhangi bir yere gidecekmiş gibi pek önemsemez ve gerçekçi biçimde çıkıyorum yola; bavullarım aşağıda, yarın sabahtan beni trene götürecek arabanın alması için hazır. Tüm yaşamımda olduğu gibi telaş içinde Paris-Bükreş Ekspresi'yle Avrupa'yı boydan boya üç günde hızla geçeceğim. Bu arada yol üzerinde Karpatlar'da tanınmamış bir kraliçenin sarayında bir hafta kalacağım: Yolun tedirginlik veren son evresinden önce biraz düş ve esriklik içeren bir mola olacak bu. Sonra Varna'dan Karadeniz yoluyla İstanbul'a varacağım.
Yol hazırlıklarım raslantı sonucu erkenden bittiği için, yolculuk öncesinde bu akşam dinginliği bozulmuyor; her şeye çevredeki o sessizlik ve uyku egemen.
Şimdi daha değerli olan, yanımda götüreceğim ufak tefek nesneleri topluyorum, mektupları, muskaları, bana verdiği o yüzüğü. Sonra, dinsel bir saygıyla, eski Doğu işlemeleri altında saklı gizemli bir çekmeceyi açıyorum; içinde Eyüp'ten getirdiğim bin türlü ufak tefeğin uyuduğu bir tabut bu, onun çocuksu yazısıyla sözcükleri beceriksizce çiziktirdiği kâğıtlar, Bursa işi sedirimizin kumaşından kesilmiş parçalar, bir zamanlar baharda İstanbul bahçelerinde açan çiçeklerin acınası hayalleri var içinde. Bu gizli çekmecenin en derin yerinde, bu kalıntıların altında, Arap harfleriyle yazılmış bir adresi arıyorum, oradan ayrılacağım günün sabahı Ahmet Yeni Cami Alanı'ndaki dilekçeciye yazdırmıştı: ona göre, İstanbul'a uzun yıllar sonra ancak dönersem, önceki gün Aziyade'nin yazdırdığı, üstünde kendi adı olan bütün öbür zarflar, onlarla mektuplaşmak için bütün araçlar

tükendiğinde, bu adres onu bulmak için başvuracağım son çare olacaktı.
Bu adres şöyle; beş ya da altı satır, bir türlü bitmiyor; yaşlı bir Ermeni kadının adını ve oturduğu yeri belirtiyor: "Anaktar-Şiraz, Kasımpaşa Mahallesi'nde Hacı Ali Alanı'nda alçak damlı bir evde oturur, yan tarafta bir manav, karşıda fes satan bir ihtiyar vardır".
Ahmet bu kadının, evinden, sahibi olduğu için hiç ayrılmayacağı kanısındaydı. Vaktiyle, o yetim bir çocukken bu kadın onu evine almış, bilmem hangi hastalığa tutulduğunda ona bakmıştı; Ahmet kadının kendisini çok sevdiğini, işini, evini yirmi kez değiştirse bile nerede bulunduğunu bileceğini söylüyordu. Anımsıyorum, açık havada, caminin dibinde, çınarların altında pek berrak bir ilkyaz ve gençlik güneşinin aydınlığında yazılmıştı bu acınası naif adres, sonra ben dünyayı gezerken on yıla yakın bu çekmecenin karanlığında uyudu! Şimdi sararmış solmuş, ölmüş kişilerle ilgili eski bir belge havası gelmiş üstüne. Onu iyice rengi atmış görmek bana acı veriyor. Doğu'nun şiddetli ışığına onu geri götürebilmek, bana inanılmaz geliyor, üstünde yazılı sözcüklerin beni, düşgücümün uydurmaları, belleğimin hortlakları olmayan hâlâ yaşayan gerçek insanlara götürecek bir ipucu olabileceği de. O zavallı yaşlı Ermeni kadın, o manav, o fes satan adam, yitik bir dış mahallenin sıradan yoksul insanları, sonra şöyle böyle anımsadığım kadarıyla bir iki kez geldiğim, bir Türk kahvesinin küçük bahçesinde yüzyıllık asmaların altında alacakaranlıkta Ahmet'le oturduğum o eski küçük mahalle, - kim bilir ne olmuştur şimdi, orada nelerle karşılaşacağım kim bilir...
Hem ayrıca on yıl tüm imgelerin aynı karanlık içinde kaybolduğu epey uzun bir zaman aralığı. O yüzden, ilk zamanlar, henüz pek ses vermeyen bir tedirginlik duygusu, daha çok dingin bir ince hüzün içinde sürüp gidiyordu daldığım düşler. Ama birden, pekâlâ yaşıyor olabilir diye düşününce, üstüme daha büyük bir sıkıntı geliyor. Oldukça uzun zamandır bu düşünce bu kadar dokunaklı biçimde kendini göstermemişti bende. Aslında, bilmediğime, hiç bir şeyden emin olmadığıma göre, yakında, birkaç gün sonra kendimi onun karşısında bulmam olanaksız değil, yarınmış gibi titretiyor bu beni.
Ah! onun bakışlarıyla, öldü sanmaya alıştığım, acılı ya da gülümseyen bakışlarıyla yine karşılaşmak, onun deyişiyle "göz göze

geldiğimizi" yine görmek yok mu; ah! bu anın korkusu ya da esrikliği...
Ne durumdadır acaba şimdi, yirmi sekiz yaşında yüzü nasıldır? Bir zamanların gözleri deniz yeşili, narin küçük kızı bir kadının olanca güzelliğiyle mi yine karşıma çıkacak, ya da kim bilir kösnüden ve seviden yana sonsuza dek bitmiş bir varlık olarak mı? Hem ne fark eder, ister yaşlanmış, ister ölmek üzere olsun.. ben onu hâlâ seviyorum. Ama ne olursa olsun, bu garip karşılaşma anı ikimiz için de biraz ürkütücü olur, işlerin yoluna konabileceği bir yarını, korkmadan.tasarlanabilecek bir arkası olmazdı. Aziyade ile Loti, en azından eski günlerdeki Aziyade ile Loti artık öldüler; onlardan arda kalabilmiş olanlar, yüzce ve ruhça kuşkusuz hafifçe onlara benzeseler de dönüşüme uğradılar; az önce kapattığım şu küçük, çocuksu kitabın doğruladığı gibi, onların ikisi de öldüler.
Söylemesi nerdeyse günah: Şu anda oralarda yalnızca bir mezar bulacağımdan emin olmayı yeğlerdim sanıyorum. Hem onun için, hem kendim için, ne düşünmenin, ne de acı çekmenin kalmadığı toprağa sonunda girerken onun beni arkada bırakmasını isterdim. O zaman içtiğim dönüş andını tutmak için, sürüp giden sonsuzlukları huzur içinde geçiren, servi ormanları içindeki, insan güven veren gizemli yazıtlarla bezeli o küçük mezar taşlarından birinin önüne giderdim.
Dairemde ağır, insana tedirginlik veren bir hava var bu akşam. Yanan tek şamdanın gerileri belirsiz bir karanlıkta bırakması yüzünden her şey üzüntülü bir havaya bürünmüş; orda burda kesici silahların keskin çelik yüzleri, yatağanların eğmel ağızları parıldıyor ve duvar kaplamalarının koyu kırmızısı üstünde garip işlemeler, Doğu'nun benim hiç anlayamayacağım gizlerini sanki simgelerle anlatıyorlar. Bizden önce gelen hangi kuşağın, hangi bilinmez kişileri bu resimlere düşlerini, değişmez düşlerini koydular? Kendileri için çeliğe su verilerek bu silahların yapıldığı, bu sırmaların işlendiği insanların hangi boş düşleri vardı, hangi sevileri, hangi umutları? Şimdi kutsanmış topraklarda, beyaz camilerin eteğinde uyuyan o insanları hiç olmadığı kadar uzak duyumsuyorum kendimden. Bu akşam, bütün bu eski Doğu görünümü, farklı insan ırklarının ruhlarına varıncaya değin ne ölçüde benzemediğini, aşkı oralarda bulmaya çalışmanın tüm saçmalığını, olanaksızlığını, sakıncasını

bana daha iyi duyuruyor. Yanılgıya düşüp birbirini seven iki kişi arasında, kalıtım ve temelinden farklı eğitim engeli, anlaşılması olanaksız sorunlar uçurumu her zaman kalır. Üstelik son demleri geldiğinde, çocukluğun dinsel yanılgılarından kalmış, hâlâ bir parça tatlı gelen, ölecekleri sıra kendilerini oyalayacak, ortak anıları olmayacağını, dahası, sonradan aynı toprağın kendilerini birleştirmesinden yoksun kalacaklarını kestirmeleri gerekir.
Zaman ve ölüm sizi daha çok ayırıyor ve insan karşı hiçliklerin içinde eriyip gidiyor gibi görünür böylece.
Buradaki şeylere Türk kokuları sinmiş, sarayda olduğu gibi, bu kadarı fazla; bu sessizlik de sıkıcı, kokular havadaki ağırlığı artırıyor, - pencereleri açıyorum ardına kadar...
Sessizlik aynı kalıyor, hatta artıyor, çevrenin tüm sessizliğiyle uzayıp gidiyor. Bir gece kelebeği, ayın uzun ışınları içeri giriyor. Bir serinlik giriyor içeri, bahçelerden, kırlardan, büyük bataklıklardan, surlardaki küçük karaağaçların ötesinden gelen, cana değen bir serinlik. Bu serin hava sanki çok karanlık bir düşten uyandırıyor beni, yaşamı solumak için pencereden sarkıyorum. Yöredeki tanıdık bildik şeyler hep bildik yerlerinde görünüyor. Ay aydınlığı bu gece onlara, bilmiyorum nasıl, bir değişmez dinginlik, bir parça da gerçekdışılık katıyor; ama onlar her zaman olduğu gibi hep aynı ve ben yaşam boyu bu eski damları, bu duvar yüzlerini, bahçeler arasından geçen bu derin yolları, bu yeşil kütleleri hep gördüm ve şu anda tüm bunların, doğduğum topraklara ait üzüntülü, küçük bir ezgi çağırarak buralardan gitmememi öğütlediğini söyleyesi geliyor insanın.
Başkaları, benden yalın niceleri, bu ülkeden, ne de yalnızca bu yöreden hiç ayrılmadılar!... Belki, ben de onlar gibi yapsaydım...
Bahçelerden bir koku yükseliyor, nem, yosun, ölmüş yaprak kokusu, havalar soğumaya başladığında hafif sis basan akşamlara özgü.
Güzdeyiz artık! Bir yaz daha geçip gidiyor ve İstanbul'dan döndüğümde bitmiş olacak. Tanrım, bu yolculuğa çıkınca, duvarlarımızı bezeyen güllerin en güzel açtığı günleri kaçıracağım ve eylül güneşinin son pırıltılarında karalar giyinmiş iki aziz kadının avluda dolaştığını bu yıl göremeyeceğim. Hem kim bilir bu şeylere bir daha ne zaman kavuşurum, çünkü beklenmedik olaylarla dolu denizcilik benim mesleğim. İşte şimdi bu yolculuk arifesinde üzüntülü, yüzüstü bıraktıklarımın özlemiyle kalakalmış durumdayım.

Sonra silahların parıldadığı koyu kırmızı Türk dairesine girince birden her şey değişiyor; İstanbul'a ulaşmanın tedirgin sabırsızlığı içinde her şey unutuluyor; bunun nedeni, gidip bir çekmecenin dibinden aldığım ve boynuma taktığım muska.

Doğu'dan getirdiğim bu muskayı uzun süreden beri görmemiştim; bilmem hangi ufak tefek, gizemli nesnelerin küçük bir keseye tıkılmasıyla yapılmıştı bu muska, beceriksizce bir elin oldukça acemice diktiği bu kese, üstüne pembe çiçek işlenmiş sırmalı bir çuha parçasından yapılmıştı; bu kumaş parçası küçük bir Çerkes kızının çocukluğunda, Boğaz kıyıları boyunca yüksek otlarla kaplı patikalardan okula giderken ömründe iki yaz giydiği o küçük yeleğin yıpranmadan kalmış en sağlam yeri seçilip oradan kesilmişti. Birbirlerini sevdiklerinde, uğur getirsin, birbirlerini unutmasınlar diye yaşamlarının ilk yıllarından kalan değersiz küçük şeyleri insanların aralarında değiş tokuş etmeleri, dünya kurulalıberi varolan üzüntü verici bir çocukluktur sanıyorum; farklı ırkların insanlarında buna defalarca rasladım. İnsan duygularındaki bu eşdeşlik, ruhların kendi bireysellikleri konusunda daha da kuşkulandırıyor beni: Şöyle bir düşününce, ruhlar hep aynı görünüyor, öyle ki, kişisellikten tümden yoksun olan bu türün sonsuzca yenilenmesinin gelip geçici türümleri diye bakmak isteğine kapılıyorum onlara.

Öyleyse bizim için de durum aynı: Aşk büyüdüğü ve sonsuzluk özlemine kadar yükseldiği, ya da dostluk bitmesi kaygı uyandıracak ölçüde derinleştiği zaman, gözler geriye, sevilen kimsenin çocukluğuna çevrilir. Yaşanan an kısa ve yetersiz görünür, o zaman geleceğin belki hiçbir zaman varolmayacağını bilen insan, hiç değilse olmuş olanı, geçmişi ele geçirmeye çalışır. "Sen küçücük bir kız çocuğuyken kime benziyordun? Söyle bana, yüzün, giysilerin nasıldı? Sen küçücük bir oğlanken neler düşlerdin? Nasıl davranırdın, hangi oyunları oynardın? Bak ben de sana çocukluğumun ilk sevinçlerini, ilk üzüntülerini anlatmaya can atıyorum; hatta sana o zamanlardan kalmış, benim için çok değerli filanca küçük nesneyi armağan etmek istiyorum." Eyüp'te oturduğumuz Türk evinin tehlikelerle dolu gizeminde, ikimiz de içeri kapanıyor, dışarının ağır sessizliğini yarıp geçen en küçük gürültüden tedirgin, bu tür söyleşmelerle geçiriyorduk kış akşamlarını. Ve ben yaşam boyu defalarca - onu tanımadan önce ve

onu nerdeyse unuttuktan sonra - yazık ki defalarca başkalarıyla da aynısını yaptım, dostlukların etkisiyle ya da sevilerin ölümcül çekiciliğine kapılıp... Ah! Tüm bunlar acınası bir aldatmacadan öte değil oysa...

Ve bununla birlikte, Tanrım, çok güzel küçük bir kızın, unutulmasın diye çocukluk andaçlarından en kutsalını yırtıp, olanca sevgisiyle yaptığı muskayı verme gereğini duyduğu o adam, bir erkeğin yaşamdan bekleyebileceği en büyük coşkuyu tatmıştır, ardından ölse bile bu kadarı yetmelidir ona.

Bu akşam, sırmalı çuhadan yapılmış bu tılsım büyüleyici etkisini ortaya koydu ayrıca; çünkü kitabı okumakla başlayan çağrışımlar garip biçimde tamamlandı. O tılsımı bana veren kız ansızın karşımda beliriverdi sanki: Muskayı boynuma takarken görüyorum onu, sonra o küçük, sade ve ciddi ruhunu tümüyle yansıtan bakışını bana yöneltmesini: Yüzü gecenin içinden çıkmıştı, son günlerdeki anlatımı vardı, gözlerindeyse son bir soru... O zaman, az önce ona karşı duyumsadığım belki biraz yapay bir duygu, biraz duraksama, ölmesi olasılığına ilişkin kendime söylediğim mantıklı, soğuk, bencil, acımasız sözlerle birlikte uçtu gitti. Hayır o mezarın yerine onu bulsam daha iyi, nasıl olursa olsun, ne pahasına olursa olsun onu, sonra yine acı çeksem de, onu yine görmeyi yeğlerim; umudum yok, ama onu bir daha görmek için her şeyi göze alırdım, duyumsuyorum. Ah! Onu yine bulmak, yaşlanmış da olsa, son günlerini de yaşasa yeter bana, geri geldiğimi anlayan, özür dilediğimi işiten, bir parça düşünebilen bir hayal olması, alabildiğine duygu yüceliğiyle, gönül sevecenliğiyle bir an sevebileceğim, gözlerinin anlatımı hâlâ eskisi gibi bir hayal olması yeter. Hatta isterse kendisini bulduğumda beni unutmuş, hep güzel, genç kalmış, ömrünün yazında, tüm canlılar gibi bahtına düşen birkaç güneşli yılın, elinden alma hakkım olmayan yılların huzur içinde tadını çıkarıyor olsun.

Sözünü ettiğim o büyük engeller, o ırklar ve dinler arasındaki derin ayrılıklar, bunlar var mıdır artık bilmiyorum. Aşk, bir ruhun derinliklerinden öteki ruhun derinliklerine giden bakışın çekiciliği her şeyin üstüne çıkar. Şu anda burada yanımda olsaydı gidip elinden tutardım, çekinmeden, gülümseyerek. En sevdiklerimin, en saydıklarımın arasına tutar getirirdim onu.

Bu akşam her an değişen duygularım onu bir daha görmenin iç sızlatan arzusu, ona yönelen - aslında nerdeyse umutsuz - bu coşkunun içinde eriyor.

II

Bükreş, ekim 188...

Aşağı yukarı on gün sonra, Avrupa'nın öbür ucunda, gece vakti geldiğim bir hükümdar sarayında yalnızım.
Almanya ile Avusturya'yı büyük hızla geçtikten sonra, Karpatların ortasında, bu ülkenin eşsiz kraliçesinin yazlık şatosunda, yolculuğa bir haftalığına ara verdim.
Kraliçenin yanından dün ayrıldım; ve burada geceyi geçireceğim Bükreş'te şu anda kimsenin kalmadığı kraliyet sarayında ağırlanıyorum. Boş bir saray gibi ıssızlığı üzücü, görkemi hüzünlü hiçbir şey yok. Bana ayrılan dairede tek başıma kalır kalmaz bir tür olağanüstü sessizlik sarıyor her yanımı; çok uzaktan, arabaların Bükreş'te Paris'e göre daha da dinmek bilmeyen o gürültüsü, boğuk bir fırtına gümbürtüsü gibi kulağıma geliyor; yaşam dolu caddeden kimsenin gelip geçmediği alanlar ayırıyor beni, alanlarda nöbetçiler bekliyor, saraydaysa kıpırdayan hiçbir şey yok.
Kraliçenin şatosunda elimde olmadan, binlerce şeyle oyalanmış, kendimi onların çekiciliğine kaptırmıştım. Ama burası yirmi dört saat ötemdeki İstanbul'dan önce son konak yeri; sabaha değin kapıları bekleyen nöbetçilerin bir kreşendo gibi, gitgide daha belirginleşen düzenli adımlarının döşemelerde yankımasını dinliyorum.

Salı, 5 ekim.

Sabah saat dörtte gün ışımadan kraliyet sarayından ayrılıyorum. Bükreş sokaklarında büyük soğuk var. Bir lando, karanlıkta giden araba selinin ortasında doludizgin götürüyor beni. Gökyüzünde kışı anımsatan donuk renkler var. Herhangi bir Avrupa başkentindekine

benzeyen bu yeni ve düz yollar boyunca, nerede olduğumu, bu atların beni böyle hızla nereye götürdüklerini pek kestiremiyorum; ne olursa olsun, İstanbul yolunda olduğumu , yarın oraya varacağımı açık seçik kavrayamıyorum.
Sabah beşte, trende, Orient-Ekpres'in kocaman kuşetli vagonlarındayım.
Sonra, saat sekize doğru, tren Tuna kıyısında duruyor, karşı kıyıya gemiyle geçmek gerekiyor çünkü. Hava hâlâ çok soğuk, dümdüz ve sonsuz ovanın ufukları hafiften sisli. Ama burada Doğu giysileri göze çarpıyor artık; bizim gemicilerin başında fes var ve ırmakta kıyılar boyunca hareketsiz duran teknelere kırmızı üstüne beyaz hilalli Türk bayrağı çekilmiş. İşte o zaman, bu serin ekim sabahında bu suları, bu ovaları geçip hangi hedefe doğru yol aldığım ansızın daha dokunaklı biçimde kendini yeniden duyuruyor.
Öbür kıyıda, gün içinde boydan boya Bulgaristan'ı geçeceğimiz, küçük, kötü bir trene biniyoruz.
Bu güz gününde büyük kaynaşma içindeki, savaş halindeki Bulgaristan karanlık, yabanıl bir izlenim uyandırıyor.
Öğleye doğru ıssız bir ovanın ortasındaki bilmem hangi köyde tren uzun süre duruyor. Süvari kampı varmış burda. Savaş için giyinmiş süvariler, yarın çarpışmaya hazır, kararlı ve kibirli görünüyorlar. Süvari bandosu çepeçevre sıralanıp garip bir hava çalıyor bize; az raslanır bir hüzünle yüklü bir Doğu havası bu, ölüme giderken söylenen ağır ve kesintisiz cenk türküsü gibi bir şey... Dinlerken ağlayasım geliyor... Gitgide İstanbul'a yaklaşmak yoldaki sıradan şeylere abartılı bir önem katıyor benim gözümde, onların çehresini değiştiriyor, sanki tüllerin ardından gösteriyor onları bana.
Karadeniz'e yaklaştıkça havanın soğuğu azalıyor. İstasyonlar - ara sıra geçtiğimiz, ıssızlıkların ortasında yitmiş yoksul köyler - anlıyabildiğim, dilime çevirebildiğim ve o zaman yurduna geri dönen biri gibi beni sevindiren Türkçe adlar taşımaya başlıyor: Küçükpazar, Küçükşeytan vb... Türk giysileri, sarıklar, siyah şeritli aba ceketler parmaklıklarda görünüyor - ve ben bu hüzünlü, buruk ülkede sevdiğim dili konuşan o insanları işitmek için kulak kabartıyorum.
Sonunda Varna görünüyor, ilk minareleri, ilk camileri selamlıyorum.
Bizi İstanbul gemisine götürecek kayığa bindiğimizde Karadeniz'in suları dingindi. Hava ılımış, hafiflemişti, arkamızda bizden uzaklaşan

Varna'nın minareleri günbatımının altın ışığında yıkanmaktaydı. Turistlerle dolu bu gemide gürültü patırtı arasında yemeğe oturunca - birbirine karışan sesler, karşılıklı söylenen sıradan sözler arasında geçici bir unutkanlığa kapılıyorum.
Ama sonra, uyku tutmayan bu gecenin içinde, güneye doğru, sarsıntısız, gürültüsüz, kayarcasına, hızla yol alan geminin güvertesinde yalnız gezinirken, - hedefe çok yakın olduğum ve yarın oraya varacağım aklıma geliyor. Bu gemide, meslek alışkanlığıyla, tutacak nöbetim olmayışına, sözüme kesinlikle baş eğmeyecek tayfalar arasında bulunuşuma şaşıyorum; hiçbir şey beni ilgilendirmiyor, ne manevra, ne de rota, - bu pek inanılır gibi gelmiyor bana ve engin gecenin içinde gemide olduğum gerçeğini bilmem ki nasıl bir düş belirsizliğiyle örtmeye yetiyor. Burada kimse adımı bilmiyor, İstanbul'da ne yapacağımı, oraya yaklaşmanın beni nasıl allak bullak ettiğini bilmeleri daha da olanaksız. İstanbul'a dönmek, gecenin bu saatinde, suda süzülürken uykuya dalan geminin gitgide saltıklaşan sessizliğinde, nasıl desem, hem gizli, hem iç karartıcı bir havaya bürünüyor.
İçgüdüyle gözlerim çok uzaklardaki iki ya da üç ışığa bakıyor, onları izliyor; güçlükle algılanıyorlar, uçsuz bucaksız belirsizlikte raslantıyla ayrımsanmış gibiler - gökte yoksa denizdeler mi pek belli değil - bunlar Türk kıyısındaki fenerler. Deniz gittikçe daha durgunlaşıyor, ufuk çizgisinin görünmediği bulanık gecenin içinden hep daha hızlı kayarak gidiyoruz.
Düşte geri döndüğümü sandığım zamanlar tıpkı böyle oluyordu; büyük hızla karanlıkta İstanbul'a doğru kayıyordum; bu gece, az kalsın sevdiği ülkeye doğru gece yolculuğuna çıkmış bir hayalet sanacaktım kendimi ben de sonunda...

III

Perşembe, 6 ekim.

Gün ağarırken garip sesli bir görevli kamaralarındaki yolculara Boğaz'a girişin yaklaştığını haber verdi. Geceyi düş kurarak geçirdiğimden henüz uykuya dalmıştım, sıçrayarak uyandım.

Boğaz'ın yalnızca adını duymak bile kalbimin hızla çarpmasına yetmişti.
Güvertede soğuk vardı, yolcular birer birer göründüler, ilgisizdiler, yalnızca kendilerine gösterilen şey düş kırıklığına uğratmıştı onları. Aslında Boğaz'ın girişi can sıkıcıdır daha çok, buralarda, henüz güçlükle seçilen, koyu renklerle yükselen, herhangi bir özellikten yoksun dağlar arasından geçiliyor. Kıpırtısız, basık göğün altında külrengi, sisli güz güneşi doğuyordu. Sürüklenen tülleri andıran sis tabakaları yüzünden hemen hemen hiçbir şey göremeyecektik. Turistler için oldukça tatsız: İstanbul'a varış beklenen etkiyi yapmayacak. Bana gelince, tam iki buçuk gün, bu kutsal ziyaret için yalnızca iki buçuk gün vaktim var; hava şimdiden kışa çevirirse, yağmur yağarsa, ki olasıdır, her şey daha hüzünlü, daha karmaşık, yapacağım araştırmalar daha güç olur diye düşünüyorum...
Dün akşam güverteyi dolduran üçüncü mevki yolcularını görmemiştim: Bunlar gerçek Türkler, erkekler kaftan giymiş, kadınlar peçeli. Sonra karaya yaklaştığımız gibi burnumuza ansızın bir koku geliyor, benim duyularım için keskin, özel, pek hoş bir koku, - eskiden çok iyi bildiğim, uzun zamandır unuttuğum Türk topraklarının kokusu bu, bitkilerden mi, insanlardan mı geliyor bilmiyorum ama hiç değişmemiş ve bir anda olduğu gibi eski duygular dünyasına geri götürüyor beni. İşte o zaman, birdenbire, sanki on yıllık bir boşluk açılıyor hayatımda, İstanbul'dan ayrıldığım o tedirgin günden beri tüm olup bitenler yok oluyor, daha ayağımı basmadan kendimi tümüyle Türkiye'de duyumsuyorum, sanki benim ruhum gibi bir şey buralardan hiç ayrılmamış da sorumsuz, göçebe bedenimi şimdi yeniden ele geçirmiş gibi...
Aşağı doğru Boğaz'ı inmeye başlıyoruz, iki kıyıda da bir masal evreni canlanıyor yavaştan. Her şeyi anımsıyorum, sarayları, küçücük köyleri, en küçük ağaçlıkları bile; ama şimdi öyle dinginim ki ben de şaşıyorum, kendimi anlayamıyorum artık; sanki Türkiye'den daha dün yeni ayrılmış gibiyim. Yalnızca mezarlıkların önünden geçerken biraz kaygılanıyorum; burada hemen su kıyısında yükselen siyah yapraklı dev servilerin altındaki mezarlarda kadınlar yatıyor. Bu mezarlara uzun uzun bakıyorum; ayakta duran mezar taşlarına her zaman, çiçekleri simgeleyen bir tür taç giydiriyorlar karşılıklı. Anlaşılmaz bir tedirginlikle birden geri dönüp bakmaktan kendimi

alamıyorum, uzaklaştığı ölçüde, yazıtı altın yaldızlı bu mavi ya da yeşil mezar taşlarından birini göz ucuyla izleyeyim istiyorum; onun mezarını da gözümde hep böyle canlandırmıştım. Oysa kuşkusuz hiç bilinmeyen hangi önemli kişilerin bunların altında yattığını kim biliyor!...

İşte görkemli köşkler ve büyük harem daireleri, sonra ardı ardına sıralanan mermer rıhtımlı, bembeyaz saraylar. Ve sonunda aşağıda, birdenbire yırtılan sisten çıkan İstanbul'un eşsiz silueti.

Ah! İşte karşıda İstanbul! Bu kez gerçek, şimdi büyük bir hızla yaklaşıyormuş gibi görünüyor, duru ve önemsiz bir aydınlıkta olağan görüntüsüne kavuşuyor, on yılın düşüyle bendeki izlenimi biraz değişen bu görüntü yine de anılarımdaki kadar güzel. Duygularımın gitgide yatışmasına şaşıyor, raslantının bana tanıttığı yol arkadaşlarımla söyleşiyor, bir rehber gibi onlara sarayların, camilerin adlarını söylüyorum.

Hep Avrupa bayrakları çekili birsürü geminin, yelkenlinin arasında gürültüyle demir atıyoruz. Kayıkçıların, gümrükçülerin, hamalların şiddetli akını hemen başlıyor; yüzlerce kayığın saldırısına uğruyoruz; tüm bu insanlar gelgit sırasında deniz nasıl kabarırsa öyle gemiye çıkıyor, bütün Yakındoğu dillerinde konuşuyor, bağrışıyorlar. Varış noktasındaki bu gürültü patırtıyı, bu sesleri, bu titremleri, bu yüzleri; sonra çevremizi saran yığınla gemiyi ve bu kara dumanları çok iyi bilirim ben, - o dumanların üstünden, kutsal camilerin kubbeleri, karşıda berrak göğe doğru yükselir. Ben de bu gürültünün içine dalıyorum; üstelik Türkçe sözcükler, hatta iyice unuttuklarım bile hep birden aklıma geliyor. Rıhtıma çıkmak için kayıkçılarla, bavullarım için hamallarla benim için kesinlikle önemsiz konuları tartışıyorum, salt hareketi ve konuşmayı gereksindiğim için. Kayığa bininceye kadar bilmem hangi konuda şaşırtıcı bir pazarlık sürdürüyor, sonunda bavullarımla kayığa yerleşiyorum, - bu yüzden nerdeyse hiç heyecan duymadan - belki ayağım yere değince geçirdiğim titreme dışında - kendimi karada, İstanbul rıhtımlarında buluyorum.

Gümrük, pasaport ve daha bilmem ne işlemlerinden ötürü her zaman insanla dolup taşan, bağırtı çağırtı dinmeyen şu aşağı mahallede, Galata'da, bir saatten fazla zaman yitirdikten sonra artık Beyoğlu'na çıkmış, turistlerle dolu, seçkin bir otele yerleşmiş bulunuyorum. Saat ona geliyor, dakikalarım sayılıyken, zaman nasıl da boşa gitmiş!

Hem sonra öğle yemeği yenecek, bavullar açılacak, üste başa çeki düzen verilecek... Ve bu arada akıp gidecek zaman.
Üstümü değiştirdiğim odanın hiçbir özelliği yok, yalnızca epey yüksekte, pencereler yukardan, Avrupa biçeminde yapılmış o pek kişiliksiz evlere bakıyor ve damların üstünden İstanbul ya da Asya yakasındaki Üsküdar'ı alan iki ya da üç aralık açılıyor: Havada asılı gibi görünen kubbeler, minareler, serviler. Tüm bunları şöyle bir görüvermek, tadına doyulmaz bir coşkuyla, ateşlice bir acele gereksinmesiyle çevrenin bilincine varmama yetiyor. Tanrım, kim bilir bu akşam neler öğrenmiş olacağım! Belki hiçbir şey, ne çare! Gizlerle dolu koca İstanbul'da, haremdeki bir kadının yedi ya da sekiz yıldır yitmiş izi iki günde aranır da bulunur mu, ne deli adamım ben! Asla başaramayacağım, bulamayacağım.
Uzun uzun düşünüp tasarladığım plana göre önce Kasımpaşa'daki yaşlı Ermeni kadını arayacağım, Ahmet son çare olarak onun adını vermişti, yola çıkacağım akşam onun karmaşık adresini bulmuştum. Yaşıyorsa eğer, belki her şeyin anahtarını o verecek bana; en basit ve en çabuk çözüm yolu bu olurdu.
Şimdi bana getirmeye söz verdikleri bir çevirmeni bekliyorum, -çünkü bilgi toplamak için Türkçe okumasını iyi bilen birine gereksinmem olacak, oysa ben yalnızca konuşmasını biliyorum. İnsanı çileden çıkaran rahatlık içinde şimdi gelir, şimdi gelir diyorlar bana. Zaman akıp gidiyor ama o bir türlü gelmiyor.

Bunun üzerine Galata'ya inip bana adını verdikleri bir başkasını aramaya karar veriyorum.
O da evinde yok...
Koşa koşa otele dönüyorum. Saat yarım olmuş! Aman Tanrım, yalnızca iki günüm varken ne çok zaman yitirdim! Tıpkı düşlerimdeki gibi: Her şey önümü kesiyor!...
Sonunda, işte bir çevirmen getiriyorlar bana. İğrenç, yaşlı bir Rum, kurnaz, meraklı, bugün ve yarın bütün gün bana eşlik etmeyi öneriyor. Sınamak için ona yaşlı kadının adresini uzatıyorum, takılmadan okuyor; kadının oturduğu Hacı Ali Alanı'nın nerde olduğunu çok iyi biliyormuş, vaktim daraldığı için beni hemen götürebilirmiş oraya.
Yürüyerek daha çabuk gideriz diyor, bildiği kestirme yollardan, ne atların, ne de arabaların geçemediği sokaklardan gidip zaman kazanacağız. Sonunda dışardayız işte, yoldayız. Bu sabahki bulutlar gökten kaybolmuş. Tanrı'ya şükür, hava nerdeyse bir yaz günü gibi aydınlık ve sıcak olacak, her şey daha az iç karartacak. Yaşlı Anaktar-Şiraz'ın adresini elimde tutuyorum, bütün planım bizi yönlendirecek şu pek değerli, okunaksız yazı parçasına dayanıyor ve bu yazı on yıl sonra Doğu'nun güneşini şimdi yeniden görüyor. Hedefe varmanın ateşi içinde hızlı adımlarla yürüyorum, bedenimi hafiflemiş duyumsuyorum, ayaklarım sanki dokunmadan yerin üstünde kayacak kadar hafif; yıllar boyu beni düşlerde ezercesine geciktiren, uykuda yaşanan o eylemsizliklerle çelişiyor bu durum; sanki damarlarımda her zamandan daha hızlı dolaşan kanımın başımda uğuldadığını işitiyorum; koşmak geliyor içimden, bu yaşlı adam beni izlesin, ardım sıra bukağı gibi sürüklensin istemiyorum. Nerelerden geçiriyor beni? Anlamış olsa bari. Bunlar yeni mahalleler, buraları hiç bilmiyorum. Her şey değişmiş. Ben gittikten sonra ürkütücü biçimde inşaat yapılmış buralarda - bu yerlerde yapılan çok büyük değişiklikler dayanması daha güç bir duyguyu uyandırıyor bende, gençliğimin, aşk öykümün, tümüyle geçmişe gömülü, toza toprağa karışmış olduğu ve saklı kalmış bir izini boş yere aradığım duygusunu...
Hah! Şimdi eski Türk mahallelerindeyiz, - girintili çıkıntılı küçük sokaklar bunlar, kendimi biraz evime dönmüş sayıyorum... Çukur bir yere indik şimdi, bir zamanlar bayağı bilirdim burasını.. orda şu

dönemecin arkasında eski bir Rufai tekkesi olacak, pencere parmaklıkları arasından ayrımsanan sandukalarıyla iç boğucu, akşam önünden geçildiğindeyse ürkütücü bir tekkeydi burası... Evet, tekke hâlâ yerinde duruyor; adımlarımı yavaşlatmadan pencerelerdeki demir parmaklıklar arasından içeriye bir göz atıyorum: Hep aynı eski sandukalar, üstleri aynı eski kumaşlarla kaplı ve başuçlarında aynı eski sarıklar var; ne küf, ne de kurtlar tüm bunları eskisinden fazla yemiş. Gariptir, ölümle ilişkili bu şeyler, oldukları gibi kaldıkları için, kesinlikle ilkyaz ve aşk anıları uyandırıyorlar bende.
Gitgide nerde olduğumu çıkarıyorum. Çok yaklaşmış olmamız gerek, hatta Anaktar-Şiraz'ın oturduğu mahallenin pek yakınında olmalıyız, çünkü ordaki caminin kara serviler arasında yükselen, eskilikten biçimi bozulmuş kireç badanalı, bembeyaz kubbesini yine görüyorum, - hatta bir akşam Ahmet'in beni o yaşlı kadına tanıştırdığı, asmaları yüzyıllık o kahveyi bile görüyorum yine. Demek ki kutsal yolculuğumun ilk aşamasına yaklaşıyorum ve kendime güvenim biraz geri geliyor, biraz da hedefe varma umudu.
Yabancıların güvensizlik uyandırdığını bildiğimden, ben bir kenarda oturacağım, bu küçük kahvenin insana hüzün veren küçük bahçesinde, orada, sararmış asmaların altında, eski duvarın dibinde, vaktiyle oturduğum yerde; yerli biriymişim gibi bir nargile isteyeceğim, ve o da, yaşlı Rum da sağa sola bilgi toplamaya gidecek.
Bezgin bir durumda geri geliyor: Bir yanlış yapmış olmalıyım diyor bana, ya da elimdeki kâğıtta bir yanlışlık var, çevrede kimsenin bildiği yok bunu...
Ama ben yine de buralarda, çok yakında bir yerde olduğuna pekâlâ eminim! Çünkü kadın evinden çıktığı sıra, bir akşam Ahmet onu çağırmıştı bana tanıştırsın diye, kendisine "Frengistan'dan" yazacağım mektupları almasını ondan rica etmek için... Eğer ölmüşse, en azından bir kişinin bile onu anımsamaması olanaksız. Haydi bakalım, gitsin mahallenin eskilerine sorsun, asık suratlı ve ketum olmalarına aldırmasın, üstelesin; söz verdiğim ödülü ikiye katlayacağım.
Bir çeyrek saat sabırsız bekleyiş. Üstüne bir şeyler çiziktirilmiş bir kâğıt parçasını zafer kazanmışcasına sallayarak tekrar görünüyor.

Kadını çok iyi tanıyan yaşlı bir Yahudi, para karşılığı kâğıda onun adresini yazmış. Kadın ölmemiş ama taşınalı üç yıl oluyormuş, Piripaşa'ya, epey uzağa, kentin oldukça dışında, büyük Yahudi mezarlıklarına yakın bir yere gitmiş yerleşmiş.
Ne çare ki, oraya gitmek çok zaman ister! Yine de bir iz, iyi kötü güvenilir bir yol var önümde, daha tehlikeli, daha belirsiz bir şey denemektense bu yolda kalmayı yeğlemeli. Çabuk gidip nerden olursa olun eyerlenmiş iki at bulsunlar ve yola çıkalım.
Şu aydınlık güz gününde, artık yaz sonlarına özgü ölgün parıltısını almış, hâlâ sıcak bu güneşin altında Piripaşa'ya kadar at sırtında giderken yoldaki ince hüznü dile getirecek sözcükleri nerden bulmalı...
Haliç'e koşut, ama İstanbul'a karşı gelen kıyıdan, denizin biraz uzağından, iç kapatıcı kırlıklardan, su kıyısında kurulmuş dış mahallelerin çevresinden dolaşarak ilerliyoruz.
Sanki bile bile ayarlanmış gibi, Eyüp'te oturduğum zamanlar kış sabahları - karanlık, ortalığın buz kestiği şubat ya da mart sabahları - tadına doyulmaz gecelerin ardından gemime dönerken geçtiğim bir zamanlar çok tanıdık bildik bütün o yerlerden yine geçmemiz gerekiyor. On yıldan beri geceleri dalıp gittiğimde görüntülerini en sık gördüğüm yerler bunlar; bu gündüz düşünde daha aydınlık görünüyorlar ama çok daha gerçekmiş gibi gelmiyorlar bana.
Olanak bulunca her defasında atlarımızı tırısa kaldırıp vakit yitirmeden gidiyoruz; kimi kez su birikmiş çukurlara iniyor, kimi kez toprağı çorak tepelere çıkıyoruz ve buralardan ışığın baştan aşağı yaldızladığı karşı kıyıdaki İstanbul görünümünü görüyoruz. Bugün bana yaşayan şeyleri ölmüş yüzleriyle gösteren içimdeki hüznün yanı sıra, bilinmez bir başka hüzün sürüp gidiyor olmalı buralarda, Konstantinopolis'in çevresinde, yukarılarda süzülüyor olmalı... İlk kitaplarımdan birinde bu hüznü dile getirmeye çalışmış ama başaramamıştım; bugün yolumun üstünde tanıdığım her taşta, her mezarda geçmişe ait dile sığmaz duygular bir iç fırtınasıyla hatırıma geliyor, yaşamımın en süreklilerinden biri olacak bu iç fırtınası, gördüğümü, duyduğumu ve çektiğim acıyı betimlemek, sözcüklerle saptamak için kendimi yetersiz bulmamdan kaynaklanıyor.
Her yerde, toprağın, kayaların, dümdüz otların üstünde zamanın pasıymış gibi duran, kızıla çalan tekbiçim gri bir renk var. Ve ara sıra,

bırakılmış fundalıkları andıran bu toprakların ortasında kara servilerle çevrili bir minare.
Bizi aşağı doğru inmeye zorlayan derin bir vadi çıkıyor önümüze, sanki bir kentin yüz fersah uzağındaymışız gibi görünüşü sert ve yabanıl. İyice aşağıda, çınarların altında eski bir çeşme var, bir zamanlar orda hemen her sabah genç bir Türk kadınına raslardım, peçesinin altından çok güzel görünürdü bana. Kışın şafakta, gün doğmadan geçerdim ordan, aynı saatlerde o da yalnız başına bu çeşmeye bakır güğümünü doldurmaya gelirdi. Sabahın buğusuyla puslanan çukur yolda karşılaşır, tanıdık gözle birbirimize bakardık, sonra peçeli yüzünün tek görünen yeri, gözleri, yarı gülümseyerek başka yöne çevrilirdi. On yıldan beri hiç düşünmemiştim onu, şimdi sanki berrak bir aynada yine görüyorum; ve gündoğumunda henüz ıssız yollarda, sert, dondurucu havada ya da külrengi siste yüzüm kamçılanarak koşarken içimi kaplayan hüzünlü duyguları yine yaşıyorum. O zamanlar tedirginlik içindeydi ruhum, çevremiz tehlike doluydu, o yüzden ortalık yine kararınca bırakıp geldiğime kavuşacak mıyım, yoksa akşamdan önce her şeyi yok etmek için Azrail mi gelecek diye kendime soruyordum.
Sonunda Piripaşa'ya varıyoruz, yoldan gelip geçenlere sora sora o yaşlı Ermeni kadının kulübesini buluyoruz, kutsal yolculuğumun bütün sonucu ona bağlı, - kapıyı vururken kaygılıyım. İki kez, üç kez, eski kapı tokmağı çok güçlü ses çıkartıyor, çürük tahtaları titretecek kadar, ama kimse gelip açmıyor, zaten pencereler de kapalı. En az yüz yaşında, işi bitmiş bir Yahudi, yeşil bir kaftana sarılmış sarmalanmış, komşu evlerin birinden korkuyla dışarı çıkıyor.
- Yaşlı Anaktar-Şiraz mı? diye yanıtlıyor bizi kuşkulu bir havayla, ne istiyormuşuz ondan?
Görünüşümüz içini rahatlatıyor: "Evet, burası, doğru; ama evde değil, çok hasta bir akrabasının yanına yatıya gitmiş, Kasımpaşa'ya, tam bizim geldiğimiz yere, eski evinin hemen bitişiğine". Ah işte o zaman gerçekten ateş basıyor üstüme! Ne yapmalı? Zaman geçiyor, vakit geç olmalı. Aceleyle çıkarken saatimi otelde unuttuğum için, saati bile bilmiyorum; ama güneş artık alçalıyor gibi görünüyor bana. Bir kez gece oldu mu, İstanbul'da hiçbir işe kalkışamaz insan - ve bu gün de bittikten sonra yalnızca bir günüm kalıyor. - Aslında bu yolculuğun nasıl olacağı uykuda tümüyle içime doğdu galiba: Üst

üste gelen engeller, zaman darlığının verdiği tedirginlik ve hedefe ulaşacak vaktin olmayacağı kaygısı.
Neye karar vermeli şimdi? Bilemiyorum artık, biraz bunalıyorum. Dermanı kalmamış bu kira atlarıyla geldiğimiz yere, ta Kasımpaşa'ya geri mi döneceğiz?... Hayır, vaktiyle oturduğum Eyüp mıknatıs gibi beni çekiyor, şimdi burda çok yakınımızda, tam karşıda, Haliç'in öbür kıyısında - Haliç bu yörede daraldığı için karşıya çok çabuk geçilir. Ayrıca kendimi yeniden öylesine bu kutsal semtin sakinlerinden biri olmuş gibi duyuyorum ki; burda yaşadığım zamandan beni ayıran on yıl tümüyle siliniyor, nerdeyse tanıdık yüzler arasında evime dönüyormuşum yanılsamasına kapılıyorum ve evimi içinde bir zamanların sevgili konuklarıyla nasıl bıraktıysam öylece yerinde bulacağımı bile kolayca düşleyebiliyorum. Hiç olmazsa, cin peri masalları anlatan dervişleri dinleyerek Ahmet'le kış akşamlarını geçirdiğimiz eski küçük kahveye girip oturacağım, bu mahallede birinin beni görüp tanımaması, anımsamaması ve - kuşkusuz artık kimseye gölge düşürmeyecek - araştırmalarımda bana yol göstermeye razı olmaması mümkün değil.
Bunun üzerine atlarımızı gönderiyoruz; kayığa binmek üzere kıyıya doğru iniyor, çabuk gitmek için genç bir kayıkçı seçiyoruz, - az sonra uzun çekilen kürekler dingin suların üstünde alabildiğine hafif, kaydırıyor bizi.
Gözlerimi dört açıp, karşıya, uzaktan tarayarak, yanaşacağımız öbür kıyıya bakıyorum.
O da nesi, karıştırıyor muyum acaba? Ama burdaydı, kesinlikle eminim.
Aman Tanrım, yazık her şeyi değiştirmişler, ne benim o çok eski evim, ne de çevresindeki öbür iki üç ev yok yerinde. Bu yıkımı hiç tahmin etmemiştim, yüreğim daha da daralıyor. Türk hayatı yaşadığım günleri kuşatan o çerçeve sonsuzluğa dek yok edilmiş - bu durum her şeyi geriye, daha silinmiş bir uzaklığa itiyor.
Nerede bulunduğumu anlamaya, hiç değilse bir şeyleri tanımaya çalışarak yere ayak basıyorum. Masalcı dervişlerin kahvesi nerede peki? Alanda eskiden bilmediğim büyük bir beyaz duvar, askerlerin nöbet tuttuğu yepyeni bir karakol var. Çevredeki tüm evler kapalı, sessiz ve özellikle yaklaşılması olanaksız. Haydi bakalım, şimdi bir yabancıyım burda; buraya gelip sayılı dakikalarımı yitirmekle çılgınlık

ettim, oysa geri dönmem, iyi kötü güvenilir tek izi sürmem, her ne pahasına olursa olsun o yaşlı kadını aramam gerekirdi.
Yine de Eyüp'ü yeniden görmek, kutsal yolculuğumun bir parçasıydı, hem çok yakınındaydım.
İşte kutsal cami ve kutsal mezarların bulunduğu iki yanı ağaçlı yol! Vaktiyle içli dışlı olduğum çevremdeki o gizemli, ender şeylerin iki adım ötesindeyim; belki bir daha buraya hiç gelmeyeceğim, - onları görmeden Eyüp'ten ayrılmaya cesaret edebilecek miyim? Hem koşarak gidersem olsa olsa beş ya da on dakika yitiririm, ve kayıkçıya diyorum ki: "Git biraz aşağı yanaş, kutsal mezarlığın girişindeki mermer rıhtımın oraya".
Yaşlı Rum'u kürekçiyle birlikte kayıkta bırakıp karaya yalnız çıkıyorum, bu yerin sessizliği, unuttuğum ve adımlarımın çıkardığı gürültüyü değiştiren seselimi beni çarpıyor. İki yanı ağaçlı, sonsuz huzur yolunda, gölgede yosun tutmuş mermer döşeme taşları üstünde başını eğip yavaşça yürümek istiyor insan, ama bugün o yoldan ateş içinde aceleyle geçmek zorunluluğu yolda görülen tüm nesnelere varolmadıkları havasını veriyor. Bu iki yanı ağaçlı yolda, karşılıklı sıralanmış türbelerin, mezarların arasında, mermerlerin baştan aşağı sessiz beyazlıkları ortasında koşuyorum, koşuyorum. Dar yolun sağında ve solunda bir dizi sivri kemer açılmış eski beyaz duvarlar uzanıyor, kemerlerin öte yanında gömüt dolu bir çeşit ağaçlığın alt tarafları görünüyor. Bütün bu kutsal ve değişmez şeyler aynı kalmış; aşkımın anılarına çok garip biçimde karışmış bu eşsiz yer bizim yaşadığımızdan yıllarca önce de aynıydı ve ikimiz göçüp gittikten sonra da uzun süre böyle, aynı kalacak.
Ağaçlı yolun sonunda, koyulaşan bir gölgede, çınarların hoş örtüsü altında, içine giremediğim kutsal caminin kapısı önünde duruyorum. Taşların üstünde kıpırdamadan oturan ya da çömelen yüzü peçeli aynı yaşlı kadın dilenciler hâlâ hep ordalar. Onlardan biri ayak sesimle düşünden uyanıp beni koşarken görünce meraklanıyor, acaba bu eşiği atlamak küstahlığını gösterecek miyim, bir türlü anlayamıyor: "Yasak! Yasak!" diyor kızgın bir sesle yolumu kesmek ister gibi canı çekilmiş elini uzatarak. Artık eskisi gibi rahat konuştuğum Türkçeyle sakince yanıtlıyorum onu: "Yasak olduğunu biliyorum anacığım, benim istediğim yalnızca caminin girişine bir göz atmak, sonra çekip gideceğim". Böyle deyip avucuna bir sadaka

koyuyorum; o zaman sakin bir sesle merakta kalan diğerlerini yatıştırıyor: Biliyor, haberi var; buranın adamı o, bakmaya gelmiş yalnızca. Gerçekten de aceleyle gizlice bakıyorum; eskiden, Eyüp'te oturduğum zamanlar bu eşiğe kadar defalarca gelmiştim, büyük ağaçlardan düşen yarı karanlıkta eşikteki en küçük taşları bile hâlâ tanıyorum. Benim bulunduğum gölge yerden, hayalet gibi kıpırtısız, yüzleri peçeli şu dilenci kadınların arasından, karşıda, cami avlusundaki yüzyıllık kireç badanaların ve çinilerin üstünde biraz tansıksı bir aydınlık ışıldıyormuş gibi görünüyor. Kısaca baktıktan hemen sonra koşarak ağaçlı yola dönüyorum, akıp giden zamanın, gözüme daha yaldızlı görünen ışığın verdiği tedirginlik, gün batıyor, akşam oluyor korkusu yeniden yakalıyor beni.
Elbette ne pahasına olursa olsun, o yaşlı kadını aramaya Kasımpaşa'ya döneceğim. Hem bu kez denizden gideceğim, buradan en çabuk böyle gidilir.
Kayığımın içine yeniden uzandığım zaman kürekçiye: "Hızlı çek kürekleri" diyorum, "hızlı çek, bunun karşılığını iyi vereceğim sana"! Beyaz dişlerini gösteren bir gülümsemeyle yanıt veriyor ve olanca gücüyle küreklere asılıyor. Akıntı bize yardım ediyor, Haliç'i aşağı doğru hızla iniyor, iç daraltıcı Eyüp'ten uzaklaşıyoruz.
Ama Hasköy önünden de geçeceğiz. Oraya da uğrasam mı acaba? Bu semtin sakinleri, şimdi geldiğim yerde olduğu gibi insandan kaçmaz, hem kim bilir belki beni bir tanıyan çıkar, hizmetimde kullandığım o Yahudilerden biri, büyük Salomon ya da yaşlı Hayrullah hatta, kim olursa, yeter ki beni bilgilendirsin. Ordan geçerken bu yolu deneyeceğim... Hem sonra bu bana evimi, oturduğum ilk Türk evini görme fırsatını verecek, çünkü ben orda da oturdum, Eyüp'e yerleşmek gibi nerdeyse olanaksız bir düşü gerçekleştirmeden önce.
Doğu'da geçen yaşamımı anlattığım o gençlik kitabımda, Hasköy evresine değinmeden geçmiştim, kısaltmak amacıyla, öte yandan şimdi beni pek eğlendiren bir tür törel duyguya uymak için: Bu Hasköy İstanbul'un oldukça kötü gözle bakılan yoksul bir dış mahallesidir.
Bununla birlikte, Beyoğlu'ndaki Avrupa biçemi evimi bırakınca, önce oraya gidip yerleştim; Aziyade Selanik'ten döndüğünde onu ilk kez orda ağırladım. Karşı kıyıda, kutsal mezarların bulunduğu semtte bir

ev bulmadan önce iyice gizlenerek iki aya yakın orda kaldık, ne olur ne olmaz diye daha güvenli bu ilk barınağı sonraları da elimizde tuttuk, canımız istediğinde ara sıra oraya gidiyorduk yine.
Zamanla her şey bellekte nasıl değişiyor, her şey nasıl unutuluyor! Bizim sokağın iskelesini bile çıkaramıyorum işte, hani o kazıklar üstünde denize uzanan tahta iskeleyi, eskiden pek bildik gelirdi bu iskele bize, alışkanlığın verdiği güvenle kapkaranlık gecelerin koruyucu gizeminde kayıktan orda inerdik.
Sabırsızlıktan Musevilerin oturduğu daracık bir sokağın girişinde kıyıya çıkıyorum, sokağı biraz, çok çok az anımsıyorum. Peşimde hep o yaşlı Rum, zaman geçiyor, tedirginliğinin aralıksız mahmuzlamasıyla hızlı yürümeye, koşmaya başlıyorum.
Bir dönemeçte, Yahudilerin pazar kurduğu bir sokağa düşüyoruz: Alıcılar, satıcılar avaz avaz, koşuşturan bir kalabalık, sepetler, meyveler, sebzeler ortalığı doldurmuş, küçük maltızlarda, açık havada kızartılan etler, küçük tezgahlarını açmış tefeciler, sarraflar... Burda tam olarak nerde olduğumu anlıyorum ve yüreğim daha hızlı çarpıyor, çünkü evim çok yakında olmalı.
Hem bu pazarın oldukça kendine özgü, hatta öbürlerine hiç benzemeyen bir anısı kalmıştı bende. Hasköy'de ya da Eyüp'te otururken, her akşam Ahmet'le birlikte buraya para bozdurmaya ya da o Yahudilerden borç bulmaya veyahut da Aziyade'nin gizemli akşam yemekleri için onların sattığı ekmeklerden, kurabiyelerden almaya gelirdim. İstanbul, benim gerçekten halkın yaşamına katıldığım dünyadaki tek kenttir - doğulu, gürültücü, renkli, ilgi çeken ama geçim sıkıntısı içindeki, yoksul, bin türlü küçük işle, bin türlü ıvır zıvırı alıp satmakla uğraşan halkın yaşamıdır bu. Bana her gün yoldaşlık eden Ahmet de bu halkın çocuğuydu, çalışma yaşamında dönen en küçük çarktan haberi vardı, hemen hemen başına hiç dert açmadan her işin içinden sıyrılmaya alışkındı, bana kendi tarzını öğretiyor, kimi zaman beni de kendi gibi bir halk adamı yapıp çıkıyordu. Doğru, o dönemde ben de yoksuldum ve oynadığım Hasan rolünü sürdürmek için ara sıra sıkıntıya düşüyordum...
Bugün rahat, çabuk adımlarla bu pazardan geçerken deri kemerime - tayfaların yaptıkları gibi - diktirdiğim yedeğimdeki altınların ağırlığını duyuyorum, ah! bu pazar neler anımsatıyor bana, onun yüzünden neşeyle katlandığım yoksunluklar, çekinerek yapılan pazarlıklar,

şimdi beni gülümseten tutarlar için istenen borçlar... Üstümde Türk giysileri olunca bunlar kabul edilebilir şeylermiş gibi geliyordu bana, kendi benliğimden çıktığım ve daha çok çevremdeki basit insanlardan biri olduğum izlenimini verdikleri için beni eğlendiriyorlardı nerdeyse. Yaşamımın o döneminde yaptığım pek çok çocukluk var daha!

Pazarın kurulduğu bu sokaktan sonra deniz kıyısında, kenarları asma çardaklarıyla çevrili, ortası eski bir mermer çeşmeyle bezeli bir alan var. Benim evim orda, güzel akşam güneşinde birden karşımda yeniden beliriyor... Sonunda eski günlere ait bir şey buldum işte, sevgili geçmişimin bir parçası olan ve hâlâ varlığını sürdüren bir şey...

Eve yaklaştığım için, nasıl desem, bir korkuyla, tuhaf bir ruh karmaşasıyla yavaşça gidip karşısına, açık havada küçük bir kahvenin önünde güzün sararttığı asmaların altına oturuyorum ve bakıyorum. (Doğu'nun nargile içilen bu küçük dükkanları için kahve sözcüğünün kullanılması kulağa nasıl da kötü geliyor). Vaktiyle oturduğum küçük eve tıpkı gün ortasında kendini göstermeye cesaret eden bir düş varlığına bakar gibi bakıyorum. Ev bana küçülmüş ve sefil durumda görünüyor, yine de pekâlâ aynı ev, yalnızca eskimiş, büyük duvarın üstündeki damarlanma dahi binlerce anıyı aklıma getiriyor.

Bu alan da değişmemiş, benim oturduğum günlerden bu yana hiçbir taş yerinden oynatılmamış. Mümkün mü Tanrım her şey böylesine aynı kalmış olsun, güneş neşeyle onları böylesine aydınlatsın, ben yine burda bulunayım, hâlâ genç olayım ve yıllardan beri ondan hiç haberim olmasın, hatta yaşıyor mu, yoksa toprak altında mı uyuyor bilmeyeyim...

Uzun süren başıboş gezintime başladığımdan bu yana dinlendiğim, düş kurduğum ilk an bu. Şu ıssız alanda önce şen görünen ekim güneşi birdenbire hüzünlü, sisten ya da geceden daha hüzünlü geliyor bana. Bu güneş ne büyülüyor, ne de aldatıyor beni artık, şimdi yalnızca yok olmanın sürekliliği, sonların sürekliliği karşısında onun hiçbir şey duymadığının bilincindeyim. Onun tatlı ışığında ölümü, ölümün ince hüznünü duyuyorum; onun ışınları ölüm dolu...

Bize bakmak için genç bir çırak görünüyor. Ona soruyorum, diyorum ki:

- Kahvenin sahibi yaşlı biri mi? Uzun zamandan beri mi burda?
- Usta mı?... Ohoo! Belki elli yıldan beri diye yanıtlıyor şaşkınlık içinde; çok yaşlı bir ağababa o.
- Öyleyse söyle ona gelsin konuşsun benimle.
Geldiği zaman bu yaşlı adamın yüzünü hemen anımsıyorum:
- Tanıdın mı beni? Ben burda oturuyordum, karşıki evde, yıllarca önce.
- Haa, evet, diyor biraz heyecanlı, sonra Eyüp'e taşınmıştın. Olmaz ki, hayır.. benim söylediğim en az yirmi yıl önceydi (Türkiye'de yılları hep pek kötü sayarlar), şimdikinden daha yaşlı olman gerekirdi.
- Benim uşağım Ahmet'i anımsıyor musun peki?
Uşağım Ahmet'i çok iyi anımsıyor; ama hakkında hiç bilgi veremiyor bana: Ben gittikten sonra onu Hasköy'de gören olmamış.
O zaman mahallenin bütün eskilerini, iyi kötü beni anımsaması olası herkesi çağırmakla görevlendiriyorum onu.
Az sonra bir kalabalık toplanıyor, komşular, meraklılar, çeşit çeşit insan yığılıyor, öteki dünyadan gelen bir hortlakmışım gibi bakıyorlar bana, beni genç gördükleri için şaşkınlık içindeler: Onların tümünün belleğinde benim buralardan geçişim gitgide daha gerilere, belirsiz eski devirlere kadar geri gitmiş görünüyor.
Pekâlâ tahmin ettiğim gibi, gelip burada kendi köşesinde yaşamak gibi garip bir düşünceye kapılan o Fransız'ı unutmamışlar, ne yazık ki Ahmet konusunda kimse bir şey söyleyemiyor bana. Bununla birlikte eğer istersem gidip eskiden beni çok iyi tanıyan ve belki bana bilgi verebilecek bir Yahudiyi aramayı öneriyorlar, - Salomon adında birini.
Salomon! Salomon'u görmeyi pekâlâ isterim sanıyorum! Çabuk bana getirsinler onu, bunun ödülü de olacak. Bu Salomon'u sık sık işlerimi gördürmek için kullanırdım; Ahmet'le birlikte benim için alışverişe çıkardı, hatta bir Müslüman kadının evime gizlice gelip gittiğini bilirdi. Burdan ayrılacağım sırada, doğru, onu kovmuştum, bilmem ne dolap çevirdi diye, ama ne önemi var, yeter ki bana yol göstersin. Hatta onu göreceğime nerdeyse sevineceğim, tıpkı eski günlerde yaşamıma karışan her şeyi olduğu gibi.
Geliyor. Kuşkusuz o da bana kızmıyor artık, çünkü beni tanıdığı için oldukça heyecanlanmış görünüyor ve kendisine uzattığım eli öpüyor.

Bıraktığımda uzun boylu, çok yakışıklı bir adamdı, şimdi iyice beli bükülmüş, saçları apak olmuş buluyorum onu.
- Ahmet mi, diyor, hayır bir daha görmedim onu, ne de sen gideli ondan söz edildiğini işittim. Memleketi terk etmiş - ya da ölmüş olmalı.
Sonra bana akşam konuyu araştıracağına, ertesi sabah Beyoğlu'na çıkıp durumu bildireceğine söz veriyor.
Haydi bakalım, burada da fazla bir şey öğrenemeyeceğim. Uğramakla yine zaman yitirdim. Vakit daralıyor, yine yola koyulmalı... Ancak içimden evime girmek geliyor, çünkü çok yakınındayım; özellikle birinci kata çıkmak istiyorum, onu konuk etmek için büyük bir aşkla hazırladığım o odaya.
Orda oturanlarla bunu görüşsün diye Salomon'u gönderiyorum: Yoksul Ermenilermiş, bir akçe karşılığında bana kapılarını açmaya razı olmuşlar.
İçeri giriyorum, bizim çıktığımız merdiveni çıkıyorum, garip döşenmiş biçimiyle vaktiyle pek hoş olan küçük, şirin odamızı yineden görüyorum. Şimdi hiçbir şey kalmamış; eşyalar dökülüyor, ortalık karmakarışık, yerlerde sürünen paçavralar var. Yürek burkan bu değerbilmezliğe bakmasam daha iyi ederdim, oraya yalnızca göz atmam, izini sürdüğüm geçmişi geri itmeye, dipsiz bir derinliğin daha da derinlerine geri itmeye yetiyor.
Ama Aziyade'nin pabuçlarını koyduğu o basamaklardan aşağı inerken beklemediğim bir duyarlılık geliyor üstüme, yüreğe işleyen... Bir gün, çok eskiden çocukluğumda, bir merdiven penceresinden içeri giren bir kış güneşi ışını, açıklanması güç biçimde derinden etkilemişti beni. - Daha önce anlatmıştım bunu, nerede bilmiyorum. - Yıllar sonra burada, Hasköy'deki bir evde aynı gizemli anlamla yüklü benzer bir ışın gördüğümde aynı ürpertiyi geçirmiştim, - bu ışın her akşam merdiven boyunca kayar, gelir duvardaki bir oyuğun içinde duran bir Atina amforasını aydınlatırdı. Çoğu kez pek küçük ayrıntılar silinmezcesine kazınıyor belleğe ve bu ayrıntıların, üzüntü veren ya da özlemi çekilen bir yeri, bir dönemi baştan aşağı kendi içlerinde özetlediklerini söyleyesi geliyor insanın: Bu güneş ışını da öyleydi - benim için çoktan bilmem hangi bilinmedik geçmişin bir parçası olmuştu; - Türk topraklarından ayrıldıktan sonra yüz kez yeniden düşündüm bunu, bu solgun ışığın, o oyuktaki, o amforanın üstüne

düşerken çizgi halinde duvara dökülüşünü bir daha görmeyeceğim, hiç, hiçbir zaman görmeyeceğim aklıma geldikçe garip bir korku, tuhaf, kaygıdan kaynaklanan bir korku sarıyordu beni...
İşte böyle, boş oyuk hep orda, duvarda ve ben merdivenden geri inerken güneş aynı hüzünlü ışınıyla onu aydınlatıyor...
Tüm bu söylediklerimde kendimi dile sığmaz şeyler içinde bir kez daha yitirdim.
Çok değerli yirmi dakika süren bu moladan sonra Rum'la birlikte yeniden kayığımıza biniyoruz ve küreklerimizin son hızıyla Kasımpaşa'ya doğru yolumuza devam ediyoruz.
Haliç'te her zamanki gibi kayıklar gidip geliyor, ses çıkarmadan birbirlerinin yanından geçiyorlar sürekli. Ilık ve ışıklı ne güzel bir öğle sonrası bu! Ben de yaz yanılsamaları uyandırıyor Karpatlardaki daha şimdiden kar düşen çam ormanlarından geldiğim için. Gecenin aldatmacalarına koyveriyorum kendimi. Vaktiyle pek alışkın olduğum bu hareketlilik içinde kendimi unutuyor, kendimi kandırıyorum: Az önce Eyüp'teki gibi, burada her iki kıyıda gizemli evlerimin olduğu eski günlerde sanıyorum kendimi... Hem çevre öylesine aynı kalmış ki! Camilerin büyük kubbeleri aynı yerlerde yükseliyor; kayıkların tüm bu neşeli çalkantısında İstanbul'un görkemli silueti egemenlik kuruyor, kesinlikle tıpkı, on yıl öncesinde, aşk için tehlike dolu gidiş gelişlerimizde egemen olduğu gibi... Ah! Haliç denen bu yerin çekiciliğini nasıl anlatmalı!... Aşağı yukarı da olsa nasıl söylemeli: İslam dünyasının gizemine katılan benim tedirgin sevinçlerimden, kaygılarımdan oluşuyor bu çekicilik; ve yalnızca benim için var...
Az sonra Kasımpaşa iskelesine, Mağrip mimarisiyle yapılmış o sarayın, Bahriye Nezareti'nin karşısına yanaşıyoruz. Orda saate bakıyorum. Ne düşünüyordum acaba, aslında güneşin henüz çok yüksekte olduğunu görmemiş olmam için kafam bayağı başka yerlerde olmalı. Saat daha yeni üç buçuk. Günün bitmek üzere olmadığı kesinleşince içim yatışıyor.
Anaktar-Şiraz'ı bulma şansımız olan mahalleye varmak için on dakika hızla yürüyoruz. Beyaz, muslin peçeli kadınların terlikle dolaştığı Müslüman sokaklarından geçiyoruz.
Boş yere uzun uzadıya dolaştıktan sonra, çıkış noktasına, alçak damlı küçük evler arasında bir köy alanını andıran, tenha, sakin, Hacı Ali Alanı'na geri gelip, az önceki aynı küçük kahvede, bahçede,

yapraklarını döken sararmış asmaların altına oturuyorum. Bu huzur veren, gözden uzak, yoksul, nerdeyse kırsal köşede, yüzyıllardır kımıldamadan duran şeylerin ortasında, kimse tanıklık etmeden, geçmişten konuşacağız, üstelik biraz iç karartıcı olmasını beklediğim bu görüşme için, birbirimize söyleyeceğimiz kuşkusuz hüzünlü ve üstüne kül serpilmiş şeyler için, burası seçilmiş yer gibi.
Anaktar Şiraz'ı soruştursun, bir dakika buraya gelip benimle konuşmasını rica etsin diye meraklı Rum'u gönderiyorum. Bu kez onu pekâlâ bulacağını sanıyorum, acaba gelmeye razı olacak mı, korkmayacak mı diye merak ediyorum yalnızca, beklemek için bir nargile söylüyorum. Akşam üzeri hava gitgide ılınıyor, dingin yaz akşamlarını andırıyor; alçalan güneş karşıdaki eski camiyi, altında oturduğum yaprakları dökülmüş asmayı altınla yaldızlıyor. Alandan geçen kimse yok; Haliç'ten, gemilerden yükselen karışık bir uğultu belirsizce bana kadar geliyor; çevredeyse büyük bir sessizlik var. Dakikalar, hep dakikalar beklemekle geçiyor. Hiç bir şey yakındaki çok büyük kenti işaret etmiyor; şimdi tümüyle yazmış gibi bir izlenim uyanıyor bende, herhangi bir Doğu köyünde biten bir yaz akşamı izlenimi ve içime derin bir dinginlik çöküyor yeniden.
Sonunda Rum geri geliyor, karalar giyinmiş yaşlı bir kadın onu izliyor; esmer tenli, yüz çizgileri sert, onu hemen tanıyorum, yaşam boyu yalnızca bir kez görmüştüm onu, ama bu gelen pekâlâ o. Ürkmüş, afallamış bir hali var, müthiş yaşlanmış. Anımsasa bari!
Kuşkusuz tanımadığı bu insanlardan, kenarda kalmış bir yerde sorgulanmaktan korkuyor. İncelikli bir saygıyla eğilip karşıma, bir tabureye ilişiyor ve bana bakıyor. Işık arkamdan geldiği için güneşli fon üstünde bir gölge gibi görüyor beni.
Evet, bu o, ta kendisi, buruşmuş, sertleşmiş yüzünü bir an aydınlatan temiz yürekli, pek incelikli yarı gülümsemesini anımsardım şimdi. Abanoz gibi siyah kalmış saçlarının bir örgüsü şerit gibi başını saran aynı siyahlıkta bir ipek şalın çevresinde dolanmış. Yıpranmış ama temiz robu, modası geçmiş bir Avrupa modeline göre kesilmiş, siyah kadife biyeli. Bizim oralarda, güney ya da Auvergne köylerinde yaşlı kadınların giyimleri, görünüşleri böyledir. Taburesinin üstünde kaskatı duruyor ve bekliyor.
Yanıtlarından korktuğum için, çekinerek Türkçe soruyorum tatlılıkla.

- "Ahmet? Ahmet?" diye yineliyor hep aynı afallamış gözlerle. Hayır anımsamıyor. Ona anlattığım bu öykü epey öncesine ait - yaşam boyu genç yaşlı pek çok adama bakmış, pek çoğunu elinde ölürken görmüş - hem İstanbul'da o kadar çok Ahmet var ki! "Ve sonra," diyor kendini bağışlatmak için, "üst üste kocamı ve oğullarımı kaybettim. O zamandan beri kafam çalışmaz halde, belleğim yerinde değil".
Bu zekâda ortaya çıkan karanlık nasıl delinir Tanrım, ne yapmalıyım... Sonra, özellikle mahkemelik bir işten ötürü sorguya çekilmekten korkuyor kadın, nedir bilmiyorum ama korkuyor.
- Hanım, bizden hiç çekinme diyorum ona. Bu Ahmet'i sevecenlik dolu bir sevgiyle severdim ben, onun için arıyorum, başka şey için değil. Anımsamaya çalış. Bir daha göreyim istiyorum onu. Bana yardım et. Şimdi görüyorsun sana yalvarıyorum. Haydi düşün bir: Ahmet, Mihran-Ahmet? Ben seni tanıyorum ama, ben, yine de; onunla birlikte seninle konuşmak için buraya gelmiştik, bundan eminim; on yıl önceydi, o zaman bu mahallede oturuyordun. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra üç yıl boyunca ona yazdığım mektupları senin adresine gönderdim. Yaralandığında, ağır hastalığı sırasında ona sen bakmışsın, anımsamıyor musun?
Kafasından bir pırıltı geçermiş gibi oluyor. Bana daha yakından bakmak için öne eğiliyor, gözleri açılıyor, gözbebekleri genişliyor, bakışları gözlerimden içeri derine dalıyor: "Adın neydi senin?" diye sert bir sesle soruyor.
- Loti!
- Loti!... Ah! Loti!... Ah! Ahmet!... Ah! Mihran-Ahmet! Tabii anımsıyorum Mihran-Ahmet'i!
Birkaç saniye sessizlik oluyor, bu sırada yüzü tümüyle kararıyor. Sonra acı içinde sürdürüyor:
- Öldü! Öldü! Yedi yıl var öleli, epey zaman var.
Ne tuhaf! Bu yanıtın başlangıcı, acımasız ses tonu, kulağa gelişi insanın içini karartan o ilk sözcüğün öfkeyle yinelenmesi, bir zamanlar benim Aziyade için düşündüklerime kesinlikle benziyor... Öldü! Öldü! Onun öldüğünü bana söylemek için bu sözcükle kıyasıya üstüme çullanacaklarını sanmıştım.
Ve Ahmet'i unutup iç karartıcı tümceyi nerdeyse soğukkanlılıkla dinledim, ipucunu yakalamanın gitgide güçleştiğini, kalan tek umudumun Ahmet'in kızkardeşi Eriknaz'da olduğunu, bu akşam ne

pahasına olursa olsun onu bulmam gerektiğini kendime anlatmak için yalnızca.
Yaşlı kadın sürdürüyordu: - "Son gecesinde hep senin adını sayıkladı: Loti! Loti! Loti! Demek senin yüzünden öldü, senin yüzünden"!
Bunu da bekliyordum. Böyle olmadığını, zavallı yavrunun ölümüne yarasının yol açtığını pekâlâ biliyorum; ama korkuya kapıldığı an benim adımı andığına göre ölümcül bir uğursuzluk getirdiğimden kuşkulanılmasına şaşmıyorum. Beni hayrete düşüren, şu anda kalbim kapalıymış, ondan başka bir şeyle doluymuş gibi nerdeyse hiç heyecan duymamam.
- Mezarı nerde, biliyor musun? diyorum yanızca. Öyleyse, beni oraya götürürsün yarın. Ama kızkardeşi Eriknaz var, bu akşamdan tezi yok, ona gereksinmem olacak; nerde oturduğunu söyle bana, beni hemen onun evine götür, olur mu?
- Eriknaz mı? Ben de tutmuş kimden söz ediyorum! Ağabeyinden sonra onu da toprağa koymuşlar, o da ölmüş. Kızı Alemşah'a gelince, evlenip buralardan çok uzaklara gitmiş, Asya yakasında, İzmir taraflarında bir yere...
Bir el hareketi yapıyor Anaktar-Şiraz, toz silker gibi bir hareket, sanki bütün o insanların bittiğini, kökünden silindiğini, onlardan hiçbir şey kalmadığını daha iyi doğrulamak için.
Haydi bakalım koptu işte, bel bağladığım ipucu koptu, koptu ve yıllar öncesinde Eriknaz'la birlikte toprağa gömüldü. Benimle konuşan bu kadına gelince, Aziyade'yi ona sormak yararsız, onun varlığından bile haberi olmadı.
"İyi yürekli, hayırsever bir kadındır" derdi Ahmet, "ama gizlerimizi ona teslim edemeyiz, tutmasını beceremez". Bütün planım yıkılıyor, gün sona eriyor ve ben ne yapacağımı bilmiyorum.
Şimdi o beni sorulara boğuyor, Anaktar-Şiraz, bu arada yumuşamış bayağı, çünkü acı çektiğimi anlıyor. Niçin on yıl ortadan kaybolmuşum, niçin Ahmet'in ölmesine yakın yazdığı mektupları bile yanıtlamamışım? Eriknaz'dan öğrenmek istediğim neymiş, tüm bunların altında hangi giz varmış?
Artık yanıtlayamıyorum, bunalım içindeyim, düşler içindeyim... Ama birdenbire Ahmet'in bir de ablası olduğunu anımsıyorum. Nasıl olmuşsa aklımdan çıkmış o. Sahiden bu kadın pek garipti, bir tür

görünmezlik zırhına bürünmüş gibiydi. Yalnızca bir kez görmüştüm şöyle böyle, o da karanlıkta. Onların, Eriknaz'la Ahmet'in ablalarını nerdeyse hiç gördükleri yoktu, ondan söz ederken seslerini alçaltırlardı, ablaları çok yaşlıydı, daha o zaman yaşlı bir kadındı, ikisi de ona derin saygı beslerler, ondan çekinirlerdi ve kendisinden kısık sesle "anamız" diye söz ederlerdi. Aziyade'nin varlığından onun haberi vardı, oturduğu evi biliyordu ve Hatice'yi, o zenci kadını da iyi tanıyordu. Nasıl olup da bunu daha önce akıl etmediğimi gerçekten anlayamıyorum...
Titreyerek soruyorum:
- Yaşlı bir ablası vardı, onu anımsıyor musun?.. Tek başına otururdu, karşı tarafta Kâğıthane'ye doğru?
Tanrı'ya şükür anımsıyor ve bu yaşlı ablanın hâlâ hayatta, orda, aynı evde olduğunu sanıyor. Ama garip bir insanmış o, başına büyük yıkımlar gelmiş ve her şeyden uzak kendi köşesinde yaşıyormuş. Yedi yıldan beri, kardeşlerinin toprağa verilmesinden bu yana onu görmemiş.
- Ah, çabuk diyorum, beni oraya götür ne olur!
Çok geç oldu, güneş batmak üzere diye karşı çıkıyor, hastası onu bekliyormuş. Yarın olsa daha iyi değil miymiş? Çok uzakmış. Sonra bakalım bizi kabul eder miymiş, orası kesin değilmiş.
Beni götürmesi için yakarıyorum ona, yalvarıyorum, çünkü yoksul görünmesine karşın para önermeye cesaret edemiyorum.
Yalvarıyorum ve bakışlarının yumuşadığını görüyorum. Ne yapalım, evet, madem öyle, bu akşam götürecekmiş beni. Bir koşu gidip baktığı hasta kadına haber verecek, geri gelecekmiş, sonra birlikte yola çıkarmışız.
Dikkat kesilen, merakı fazlasıyla artan Rum'u başımdan savıyorum, tek başıma kalıyorum, uzaklaşan yaşlı kadının siyah robunu göz ucuyla izliyorum.
Dingin ve sessiz birkaç dakika geçiyor onun dönmesini beklerken. Başımın üstündeki yaprakları dökülmüş asma gitgide altın kırmızısı renkler alıyor, karşıdaki caminin, büyük servilerin dallarının, her şeyin üstüne açıklı koyulu altın yaldızlar yayılıyor, akşam, huzurlu akşam, az önce Ahmet'in öldüğünü bana doğruladıkları bu yitik ve küçük mahallenin üstüne iniyor. Düşündükçe Aziyade'nin de Ahmet gibi Türk toprağında yattığına daha çok inanıyorum. Eskiden olsa içim

parçalanırdı, oysa şimdi bu yitmiş insanları düşünürken yalnızca bir ince hüzün, belki onları orda bilmekten kaynaklanan rahatlamayla tatlanan bir ince hüzün duyuyorum, bir de daldıkları huzur aleminde çok geçmeden onlara katılma isteği. İslam dünyasına özgü bu durağanlığa sona eren günün çevremdeki dingin çekiciliği eklendiğinden içim yatışıyor. Şu anda çektiğim acı, insanın evrensel yazgısı ölüme kesin boyun eğdiğim için hafifliyor.
....
Ah bu iki zavallı yavru ne çok severdi beni oysa, şimdi onlara duyduğum dünyasallıktan arınmış sevecenliğin içinde ikisi de nerdeyse birbirine karışıyor, bir anlığına bana geri verseler, nasıl dile sığmaz bir sevinçle, nasıl duyulmamış bir coşkuyla kucaklardım onları.
....
İyi yürekli yaşlı kadın Ahmet'in ablasının evine giderken bana eşlik etmeye hazır geri geliyor, bizi Haliç'in sonundaki Kâğıthane'ye yakın Piripaşa'ya götürecek benim o kayığımla kayıkçıyı bulmak üzere yeni baştan denize doğru ilerliyoruz.
Aşağı gitmek için az önce geçtiğimiz Müslüman mahallelerini yeniden geçmemiz gerekiyor; güneşin son ışınlarıyla şimdi pembe bir aydınlığa bürünmüş bu mahallelerde Doğu yaşamına özgü akşam canlılığı var ve giysilerinin renkleri göz alan insanlar dolu.
Kasımpaşa iskelesinde kayıkçımız, kayığına uzanmış, geleceğimizden emin bizi bekliyordu. Gün batarken Haliç'in sularında ilk seferdekine aksi yönde kaymaya başlıyoruz. Işık güney kıyıda, İstanbul'un arkasında yavaş yavaş ölüyor - gün sonlarındaki masal oyunu başlıyor.
Karaya ayak bastığımızda Piripaşa'nın, uçsuz bucaksız mezarlıklara dayanan son yerleşim yerinin ötesinde güneş sönmüştü. İşte burda, Ermeni kadınla ben, alacakaranlıkta, bilmediğim bir mahallede, dar, dolambaçlı sokaklarında kahverengi ya da kırmızı boyalı, hapishane gibi demir parmaklıklarla çevrili evler olan karanlık ve küçük bir Ermeni mahallesinde hızla yürüyoruz.
Anaktar-Şiraz görünüşü gizemli bu evlerden birinin önünde duruyor ve demir tokmağı vuruyor. Vuruşlar yaşlı ve cansız yöredeki tüm doğramalarda hüzünle yankılanıyor.

Az sonra kapı güvensiz bir biçimde aralanıyor ve karanlıktaki aralıkta karşımda beliren hayalet gibi bir yüz beni ürpertiyor: Elli yaşlarında bir yüz bu, üzgün, solgun, zayıf, ama küçük Ahmet'e benziyor, ürkütmeye varan çarpıcı bir benzerlik bu. Ablası onunla tıpatıp aynı, aynı yüz çizgileri, aynı anlatım, aynı gözler, sanki Ahmet'in kendisini görmüş gibiyim, otuz yıl yaşlanmış haliyle, zamanın ve ölümün ötesinden bana sitem dolu bir bakış fırlatır gibi.
Kadın şaşkın, ikircimli, araladığı kapıyı kapatacak nerdeyse.
- Loti! diye atılıyor yaşlı Anaktar, bir hayaleti haber verircesine alçaktan söylüyor bu adı: İyi bak, Loti bu! Loti geri döndü!
- Loti? Loti? diye yineliyor öteki, sesinde bir titremeyle. Ah! Loti!... diyor sonra, bir sessizliğin ardından, sitemlerin en dokunaklısından daha çok yüreğime işleyen sızı ve acı dolu bir sesle.
Aralarında alçak sesle çok hızlı Türkçe konuşuyorlar, söyledikleri şeylerin anlamını yakalayamıyorum. Sonra yukarı çıkmamı rica ediyorlar ve onların peşinden küçük, karanlık bir merdiveni çıkıyorum.
Birinci katta, Doğu biçemi döşenmiş, ama yoksul görünüşlü, loş bir odada kırık dökük bir divana oturtuyorlar beni; sonra Ahmet'in ablası - burada konukseverlik gereği olduğundan - bana kahve pişirmek için dört dönüyor, küçük mangalının çevresinde yoksulluğunu gösteren ucuz fincanlarını kurulayarak dolaşırken yanaklarından aşağı iri iri sessiz yaşlar indiğini görüyorum.
Alacakaranlıkta burası, şu kadının ağladığı bu çıplak oda ne kadar hüzünle dolu Tanrım, yüreğim sıkışıyor, söylemek istediğim sözcükler boğazımda düğümleniyor...
İkisi de ciddi bir şeyler söylemek ya da rica etmek için geldiğimi pekâlâ görüyor. Ama ne? Sesimi çıkarmıyorum. Onlar bekliyor. Çöken gecenin içinde sessizlik gitgide koyulaşıyor.
....
Titreyerek konuşmaya karar veriyorum:
- Aziyade Hanımı iyi anımsıyor musun, hani kardeşinin de pek sevdiği o küçük Türk hanımını? Hatırlıyor musun onu?
Ciddi bir sorgulama başladığını anlayınca daha özgür kalmak ister gibi elindeki fincanları ve peşkiri bırakıyor. Başıyla "evet" derken "Anımsıyorum tabii! Tüm bu olup bitenleri nasıl unutabilirim!" anlamına bir el hareketi yapıyor.

....

Yine bir sessizlik oluyor, şakaklarımda düzenli hafif vuruşlar işitiyorum - hızla atan damarlarımın sesi bu. Sonra biraz boğuk, sert bir sesle o müthiş soruyu soruyorum:
- O öldü, öyle değil mi?
....

Konuşmakta acele etmiyor, bana bakıyor, iyice çökmüş üzgün gözlerinde nerdeyse hakaret dolu bir şaşkınlık okunuyor... İşte o zaman beklemekle geçen birkaç saniye içinde bunun evet olduğunu yavaş yavaş anlıyorum.
Daha doğrusu, o bana acı yüklü bir soru titremiyle "Sahi mi? Demek bilmiyorsun öyle mi?" demeye hazırlanırken kesinlikle anladım bunu. Yarı sesle yalan bir yanıt veriyorum: "Bilmez olur muyum, biliyorum..." Sonra daha alçak sesle, dili dolaşan bir çocuk gibi ekliyorum: "Sana sormak istediğim.. bu değil... Benim isteğim.. benim istediğim onu nereye gömdüklerini öğrenmekti senden..."
Yeniden sessizlik çöküyor, az önce olduğundan daha durgun. Yalan söylemiştim, çünkü onun karşısında bilmemekten, yıllarca böyle yaşayabilmiş olmaktan utanmıştım. Ama bana inanmadığını, tiksinme ve kınamayla karışık bir merakla gözlerini üzerimden ayırmadığını pekâlâ görüyorum... Benim tavrıma da anlam veremiyor: Acı karşısında bizim soğukkanlı ve dingin kalmamız Doğululara anlaşılmaz gelir, çünkü onlar çığlıklar atar...
Bu sessizlik gitgide daha dondurucu oluyor, aramızdaki havanın tabaka tabaka buz kestiğini söyleyesi geliyor insanın. Bu kafesli evin, yoksul ve tuhaf odasında alacakaranlık koyulaşıyor, pencereleri örten tahta kafeslerdeki aralıklardan içeriye yalnızca renksiz bir ışık giriyor belli belirsiz; gece hızla çöküyormuş gibi geliyor bana, sanki düzensiz aralıklarla birer birer krep tüller atıyorlar aceleyle üstümüzden...
Gelinen son durağı işitmek için insana üzüntü veren bu saatte, bu hüzünlü eve gelmem gerekiyormuş meğer...
Biri ağlayan bu iki kadının arasında kaç saniye, kaç dakika konuşmadan oturup kaldım bilmiyorum...

Ahmet'in ablasının konukseverlik gereğini yerine getirmek için bana verdiği bir fincan kahveyi görünüşte hep aynı dinginlikle içiyorum. İçimde, düşüncelere ve anılara ait derin bölgelerde, düşte olduğu gibi bir karışıklık, bir çeşit göz aldatıcı bulanık görüntüler var: Uçurumlar içinde göçen şeyler gördüğümü sanıyorum; ayakta duran şeyler ardı ardına devriliyor, çöküyor, yok oluyor, gerçekdışı düşsel büyük gürültüler bu düşmelere eşlik ediyor, sonra sönüyor, her şey düştükten sonra kesiliyor, geride hiçbir şey kalmadığında yeniden sessizlik oluyor, içteki bu sessizlik dışarıdaki kadar tatsız...
Ahmet'in ablası Aziyade'nin nereye gömüldüğünü bilmiyor. Sorumu yinelediğimde soğukça bu yanıtı veriyor. Ama diyor arap Hatice hâlâ yaşıyor, o kesin biliyordur, ille öğrenmek istiyorsam, yarın gidip ona sorabilir hatta beni oraya götürmesini söyleyebilirmiş.
- "Yarın mı? Hayır, bu akşam, hemen!"- İç karartan o sessizlik anından sonra yine canlanıyorum, aynı zamanda geçen saatlerin tedirginliği geri geliyor.
Önce geri çeviriyor: Eski İstanbul'da, benimle, gece inerken, zenci kadının evine gitmek!... Hayır diyor, mümkün değilmiş, cesaret edemezmiş.
Az önce ötekine yalvarmıştım, şimdi buna yalvarıyorum. Sırası gelince onun da yumuşadığını görüyorum. Ne yapalım, evet, gidecekmiş; ama yalnız gitmeyi yeğliyor; Hatice'nin evine gidip haber verecek ve buluşma yeri ayarlayacakmış; sonra yarın sabah tezden bir kayıkla gidip onu alacak, ben nereye istersem oraya getirecekmiş...
İşte sonunda yarın için kararlaştırdığımız plan: Sabah sekizde üçümüz de Haliç'in bu yakasında Haci Ali Alanı'nda buluşacağız; ben bir arabayla geleceğim. Ermeni kadınla zenci kadını bindireceğim ve her biri mezarlardan birine götürecek beni, bu arada Ahmet'in her zaman gölgede kalan ablası evine dönecek.
Ahmet'in ablası çıkmaya hazırlanırken ağzını aramaya çalışıyorum. Ama hemen hemen hiçbir şey bilmiyor; hep kendi köşesine çekilmiş yaşadığından Aziyade'nin ölümüne ilişkin kesin ayrıntılardan habersiz: "Yarın, tüm bunları Hatice bana anlatırmış yarın". Ne zaman olduğuna gelince, tarihlerin Türkçe yazılı olduğu eski bir defteri açıp hâlâ az çok aydınlık olan bir pencere kafesine iyice yaklaşıyor: "Şimdi bakalım; Ahmet'in ölümünden önceki ilkyazın

sonundaydı, hicri 1397 yılında. Öyleyse yedi yıldan birkaç ay fazla olmalı". Cenazeyi akşam vakti nerdeyse gizlice götürdüklerini biliyor; ama - zaten kendisi de geçen yıl ölen - yaşlı efendisi Abeddin yine de bir mermer mezar yaptırmış. Hepsi bu kadar. "Gerisini Hatice yarın anlatırmış bana, yarın!"
Çıkmaya hazır şimdi; acınası robunun üstüne eski, siyah bir atkı almış, birlikte aşağı iniyoruz, o biz geçtikten sonra titizlikle kapıları sürgülüyor.
Şimdi daha da karanlık küçük sokaktan geçerek denize yöneliyoruz, orada birbirimizden ayrılacağız.
Ahmet'in ablası İstanbul'a geçmek için bir kayık tutuyor, yaşlı Ermeni kadın benim orda bekleyen kayığıma biniyor, yanıma oturuyor; geçerken onu Kasımpaşa'da indireceğim, artık geçirdiğim bu iç karartıcı gün sona erdiğinden Haliç'te yoluma yalnız devam edeceğim. Düşününce, Hatice'yle görüşmemin yarına kalmasını ve önceden hazırlanmasını yeğliyorum, çünkü o yaşlı kadınla yüzyüze gelmekten, onun hıncından, beni aşağılamasından korkuyorum... Dahası bin türlü öğüt vermek için, gri suların üstünde kayarak henüz uzaklaşan Ahmet'in ablasına sesleniyor, onun hafif kayığını tek elle tutuyorum: "Geri dönmemi askeri yolculukların engellediğini söylersin Hatice'ye, çıkılan seferlerin, uzak yerlerdeki savaşların engellediğini, olur mu? Benim hatam değil bu. Aziyade Hanımı sevmeseydim, bu akşam burada olur muydum? Çok uzaklardan on yıl sonra onun yüzünden geri gelir miydim? Ona söylersin değil mi?..." Sonra duruyorum, çünkü sesimin değiştiğini, kendimi toplamam gerektiğini duyumsuyorum, yoksa ağlayacağım çünkü. - "Söylerim Loti, bunları söylerim" diye yanıtlıyor; şimdi üzgün yüzünde tümüyle tatlı bir anlatım varmış gibi geliyor bana, sonra daha da koyulaşmış alacakaranlığın içinde kayıklarımız ayrılıyor.
Artık sona erdi bu iç karartıcı günüm! Çalkantılar, tedirginlikler, kaygılar, yalvarmalar bitti artık. Her şey bitti, on yıldır çözümü askıda kalan dram bitti...
Suyun üstünde hızla kayıyoruz; yanımdaki Ermeni kadın sessiz, siyah robu içinde dimdik duruyor. İçimde bir mezar sessizliği beliriyor; şimdi bu ülke, nice zamandır düşlediğim bu kent birdenbire dile sığmaz çekiciliğinden, sonsuz gizeminden sıyrılmış gibi, İstanbul boşmuş, ruhum boşmuş gibi geliyor bana, her şeyin sanki çöktüğünü

duyumsuyorum ve bir daha dönmemek üzere en kısa zamanda Türkiye'den ayrılma isteğini duyuyorum.
Bir yere varmak için acele eden insanlar gibi küreklere asılmış hızla gidiyoruz. Bu acele neden? Bilmiyorum. Bizi sıkıştıran hiçbir şey yok şimdi, çünkü her şey bitti. Nereye gidiyoruz öyleyse? Ben de bilmiyorum. Yanımda oturan bu yaşlı kadın bana bir şey söyleyecek, gereksindiğim bu sessizliği bozacak diye korkuyorum, Aziyade hakkında, az önce kendisine açıklanan hiç beklemediği, onu şaşırtan şeyler hakkında bana sorular soracak diye korkuyorum; onun gözleriyle karşılaşmamak için başımı çeviriyorum ve insanı hayran bırakan alacakaranlık görünümüne görmeden bakıyorum: İstanbul durgun suda tersine dönmüş yansıyor, yan yana geçip giden binlerce kayık giysilerin, renklerin masalsı oyununu hafiften, ses çıkarmadan sergiliyor. Benim için yıllardır yitmiş gitmiş, şimdi büyülü bir düşteymişcesine yinelenen tüm bu şeyler artık bana hiçbir şey söylemiyor; havanın çok güzel, havanın tıpkı yaz gibi hâlâ yumuşak, ılık, gevşetici olması da...
Ağzını açmasa bile varlığı artık beni iyice rahatsız eden siyah giysili yaşlı kadını indirmek için Kasımpaşa iskelesinde duruyoruz sonunda: "Allahaısmarladık" diyor Anaktar Şiraz ayrılıp giderken, "Tanrı yardımcın olsun, mezarlar için yarın sabahtan buluşma yerinde ol". Üstümden iç karartıcı bir yük kalkmış gibi yola devam ediyorum, yine de göz ucuyla izliyorum onu, yok diye üzüleceğim nerdeyse, çünkü sevgili geçmişle benim aramda bir köprüydü o.
Okşanmak isteyen bir çocuk havasıyla kayıkçım çıplak kollarını gösteriyor bana, ağrımaya başladığını söylüyor: "Hep böyle hızlı gitmek zorunda mıyız?" - Sahi ya, hayır, ne anlamı var şimdi; bunu ona söylemeyi unuttum... Amacım yok artık, hiçbir yerde hiç kimse beni beklemiyor, bu büyük kentte beni tanıyan yalnızca ölüler var. Nereye gideceğimizin pek önemi yok şimdi. Şurda burda eski günlerden izler arayarak, özgür, yalnız başıma aylak dolaşmaktan başka yapacak hiçbir şey yok. Bunun üzerine "Aksine, çok yavaş git, nereye istersen oraya git" diye yanıtlıyorum onu, "kayığı suyun akıntısına bırak, kürekleri içeri al, dinlen, istersen kollarını kavuştur, türkü söyle..."
Az sonra nerdeyse kıpırdamadan duruyoruz, farkına varılmaz bir akıntı sürüklüyor bizi yalnızca; kayıkçı kollarını kavuşturmuş türkü

söylüyor. Ender raslanan bir hava var, çok tatlı, insanı şaşırtacak kadar tatlı; kayıkçının dertli, tiz perdeden türküsünü dinliyorum, az öncesine göre daha canlı, daha ilgili çevreme bakıyorum. Gerçekten yanımda vicdan azabı gibi duran siyah roblu zavallı yaşlı kadın gideli beri nasıl desem bilmem, hemen bir hafifleme duyumsamam beni şaşırtıyor, alt üst ediyor... Şimdi gitgide nerdeyse herzamanki görme tutkumla bakıyorum... Gece çökünce her şeyin görünüşü değişti; karada, gemilerde, her yönde sessizce kayıp giden kayıklarda fenerler yandı; hâlâ aydınlık gökyüzüne yansıyan kubbelerle, minarelerle işlenmiş bir oyma artık İstanbul yalnızca. Haliç'in ortasında suyun akış yönünü izliyoruz hep, her iki kıyıdan da az çok boğularak Doğu'ya özgü bir gürültü geliyor, yeryüzündeki bütün gürültüler arasında hemen tanıyacağım, İstanbul'a özgü o gürültülerin belirsiz bir bütünü bu uğultu. Tıpkı eskisi gibi, nasıl olmuş da her şey aynı kalmış, nice geceler aylak aylak dolaştığım her iki kıyıdaki bütün o mahalleleri yeniden görmesem de gözümde canlandırıyorum; oralarda olup bitenleri, oralardaki gizli saklıları, ne pazarlıklar döndüğünü, ne şarkılar söylendiğini, hepsini tümüyle biliyorum. Öyle ki, sürelerin silikleşmiş geçmişine şu anki kadar daldığım yanılsamasına hiç kapılmamıştım, söyleyeceğim hiçbir şey sayfalar, ciltler doldursam da şu anda duyduğum içe işleyen adsız hüznü anlatamaz, mümkün değil...

Oysa hem benim içimde, hem benim için her şey nasıl farklı o pek genç olduğum dönemden bu yana! O zamanlar yoksuldum, kimse bilmezdi beni; yaşadığım düzensiz ve tehlikeli Türk hayatı her zaman bitebilirdi, hiç bir yerde desteğim yoktu, elçilikten bir yakınma ya da bir üstün buyruğu her an beni yok edebilirdi. O vakitler bir Türk giysisi, bir silah satın almak ya da yalnızca akşam yemeğini ayarlaması için Yahudi Salomon'u çevredeki küçük dükkanlara göndermek söz konusu olduğunda birkaç akçe yüzünden dara düşerdim. O zaman, bu akşam kıyılarda uğuldadığını işittiğim o yığınları, heves edip aralarına karıştığım o halk insanlarını hesaba katmam gerekiyordu; aralarında borç verenler, alacaklım olanlar, yarar gördüğüm dostlar, muhbirliklerinden ürktüğüm düşmanlar vardı. Şimdi olsa sırf kemerimdeki altınlarla on kez satın alırdım o küçük düşmanları, parayla sustururdum da onları. Ufkum genişledi artık, ölçüsüzce genişledi, eskiden kimsesiz bir çocuktum, onun

yanında nerdeyse bir hükümdarım şimdi. Hani on yıl öncesinde olsa, burda onunla yaşarken yaşamımı şenlendirirdi tüm bunlar, ama kuşkusuz çok geç geçti hepsi elime, zaten pek aldırdığım yok; bir şey söndü içimde, benliğimden bir şey Türk toprağına girdi Aziyade'yle birlikte.

Çarpıcı görünüm değişmeyi sürdürüyor, gizemli kubbeler belirsizleşiyor, nerdeyse yarı saydamlaşıyor gecenin içinde, sayısız ışık var ve yukarıda yıldızlar parlıyor. Hava gittikçe tatlılaşıyor, hiç esinti yok, sanki yaz akşamı. Ölesiye uyuşukluktan iyice uyanmış her şeyi kavramak için büyümüş gözlerle bakıyorum. Çelişkilerle dolu olduğumu duyumsamak beni ürkütüyor: Zaman zaman bu küçük değerli anıya tümüyle bağlı, ruhumun derinliklerine kadar, sanki sonsuza değin sürecek bir kederle dolu oluyorum, (başka defalar da yaşadığım için, yazık, kısa süreceğini bildiğim) bu duyguyu, yeryüzünde her şeyin solduğu ve sona erdiği duygusunu duyuyor sonra, bir an sonra, kendimi hâlâ yaşam dolu, hâlâ genç, hâlâ aşka susamış bulmanın bir bakıma bencil zaferiyle yaşama geri dönüyorum; ve tümüyle bu Doğu ülkesinin, bu ılık akşamın, geçmişteki o coşkuların, asla dikkate almamam gereken ne varsa hepsinin beni allak bullak etmesine kendime karşın izin veriyorum. On yıl biz insanların pek kısa süren ömrü için gerçekten sonsuzca uzun bir süre!... On yıl süren ayrılık ve sessizlik sanki çukurlar açıyor anılarda, bir yıpranmışlık, tuhaf bir unutkanlık, bir karanlık başlangıcı getiriyor, birbirini en çok sevenler arasında bile... İnsanın bunu kendinde gözlemesiyse acı bir düş kırıklığı oluyor.

Gecenin geç saatlerinde İstanbul'daki büyük köprünün ayağına yanaşıyoruz ve ben yine Beyoğlu'na çıkıyorum, otele.

Dün Orient-Ekspres'te ya da Varna gemisinde tanıdığım turistlerle birlikte tabldot akşam yemeği yiyorum. Bir süre yine herkes gibi oluyorum ben de, sohbet ediyorum, belleğim uykuya dalıp, Hatice ile görüşmenin ve mezar ziyaretinin yarın sabahtan olduğunu pek anımsamayınca.
Ama hemen akşam yemeğinden sonra İstanbul'a gitmek için bir at istiyorum (insanın gece vakti İstanbul'a gitmesi, özellikle yalnız gitmesi, Avrupai otellerdeki insanlara her zaman saçma gelir). Bana gelince,yaşlı Abeddin'in evini, onun öldüğü, "cenazesini bir akşam nerdeyse gizlice götürdükleri" o evi karanlıkta da olsa bir daha görmek için İstanbul'a gidiyorum.
Önce ışık, çığlık ve çalgıyla dolup taşan Galata sokaklarını tırısa kalkıp çabucak geçiyorum; ardından iki kenti birbirine bağlayan köprünün başında, karanlığın, görkemli sessizliğin başladığı noktada, geleneğe uyup, karşı kıyıda önümden gidecek bir fener çekenin taşıyacağı feneri yaktırmak için duruyorum ve az sonra köprüyü geçiyorum; işte artık uçsuz bucaksız İstanbul'un, karanlık, kapalı ve ölü kentin içine dalmış durumdayım. Gün boyu başka yerlerde olduğumdan İstanbul uzaktan gözüme ilişmişti yalnızca, on yıl sonra, İstanbul'a tıpkı tam ömrümde ilk kez bir bayram kutlaması sırasında geldiğim gibi gece varıyorum.
Gece karanlık, yıldızlar donuk. Gözlerim karanlığa alışıyor; karanlıkta görmeye başlıyorum, sanki buradan dün ayrılmışım gibi rahatça bu karmaşık sokaklarda tırısla giderken yönümü buluyor, yüksek, penceresiz duvarlar arasında önünden geçtiğim parmaklıkla çevrili eski sarayları, kandiller yanan türbeleri, solgun ve sessiz camilerin kat kat göğe yükselen kubbelerini hemen tanıyorum. Önüm sıra koşan, hoplayıp oynayan fenerimin güçsüz ışığı tüm yol boyunca yerdeki kahverengi kütleleri gösteriyor bana; uyuyan köpekler bunlar. Epey hızlı gidiyorum, çünkü vakit geç ve yaşlı Abeddin'in evi uzakta. Sonunda bir sokağın dönemecinde büyük, ıssız kenarları bir dizi kefen beyazı cansız küçük kubbeyle çevrili Mehmet Fatih Alanı önümde açılıyor. Hedefe varmak üzereyim, nerdeyse geldim sayılır. Alanı çaprazlamasına geçerken atımın nallarının döşeme taşlarında daha güçlü ses çıkardığını, her yanda üzgün yankılar uyandırdığını duyuyorum. Sonra yeniden dar bir sokağın karanlığından içeri dalıyorum, - işte orda, hemen yakında, ev karşımda belirecek, o eski

ahşap ev, yüksek ve hüzünlü, koyu kırmızı boyalı, cumba pencerelerindeki kafesler sarı kelebeklerle, mavi lalelerle bezeli. Bu mahalleden hiç geçen olmaz, hiç kapı açılmaz, hiçbir yaşam gürültüsü çıkmaz, hiç ışık yanmaz. Oldukça yavaş gitmeye başladım, önümdeki fenerçekene feneri eski duvarlara, sımsıkı parmaklıklarla kaplı cumbaların altlarına tutturuyorum, oradan geçtiğimizde yanılmayayım diye. Ama birdenbire bir şey kalmıyor önümde; yıkıntı taşlarıyla, kararmış kalaslarla dolu sonsuz bir boşluk uzanıyor; atım yıkıntıların üstünde tökezliyor. Ateş yapmış bu işi; birkaç saat içinde mahalleler yakan burdaki büyük yangınlardan birinde her şey yok olmuş. "Geçen kış oldu bu" diyor önümdeki fenerçeken, bu yıkımı bana daha iyi göstermek için fenerini sağa sola sallayarak. Sokaktan iz bile kalmamış; üç ya da dört yüz metrelik bir alanda molozlardan başka hiçbir şey yok. Haydi bakalım, bitti artık, Aziyade'nin gözlerini kapadığı evi alevler yuttu... Bu yıkıntıların önünden geriye dönmek gerekiyor şimdi.

Atımı mahmuzlayıp, rasgele girdiğim bir yoldan, gecenin karanlığında ordan uzaklaşıyorum.

Bu yıkıntılar yığınını.. hayır, tahmin etmemiştim bunu; bu yıkım beklediğimden öte. Oysa bu karanlık mahalleye çok bağlıyım sanmıyordum; ama yüzyıllardır durduğuna göre, hiç değilse yaşadığım sürece kesinlikle öyle kalır diye düşünmüştüm, şimdi onun yaşadığı bu sokakta, ömrünün yarısını geçirdiği bu evin kafesli yüksek cumbaları altında hiç, bir daha hiç gelip dolanamayacağımı kendi kendime söyledikçe üzüntüm büsbütün artıyor.

Başımı almış giderken bir daha hiç bir şeye bakmıyorum artık, benliğimin derininde üzücü ve saltık, giderilmesi olanaksız, tatsız yalnızca sızlayan bir umutsuzluğun acısını çekiyorum. Onun acısı, onun için duyduğum pişmanlık ve yoğun iç acısı bunaltıcı bir yas örtüsü gibi üstümde; şu anda hiçbir şey çelemez artık aklımı bundan. Sonra dondurucu bir açıklıkla ortaya çıkan şu üzücü soru var: Yarın yapacaklarımın ne anlamı var? Onun mezarını ziyaret etmek çocuk kandırmak gibi değil mi? Ondan herhangi bir şey benim yalnızca geri geldiğimi bilecek mi, vaktiyle onun bedeni olan kalıntıların üstündeki toprağı öptüğümde biraz olsun bilincine varacak mı? Ne acılı, ne çare bulunmaz bir üzüntü bu, onunla bir daha hiç, hiçbir düşünceyi paylaşamamak! Zavallı küçük Aziyade, ona söylemesini bilmediğim,

şimdi beni yakan ne çok şey var, yalnızca birkaç dakika için, son bir görüşme için onu bana geri verebilselerdi eğer, hemen söylerdim ona bunları, kendisini onun sandığından, hatta benim bile sandığımdan çok daha büyük bir sevecenlikle sevmiş olduğumu söylerdim ona, onu yitirmekten duyduğum pişmanlığın hiç sönmeyeceğini söylerdim, yaşadığım için, genç kaldığım için, hâlâ sevebildiğim için özür dilerdim ondan; bütün bunları söylerdim ona, sonra aşk dolu bir vedanın ardından yine uyusun diye toprağa bırakırdım onu! Ama hayır, son derece acımasız bir yanlışlığa takılıp kalmak gerekiyor sonsuza değin; çok geçmeden benim de ölme vaktim gelecek, böylece yanlışlığın düzeltilmesi daha da güçleşecek, aramızdaki sessizlik büsbütün kesinleşecek, çünkü ona söyleyemediğim ama benim içimde yaşayan her şey benimle birlikte ölecek. Ve zaman akıp gitmeyi sürdürecek, ikimizin adı da unutulacak - ayrı ayrı...
Koyu gecenin içinde karmakarışık sokaklarda hep rasgele yoluma giderken sonunda bu değişmeyen kentin göbeğinde Yavuz Selim Camisi yakınındaki çok sofu bir mahalleye geliyorum: Mezarlar, serviler, sandukaları aydınlatan kandiller yanan türbeler var burda. İşte eşsiz biçimde, pek hoş dümdüz bir sokak, ama Arap sokakları görünüşünde, kireç vurulmuş bembeyaz, kenarlarında sivri kemerli revaklar uzanıyor düzenli, yalnızca giriş katından ibaret yüzyıllık evlerin sağı solu göğün enginliklerine açılıyor, İstanbul'un merkezinde bir tepe burası, tüm çevreye egemen. Havanın mavimsi karanlığında yakındaki caminin üst üste binen kubbeleri yükseliyor yalnızca, kar gibi soluk, ayın çevresinde oluşan aylalar gibi bulanık. Sokak uzayıp gidiyor, birbirini izleyen sıra kemerler belirsiz karanlıkta yitiyor; ama biraz ötede, orda, açık kalmış bir kapıdan ölgün bir ışık süzülüyor beyaz kaldırım taşları üstüne. Ah! Ahmet'le birlikte koca İstanbul'u yaya geçerken akşamın ileri saatlerinde uğramayı alışkanlık edindiğim küçük eski kahve burası kesinlikle. Nasıl olmuş da böyle geç vakte kadar açık kalmış? Bunun benim için olduğunu, kahvecinin beni beklediğini, beni çağırdığını söyleyesi geliyor insanın. Attan inip bir dakika orda oturacağım, dışarda, sıra kemerlerin altında, gecenin serinliğinde.
Burada her şey el sürülmeden kalmış, eski tablolar, duvarlara asılı eski Mekke resimleri, anımsıyorum bunları. Karşıda sokağın

ortasında hep o eski mermer çeşme, tepesi kara saçlara benzeyen bir şeylerle kaplı, eğreltiotları bürümüş bana kalırsa. Kahvecinin bana getirdiği şu taburede birden fazla oturmuşumdur kesinlikle. Eskiden, iyi anımsıyorum, insan burda oturduğu zaman ara sıra camiye giden inanç dolu dervişlerin geçtiğini görürdü. - Ve bu akşam tam bunu aklımdan geçirdiğim sırada dervişlerden birkaçı birlikte görünüyor. Yavaşça ilerlerken, geri dönüp bu alışılmadık saatte karanlığın derinliklerinde yiten ıssız yol boyunca açık duran bu tek kahvenin önünde takılmış kalmış bu adama bakıyorlar.
O zamanlar, anımsıyorum, bir çalgıcı vardı, yaşlı bir adam, bu küçük ayrıksın kahvede gerilerde bir yerde kemanla yürek parçalayan havalar çalardı bütün gece. - Bu akşam ansızın arkamda yine aynı ezgi inildemeye başlıyor. İşte o zaman öylesine dalıyorum ki anılara, uyanacağım diye korktuğum için geçirdiğim ürperti her zamankinden daha derine, ta iliklerime işliyor bu kez... Böylece, oturduğum yerde kalıyorum, her zamanki yerimde sessizce oturuyorum; çevremdeki, İstanbul'un içindeki şeyler aynı kalmış, ne ki çok sevdiğimiz Eyüp'teki küçük evimiz yok artık, onun kendi evi de yanmış kül olmuş, Ahmet ölmüş, Aziyade toprağa gireli yedi yıl geçmiş, her şey yok olmuş, ortadan kalkmış, bitmiş sonsuza değin... Ahmet'in ablasının söylediği o tümcenin birdenbire aklıma gelmesi daha da müthiş, arkamdaki o keman işitilmedik hüzünlerin bilinmez ezgileriyle bu tümceyi dile getriyor sanki: "İlkyazın sonuydu... Akşam vakti götürmüşler ölüsünü..."
Akşam vakti götürmüşler ölüsünü... Şimdi mayıs ya da haziran ayındaki o çok dingin, çok duru alacakaranlığı görüyorum, sanki akıl almaz bir alaycılıkla karanlık evi pembe bir ışıkla aydınlatıyor, sonra gürültüsüzce açılıyor kapı, ağır bir şey omuzlamış taşıyıcıların geçmesi için... Alıp götürdükleri ceset onun bedeniydi bir zamanlar! Hayır, şimdiye kadar onun için hiçbir zaman şu anda çektiğim acıyla ölçülebilecek bir şey duyumsamadım ben...
Ayrıca görünüşe bakılırsa, İstanbul'daki kutsal ziyaretimin başlangıcından beri yolumun üstüne sanki istenildiğince serpiştirilmiş güçlüklere karşın, değişikliklere, yıkımlara, ölümlere karşın - ve zaman zaman dalıp gidince aklımın karışmasına karşın - görünüşe bakılırsa ardına düştüğüm sevgili küçük hayalete gitgide hep yaklaşıyorum ve ruhlarımızın birbirine kavuşması yakın gibi...

Başımı sokaktan ve karanlıktan yana çevirdim, çünkü gözlerim ansızın kararıyor, hiçbir şeyi seçemez oluyor. Ve bırakılanların döktüğü, onun da herhalde döktüğü korkunç acı iki damla gözyaşı yanaklarımdan süzülüyor.
Kahvemi ve nargilemi getiren küçük kahveci çırağı ağlamış olduğumu fark edip bana şaşkınlıkla bakıyor, sonra herhalde kendi kendine bu yabancının işleri beni ilgilendirmez diyor ve konuşmadan geri çekiliyor. Ölüm imgesi yaşlı çalgıcı tek başına, üstüne vuran yarı aydınlıkta düşteymişçesine çalıyor. Yerimde kalıyorum, acı çektiğim bu anı olabildiğince uzatmak istiyorum, çünkü on yıldan beri kendimi hiç burada, karanlığa boğulmuş şu sokağın yalnızlığında olduğu kadar, çevreyi kaplayan sessizliğin ve gecenin ortasında bir keman arkamda hafifçe inlerken olduğu kadar, onun yakınında duyumsamadım...
Bir saat sonra yeniden karşı kıyıya geçip yine Beyoğlu'na çıkınca otelin kapısında fenerçekeni ve atımı gönderiyorum. Ve düşüncemi değiştirerek odama dönmek yerine belki sabaha kadar rasgele dolaşmak için yaya olarak tek başıma yola düşüyorum yeniden. Burada geçireceğim kısa süreyi uykuda yitirmemeyi yeğliyorum. Karanlık sokaklarda yalnız, özgür, amaçsız olmaktan beklenmedik eşsiz bir esriklik duyuyorum önce. Gecenin tatlılığı bir haziran gecesiymiş gibi sürüyor, hava İstanbul'un bütün kokularıyla dolu, bu semtlerde servi korularının balsamlı kokusu ağır basıyor...
Hasköy'e, sonra Eyüp'e taşınmadan önce yazın üç ay Beyoğlu'nun yukarı yerinde kalmıştım, penceremden insanı hayran bırakan uzaktaki İstanbul panoramasını seyrederdim: Geleceğine pek de inanmadan Aziyade'nin gelişini beklediğim zamanlardı, onu beklerken başkalarıyla gönül eğlendiriyordum. Aynı zamanda yaşamımın geçici bir dönemiydi bu, ne inancım ne de umudum kalmadığından yitik bir yürekle aşk denizine atlamıştım. Doğu'daki o yeni esriklik, göz kamaştıran yaz mevsimi, nice kara gözlerin çağrısı bu üç aylık bekleyişi altında sonsuz uçurumların hüznü yatan son derece kösnülü bir şeye dönüştürmüştü. Ah! Ne gecelerdi onlar, bu akşam yaptığım gibi başıboş dolaşırdım sokaklarda, ama hep yeni bir serüven peşinde koşardım, her adımda, karanlıkta tanıdığım her şeyde o gecelerin anıları nasıl da çıkıyor karşıma! Ve bu kokular, bu kokular da değişmemiş. Sonra çabucak yeniden alıştığım bütün o

gürültüler: Uzakta havlayan sokak köpekleri, bekçilerin ucu demirli sopalarını çın çın öten kaldırım taşlarına vurarak işaret vermeleri, aşağıdan Galata'daki sefahat yuvalarından gelen belirsiz uğultu.
Şimdi yalnızca bir yanında evler bulunan bir sokağın merdivenlerini iniyorum, sokağın öbür yanı derin bir açıklığa bakıyor: Büyük Mezarlığa ve onunla birlikte ötelerde, soluk bir çizgi halindeki denize ve olağanüstü bir oyma işini andıran İstanbul'a.
Bu kaldırım taşlarını, bu basamakları çok özel bir biçimde tanıyormuşum gibi geliyor bana!
Aslında bu sokağın bir zamanlar benim oturduğum sokak, Beyoğlu'ndaki evimin işte şurası olduğunu nasıl görmemişim! Ne çok defalar bu eve uygunsuz saatlerde geri döndüm ben, sabahın pembe ilk ışıkları Asya kıyısından yükselirken! Geçmiş esrikliklerin elimde olmadan uyanan anıları gitgide belirginleşiyor, daha çok alt üst ediyorlar beni...
Sonra duvarla çevrili Küçük Mezarlığa varıyorum: Hoş kokan bir servi ormanı ve Müslümanların yattığı insana korku salmayacak kadar eski mezarlar. Eskiden sık sık gece yarılarında buradan içeri sızdığım, orda ağaçlardan düşen kokulu küçük dikenlerle dolu kuru yosunların üstünde oturduğum olurdu: Güvenli bir sığınaktı burası, buluşmaların tanığı olmazdı. Giriş şurdandı, seçmeye başladığım o demir parmaklıklı anakapıdan. Bu anakapı hep kapalıydı, ama benim gibi oraya alışkın biri duvar taşındaki bir oyuktan elini geçirip sürgüye yetişebilir, kapıyı açabilirdi. Ve elim, sanki kendiliğinden duvardaki bu delikten içeri dalıyor, sürgüyü yakalıyor ve itiyor: İşte o zaman, anakapı paslanmış zıvanaları hafifçe gıcırdayarak açılıyor, bu bildik gürültü kafamı alt üst ediyor... ....

Tanrım, İstanbul'a ne yapmaya geldiğim çıktı mı aklımdan? Unuttum mu?... Mezarını ziyaretim o kadar yakınken tuttum böyle heyecanlı, tedirginlik verecek kadar tasasız bir zaman geçirdim! Ah, insanın içini karartan o tümce, "Akşam vakti götürdüler onu..." bir anlığına bile olsa nasıl aklımdan çıkabilir, başka şeyle oyalanacak kadar duygularımın oyuncağı nasıl olurum ben?... Geri dönerken başımı eğiyorum; bu garip gece gezintisiyle değerli küçük anıyı aşağılamışım, gitgide yaklaşan sevgili hayaleti kendimden uzaklaştırmışım gibi geliyor bana.

Sonunda bu otel odasının karanlığında yalnız kaldığım zaman, uykum gelmiyor, ama gelen gözyaşları arındırıyor ve çok sevindiriyor.

IV

Cuma, 7 ekim 188...

Karışık düşlerden sonra uyanıyorum, üzerimde bir tedirginlik mezarlığa gitmek için giyiniyorum.
Bavullarımın içinde halktan adamların bayram günleri giydiği oldukça zengin işlemeli Türk giysilerinden birini getirdim, Eyüp'teki günlerimizden biraz solmuş, buruk bir anı bu, bizim evde, bizim mahallede akşamları giyerdim. Aziyade üstümde bu giysiyle döneceğime yemin ettirmişti, beni öyle görecekti, yıllardır kendi kendime mezarını bile ziyarete gitsem bunu giyeceğimi söylemiştim. Sonra o biçimde giyindiğim zaman bir duraksama geliyor bana. Vaktiyle alışık olduğum bu Doğulu ceketi iğreti bir kılık, üzücü bir maskaralık etkisi yapıyor. Yine de çıkarmak istemiyorum: Nasıl yapmalı? Önce rengi belirsiz beylik bir pardesü giyerek ceketi altında gizliyorum, - ardından pardesüyü, sırmalı tozluklara kadar beni saran daha uzun bir yol paltosuyla değiştiriyorum... Korktuğunuz, duygularınızı derinden alt üst eden kutsal bir mezar ziyareti söz konusu olduğunda kılığın rüküşlüğü konusundaki ayrıntılar pek çocuksu kaçıyor!
Aşağıda atlar koşulu büyük bir lando var; gelmesini bir gün önce ben söylemiştim, yaşlı kadınlar yanımda oturabilsinler diye büyük olsun istemiştim; neşeli görünen güzel, berrak bir güneş ortalığı aydınlatırken yola koyuluyorum.
Kasımpaşa, Beyoğlu'ndan Büyük Mezarlığın çamurlu çukurlarının ayırdığı aşağıda kalan bir dış mahalle olduğundan, onlarla buluşacağım Hacı Ali Alanı'na arabayla gitmek için epey dolaşmak ve inişi tehlikeli sokaklardan geçmek gerekiyor.
Bununla birlikte oraya varıyoruz, çünkü işte eski küçük beyaz camiyle, ordaki siyah serviler.
Hacı Ali Alanı'nda beni bekleyen iki kadın görüyorum, yalnızca iki kadın, Anaktar-Şiraz ile Ahmet'in ablası. Üçüncüsü, Hatice,

gelmesini en çok istediğim ve en gereklisi niçin orda değil acaba? Öbür ikisi geldiğimi görünce üzüntülü bir hareket yapıyorlar. Tanrım, yine ne var? Beni görmeyi mi reddeti acaba? Sakın ölmüş olmasın? İşte o zaman her şey biterdi; tam limana varmışken karaya oturmak olurdu bu; bir daha hiçbir zaman, dünyada hiç kimse yol gösteremezdi bana... Soluk kesen birkaç saniyelik korku içinde kendime tüm bunları söylemeye vaktim oluyor, bu sırada yere atlıyor ve durumu sormak için onlara koşuyorum.
Hayır, diye yanıtlıyorlar, çok ciddi bir şey yokmuş. Ama zavallı yaşlı kadın geçen kıştan beri kötürümmüş, dökülen bir döşeğe çakılıymış, tek adım atamıyormuş. Yollar çok dik ve dar olduğundan oturduğu mahalleye araba giremiyormuş. Üstelik Haliç'in bu tarafına gelse bile neye yararmış, çünkü mezarın öbür kıyıda, İstanbul tarafında olduğunu söylemiş, ama mezar çok uzakmış, surların dışında, kırlardaymış...
İstanbul surlarının dışında, demek orda gömdüler onu!... Düşündükçe yüreğim daha çok sıkışıyor!...
O koskoca eski surların eteğinde, Fener'den Yedikule'ye uzanan, geniş fundalıklarla, servi ormanlarıyla kaplı bu ıssız bölge, kimsesiz ölülerin rasgele gömüldüğü, uzunluğu on kilometreyi bulan bu kuş uçmaz kervan geçmez mezar alanı, birdenbire gözümün önüne geliyor. Oraya gömmüşler onu! Kimi kez bunun ürküntüsünü duyardım, ama aklım oraya takılıp kalsın istemezdim; hayır, daha çok onun Üsküdar'da ya da Boğaziçi kıyılarında, o eşsiz güzellikteki mezarlıklardan birinde yattığını tasarlamaya çalışırdım. Onun surların dışındaki küçük, sevgili mezarını bir daha nasıl bulurum ben, eğer - yerini tek bilen ve kuşkusuz pek ömrü de kalmayan - bu Hatice bugün ne pahasına olursa olsun göstermezse bana.
Bir kez daha elimdeki ipucunu kaçırdığımı duyumsayınca korkuyorum; hep aynı ateşli evecenlikle bir çıkar yol aramaktan, hiç bulamamaktan korkuyorum...
Sonunda aklıma bir düşünce geliyor, beni getiren Rum arabacıyı çağırıyorum. - Alanda bir arada fısır fısır konuşmamız, bu araba, bu yabancı adam, bu hareketsiz mahallenin insanları için şaşırtıcı şeyler olmalı ki, pencerelerdeki kafeslerin ardında çifter çifter gözler beliriyor. - Tahtırevanları anımsamıştım, on yıl öncesinde Beyoğlu'nda hâlâ kullanılıyordu: o vakitler yağmurlu akşamlarda

kadın oyuncu ve şarkıcıların otellerine tahtırevanla döndüklerini görmüştüm. Akıllı bir adama benzeyen arabacı belki bana hemen bir tahtırevan bulabilir, hatta yorulanların yerini alacak taşıyıcılarla birlikte buraya getirebilirdi...
Bir altın peşin, sonra, tüm bunları bana yarım saatten önce getirirse zahmetine karşılık bir altın daha. - Başaracağına emin bir havada atlarını kamçılayıp hareket ediyor.
Dün günümü sık sık bölenler gibi yine belirsiz bir bekleyiş. Dışarıda bir taşın üstüne, iki kadının arasına oturuyorum. Bu mahallede Doğulu ceketimden daha garip kaçan gri paltomu üstümden çıkarıyorum; o zaman vaktiyle onun seçtiği giysilerin işlemeleri yıllar sonra eskiden parladıkları ışıkta, kireçten kefen çekilmiş aynı eski duvarların önünde yeniden parıldıyor, orda güneş vurmuş, ıssız, küçük, beyaz sokakta kendimi mutlu duyumsuyorum, içimde, bir anlığına yine burdaki halktan biri gibi görünmenin ince hüznüyle...
Sessiz bir bekleyiş içinde otuz ya da kırk dakika geçiyor, siyah roblar giyinmiş, başları ellerinde, biri sağımda, öbürü solumda oturan iki kadın - insan biçimine girmiş ölüm düşünceleri gibiler.
Sonunda yukarıda Hacı Ali mahallesine egemen bayırın tepesinde ardında tahtırevanla taşıyıcılar, göğe vuran gölgesiyle yavaştan geri gelen lando görünüyor.
Haydi çabuk olun, çabuk! Araba beni burda beklesin, Anaktar-Şiraz'la birlikte, bir saat, iki saat, kaç saat sürerse, Ahmet'in ablası, taşıyıcılar, tahtırevan benimle Haliç'e insinler, ordan büyük bir kayık tutup İstanbul'a geçeceğiz.
İstanbul'da insana sıkıntı veren Fener'de, Hatice'nin mahallesine en yakın iskelede kayıktan iniyoruz; sonra yıkık dökük, göçtü göçecek büyük duvarlar arasında merdiven sokaklar tırmanıyoruz, yoldan tek tük geçenler düşmanca bir merakla başlarını çevirip dik dik bakıyorlar. Yoksulluktan dökülen bir evde, loş bir çatı altında Hatice iğrenç paçavralar üstüne uzanmış acınası hasta bir hayvan gibi güçsüz iniltiler çıkarıyor. Ama bu pekâlâ o, sanırım İstanbul'da yeniden gördüğüm hiçbir yüz, ne de başka hiçbir şey, can çekişen bir maymun hınzırlığıyla yalvaran bir sevecenliğin bulunduğu, insanın çürüyen hayvansı yanıyla, tükenen, temiz yürekli, inançlı insanın nasıl desem karıştığı bu kara çehre kadar beni etkilemedi...

Yaklaşırken kınamasından ve öfkesinden korkuyordum. Ama tüm bunlar dün patlak vermiş, Ahmet'in ablası adımı söylediği zaman, sonra geri geldiğim için beni bağışlamış. Dehşet verici "Öldü! Öldü!"yü işitmiyorum, ne de on yıl önce Aziyade'nin son bölümünü yazdığımda acımasızca içime doğan ilenmeyi. Aksine acınası kara ellerini uzatıyor bana, kırışmış, eğilmiş, ürkütücü; aradan geçen tüm zamana karşın gözlerimiz birbirini tanıyor, birbirini anlıyor; o ağlamaya başlıyor, ona bakarken benim de gözlerime yaşlar doluyor. Düşkünler düşkünü bu kadın, zenci bir köle doğuştan, şimdi pisliğin, yoksulluğun ortasında tükenen bir canlı cenazeye dönmüş; sevecen bir acımayla üstüne eğiliyorum, sanırım onu bir ermiş gibi öpmekte pek güçlük çekmezdim.

Elbette diyor, hasta olsa da ayağa kalkacakmış; kendisini götürmelerine, taşımalarına ses çıkarmayacakmış, her istediğimi yapacakmış benim, bundan ötürü akşama öleceğini bilse de, çünkü Tanrı'dan dileyebileceğinin ötesinde mutluymuş artık, hanımıyla benim aramda oynayacağı rol için mutluymuş, hiç beklemediği halde mezarını son bir kez ziyaret edeceği için mutluymuş. Gözlerinden yaşlar boşanıyor, kara yanaklarından süzülüyor yaşlar, ona bir ermiş güzelliği bağışlayan sevinç gözyaşları...

Hiç hesapta olmayan bir güçlük ortaya çıkıyor şimdi de: Bu kez taşıyıcılar tiksintiye kapılıp istemezlik ediyorlar! Bunu kollarına alıp kaldırmak mı, bunu yeni kadife kaplı tahtırevanlarına oturtmak mı, hayır, asla! Giysileri işlemeli zarif taşıyıcılar bunlar, böylesi bir iş için rahatsız edilmeyi beklemiyorlardı kuşkusuz. Ayrıca ben nerdeyse çıplak durumdaki bu yaşlı kadın üstüne yığılı o iğrenç paçavraların altından çıkarılınca ölesiye üşütür diye düşünüyorum... Derken yolda gelirken bu mahallede, Yahudilere ait küçük bir dükkanın camekanında portakal rengi güzel yün battaniyeler gördüğüm aklıma geliyor, bir koşu gidip bir tane alsın diye Ahmet'in ablasından rica ediyorum... İşe ben el atacağım onunla birlikte, Hatice'yi battaniyeye saracağız ikimiz, taşıyıcılar da böylece, dehşete kapılmadan yerinden kaldırabilecekler onu.

Ölü kefenlemeyi andıran bu derleyip toplama yüzünden bir çeyrek saat daha yitiriyoruz. Sonunda yaşlı kadın yeni, kalın yün battaniyeye sarılı, kadife kaplanmış tahtırevana biniyor; ağrılarına ve üzüntüsüne karşın, şimdiye değin ömür boyu görmediği tüm bu

şatafattan ötürü gülümseyerek. Tokalaşarak, teşekkürler ederek Ahmet'in ablasına hoşça kal deyip yola koyuluyoruz.
Başlangıçta üstüne büyük bir canlılık gelen Hatice, tertemiz bir sesle buyruklarını verdi, surlardaki kapıların hangisinden çıkılacağını söyledi. Sabah vakti geçiyor; yolda bir at kiralıyorum ve taşıyıcılara koşmalarını söylüyorum. Sırmalı giysisiyle bir paşanın kavasını andıran şu binicinin eşliğinde geçen tahtırevanın gösterişini gören çocuklar, olanca hızla götürülen güzeli görmek için küçük cam pencerelerden içeri bakıyorlar ve o kapkara maymun yüzünü görünce büyük korkuya kapılıyorlar.
Tüm bu çalkantılar, tüm bu telaş yolu gitmekteki amacımı gözden yitirmeme neden oldu. Sonra raslantı sonucu bulduğum şu güzel, genç ata binmenin zevki, güneşli güzel bir sabah serin ve temiz havayı yarıp geçmenin zevki... Ve bir kez daha her şeyi unutuyor, nerdeyse hafif bir yürekle, çevredeki tuhaf, görkemi hüzün veren şeylerle ilgilenerek atımı tırısa kaldırıp gidiyorum.
Hemen hemen kimsenin oturmadığı, nerdeyse yıkıntıya dönmüş, "Eski İstanbul" dedikleri mahallelerin arasında uzun süre yol gidiyoruz. Sonunda, tüm buralarını içine alan, diş diş mazgallı dev surlar karşımızda beliriyor; karanlık tonozlarla birbirini izleyen sivri kemerli kapılardan sur dışına çıkıyoruz ve işte hemen kırlarda, kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde mezarlar arasındayız.
Bu arkamızdaki aşıp geçtiğimiz surlar, bırakılmış çok büyük bir kenti çevreleyen inanılmaz yükseklikte, sivri dişlerle çentik çentik, aralıklarla koca kuleler yükselen kale duvarlarını andırıyor; sağımızda solumuzda hiç kesintiye uğramadan, aynı biçimde uzayıp giden bu surlar ıssız uzaklıklarda yitiyor.
Önde sonu gelmez mezarlar bölgesi var: Kızıla çalan külrengi geniş fundalıklar, çan kulesi külahı gibi yükselen kara servilerin oluşturduğu ağaçlıklar. Bu araziyi bir mezar kalabalığı kaplıyor; tarihin her çağından, her devrinden mezar taşları ayakta duruyor. Bu kurak toprak ölü kemikleriyle dolu.
Vaktiyle Eyüp'te otururken ender gelirdim bu taraflara. Bununla birlikte bir kez güpegündüz dolaşmaya gelmiştik onunla, aralık ayında bir öğle sonrasıydı, her yerden ıssız diye burasını seçmiştik. Hemen yakında bir yerde, anımsıyorum, şu servilerden birinin

dalında minik bir kuş, kuşkusuz mevsimi şaşırmış, yalnızca ikimiz için bir ilkyaz ezgisiyle şakımıştı.
Sonra az daha ileride, orda ötede, çok sevimli bir kız çocuğunu gömdüklerini görmüştük, - bugün artık iyice karışmıştır toprağa... Dümdüz otların, kış papatyalarının üzerinde yaptığımız, gün ışığında birlikte yapmaya cesaret ettiğimiz o gezintiyi birden anımsayınca içim nasıl parçalanıyor...
Şimdi bu koşturmamızı sonsuz bir ince hüzünle dolduran her şeyin bilincine tümüyle yeniden varıyorum. Ona, vaktiyle taşıdığı bedenden arda kalanlara yaklaştığımı düşünmek bana büyük ürpertiler veriyor, buz kesiyorum, üzüntülü anlarda insanın vücudunda duyduğu rahatsızlık geliyor yine üstüme, insana şakaklarının, göğsünün demir mengeneyle gitgide hep biraz daha sıkıştırıldığı izlenimini veren bir duygu bu.
Çevremdeki mezarlara bakıyorum, en yakındakilere, en uzaktakilere, en yeni, üstünde biraz parlayan yaldız ve hâlâ beyaz kalmış olanları, tüm bu sonsuz kemik yığınına özgü tekdüze külrengini henüz almamış olanları arıyorum, onları gözlerimle sorguluyorum... Yıllarca önce bu iç karartıcı gezintiyi, bugün gerçek olan her şeyi sezmiştim, tahmin etmiştim, ama şu bulunduğumuz, kimsenin uğramadığı yerde olacağını düşünmemiştim; onu kimliği belirsiz ölü yığınları arasında aramayı beklemiyordum, hayır; onu burda, adı, mezar taşı bile olmayan nice diğerleri arasında değil, başka yerde bilmek çektiğim acıyı azaltırdı gerçekten...
Hatice taşıyıcıların sola sapmalarını söylüyor; şimdi ezici, diş diş mazgallı sonu gelmez surlar boyunca Yedikule yönünde ilerliyoruz, lanete uğramış görünümdeki çıplak bir toprakta yürüyerek.
Yaklaşıyor olmalıyız, çünkü Hatice yavaşlayalım diye işaret etmek için yaşlı kara eliyle tahtırevanın camına vurdu; onun bakındığını, büyümüş gözlerle aradığını görüyorum... Şimdi onun bile duraksayan bir görünüşü var, - bana gelince, ben titriyorum. Mezarı gördü galiba, çünkü buyruk veren bir davranışla yakışıklı taşıyıcılarını durduruyor. Burda, sağda, ayakta duran on kadar mezar taşının olduğu şu yükseltiye benzeyen yerin üstünde: Orda! Sayı olarak üç ya da dört kadın mezarı var, ilkten bir göz atınca ayrımsadığım: Bir zamanlar yaldızlı yazıtlarıyla, ayrıksın çiçeklerden başlarına giydirilmiş bir taçla, mavi ya da yeşil boyalı mezar taşları... Hangisi onun mezarı?

Kendini tahtırevandan indirtiyor zavallı yaşlı kadın, düştü düşecek, gözleri ateş dolu, portakal rengi battaniyesinin içinde - onu düşündükleri için değil, vücudundan tiksindikleri için - kendisini sarılı tutan iki taşıyıcının verdiği destekle, nerdeyse yürüyor kötürüm haliyle; yün battaniyesinin kıvrımlarından şişmiş damarların uzandığı iki ürkütücü mumya kolu çıkarıyor dışarı ve yürüyor, istencinin gücüyle, kendisini koltuklayan adamların arasında canı yana yana sıçrayarak ilerliyor. Ve ben sonsuz bir acıma duygusuyla onu izliyorum.
Bu mezarlardan hangisi?... Yönelir göründüğü şu mezar kuşkusuz, mavisi solmuş, yaldızlı yazıtı hâlâ pırıl pırıl şu mezar... Evet, tamam bu! Kendini mezarın üstüne atıyor, kırışmış elleriyle toprağa sımsıkı sarılıyor görmesi insana acı veren zavallı yaşlı maymun, ardından bu sessizlikte insanı hayrete düşüren, başkaldırıyla dolu, yabanıl, acı bir sesle bana haykırmak için başını çeviriyor: "Burda! Aziyade burda!" Pekâlâ anlıyorum bana kılıç gibi saplanan bu sözler, örtülü biçimde "onun burda olmasına neden sensin" demeye geliyor. Sonra, ansızın ellerimi yakalıyor, tatlı, bir küçük çocuğun tatlı sesiyle sanki benden özür diler gibi yineliyor: " Burda!... Aziyade burda! Görüyor musun, o burda şimdi..." Aynı zamanda kapkara yüzü insanın yüreğini sızlatacak biçimde buruşup kasılıyor ve birdenbire gözlerinden sel gibi yaşlar boşanıyor...
Bense başımı eğiyorum; ama tek damla yaş gelmiyor gözümden. İstenç dışı bir davranışla şapkamı çıkarmak için, Hıristiyan mezarları başında öyle yapıldığından elimi alnıma götürüyor, sonra bırakıp geri indiriyorum... Buraya gelirken yine nasıl giyindiğimi unutmuşum: Türkler feslerini hiçbir zaman çıkarmaz, namaz kılarken bile. Mermer mezar taşına doğru eğiliyorum ve arıyorum, sökemediğim sarmal yazıtlar arasında adını arıyorum, sevdiğim gerçek adını, bana verdiği kalın altın yüzüğün üstünde kazılı olanı, silinmez küçük mavi harflerle göğsümde yazılı olanı. Ama nasıl oldu da yine böyle dinginleştim birden, dalgınlaştım nerdeyse? Artık burda değilmiş gibi olmamı anlayamıyorum, öyle görünüyor. Hiç beklenmedik biçimde yüreğimi böyle kapatan ne oldu acaba? Kuşkusuz şu adamların burda bulunmaları, onların meraklı bakışları, nerdeyse alaycı şaşkınlıkları; bütün bu topluluk, tiyatral denebilecek tüm bu çabalar. Yalnız gelebilmek gerekirdi. Burda olmamalıydı onlar; bakışları,

yalnızca burda olmaları bile şu küçük, sevgili mezarı aşağılamak sayılır - her şeyi sezselerdi, bu, yerin erinci için tehlike oluşturabilirdi belki bu, ben uzaklardayken.
Yarın sabah yalnız geleceğim, daha vaktim olacak, çünkü beni götürecek gemi öğleden sonra üçte kalkıyor. Bu benim asıl ziyaretim olacak. Ama bugün, artık gitmeli; toprağın üstünde tepinip duran, çene çalan şu adamlarla her şeye saygısızlık ediyoruz.
Ona, bu taşın altında uyuyan ona kendi içimden diyorum ki: "Seni görmeye yalnız geleceğim zavallı küçüğüm; yarın bütün sabahı seninle geçireceğim, sana ait bu ıssızlıkta; seni sevdiğimi pekâlâ anlıyorsun değil mi artık, çünkü bütün bu uzun yolculuğu sana kavuşmak için yaptım..." Yine de elimde olmadan mermer mezar taşının dibindeki toprağa gizlice bakıyorum... Ama hayır, taşın altında kim var düşünmek istemiyorum bugün, başımı çeviriyorum ve katılaşmak için kendimi zorlayarak soğukkanlılığımı yine kazanıyorum, yüzüm sertleşiyor.
Yalnızca tek başımayken yolu şaşırmamak için büyük bir dikkatle çevreyi not ediyorum. Önce dışarı çıktığımız kapıdan buraya kadar geride bıraktığımız dünyayı kuşatır gibi görünen o çok büyük karanlık surlar boyunca dört köşe kaç burç var sayıyorum, sonra nasıl sıralandıklarını, servilerin nasıl göründüklerini, işaret noktalarımı sağlama almak için aceleyle bir not defterine çiziyorum; on yıl sonra, yirmi yıl sonra buraya gelmek kısmet olursa, yolu şaşırmamak için bu iç karartıcı yeri belleğime iyice kazıyorum. Hatta yarın koparabileceğim, yanımda götürebileceğim hangi küçük bitkiler var, onları arıyorum: Nerdeyse hiç bir şey yok, yazık! Öyle çorak bu toprak; olsa olsa güçlükle seçilen iki üç dikenli yaprak ve külrengi, dayanıksız bir liken var; bu mezarın üstünde ilkyazda bile funda çiçeklerinden hiç açan olur mu bilmiyorum...
Haydi bakalım, şimdi yola koyulalım tezcene. Taşıyıcılar bitkin yaşlı kadını yeniden tahtırevana yerleştiriyorlar, ben ata biniyorum ve geldiğimiz gibi bu ıssız yerlerden hızlı adımlarla geçip gidiyoruz yine. Pekâlâ tuhaf, pekâlâ beklenmedik bir şey oldu benim için bu ziyaret, çok kısaydı, çok soğuktu. Geldiğimden daha çok acı veren bir hüzünle, hoşnutsuz, doyumsuz ayrılıyorum burdan. Ama ya herhangi bir şey yarın gelmemi engellerse, ya da o vakte kadar başıma bir şey gelir ölürsem... Büyük surun ürkütücü kapılarından girinceye kadar

hep duraksıyorum, dönüp arkama bakıyorum, atımı dörtnala sürüp geri dönmek geliyor içimden...
Hatice kulübesinde paçavralarının üstüne yeniden uzanınca varlıklarına katlanamadığım taşıyıcıları başımdan savıyorum. Zavallı yaşlı kadının üstünü yeni battaniyesiyle elimden geldiğince örtüyorum, çok hoşuna gidiyor, yeni bir oyuncağı olan küçük çocukların yaptığı gibi elleriyle battaniyeyi okşuyor.
Ve şimdi sorular sormak istiyorum ona, öğrenmekten korktuğum her şeyi bilen, gören, belleğinde tutan, öbürlerinin arasında konuşabileceğim tek kadın o yeryüzünde.
"Evet, evet" diye yanıtlıyor, "çok şeyler söyleyeceğim sana, neler neler... Hele güzelce uyusun, kafasını toplasın, gelir konuşursun Haticenle, önümüzdeki günlerden birinde..."
Önümüzdeki günlerden birinde!... Ama bir bugünüm var benim!
"Ah, Loti" diye sürdürüyor güçlükle doğrularak, "bilmiyorsun: Kapı dışarı ettiler beni... Ama hanımından uzaklara gitmedi Hatice, iyi bil, ve öleceğini anladığım zaman iki gece sokaktan ayrılmadım, kapının yanındaydım hep, işiteyim diye..."
Onu kovmuşlar demek... Öyle çok ne söyleyebilir bana o zaman? Artık kafası pek yerinde değil gibi, hangi belirsiz ve garip bilgileri çekip çıkarabilirim bu yaşlı kafadan?
- Peki, Fenzile Hanım, diyorum, o ne oldu biliyor musun?
- Sahi Fenzile, evet... O çok şeyler biliyor, işte o. Hem belki, belki buraya gelir seninle konuşmaya!
Yaşlı Abeddin'in öteki üç hanımından biriydi Fenzile, bir kez görmüştüm onu, yüzü peçeliydi tabii. Ama Aziyade'ye karşı öteki kumalarından daha iyiydi, nerdeyse yardımcı ve sevecendi, biliyorum. Dağılan bu haremden bir o yeniden evlenip İstanbul'da kalmış görünüyor. Ah! Onunla konuşmanın bir yolu olsaydı! Doğrusu, bunun mümkün olacağını hiç ummuyorum... "Buraya, sana gelmesi için onu nasıl kandırmalı, ne yapmalı Hatice canım?"
Bir dakika sonra zenci Hatice'nin verdiği bilgiler üzerine gittim yakında bir kulübede çok yaşlı bir kadın buldum ve aldım geldim, kötücül, arabulucu yüzlü bir kadındı bu, yaşam boyu bazı karanlık işlere karışmış olsa gerekti. Hatice bu kişinin Fenzile'yle görüşmeyi ayarlayacağına güveniyor; şimdi oldukça heyecanlanmış, yeterince kesin görünen yönergeler veriyor ona, ben de büyük bir ödül söz

veriyorum. Burada buluşacakmışız, elbette, bugün öğleden sonra, alaturka saatle yediye doğru. Ama gerçekleşeceğine pek inanmıyorum ben...
Hatice'ye sormak istediğim sorular var daha; ama iyice bitkinleşmiş gitgide, durumuna acıyorum. Bu sabah olup bitenlerden ben de son derece yorgunum. Üstelersem, daha açık sözcüklerle bana neler diyeceğini fazlasıyla seziyorum: Özellikle ben yüzüstü bıraktığım için Aziyade'nin öldüğünü söyleyecek. Bu doğru olduğuna göre bana onu dinlemek düşer ve bu konuda kararlıyım, ama bir kez yeter, akşama geri geldiğim zaman sorarım... İşte şimdi suyun öbür yanında beni bekledikleri aklıma geliyor, içimde biraz da korku, çıkıp gidiyorum...
Öyleyse şimdi yine Haliç'e doğru inmek, bir kayığa binip karşıya geçmek, Anaktar-Şiraz'la arabacının beni beklediği Hacı Ali Alanı'na geri dönmek ve öteki mezarı ziyarete gitmek gerekiyor.
Yanımda oturan Anaktar-Şiraz "Şişli Ermeni Katolik mezarlığına çek" diyor arabacıya.
Oldukça uzak bir yer galiba, arabacı atlarını kamçılıyor ve atlar hemen koşmaya başlıyor. İstanbul'a sırtımızı dönüp yine Beyoğlu'na çıkıyoruz, son hızla Beyoğlu'nu geçiyor, geride bırakıyoruz, sonuncu semt Taksim de arkamızda kalıyor, bir başka dışyöredeyiz şimdi, burası Aziyade'nin gömülü olduğu yerden bayağı farklı... Benim Eyüp'teki zavallı iki küçük canyoldaşımı birbirinden epey uzak gömmüşler.
Bir Katolik mezarlığında mı?... Aslında şimdi anımsıyorum: bana anlatmıştı, doğuştan Ermeni Katolikmiş, sonradan on beşine basmasına yakın Müslüman olup Ahmet adını almış. Öleceği sıra İsa'yı anımsamış olacak.
İstanbul'un büyük ve çok güzel bir hüzünle dolu dış yörelerinin aksine nasıl iğrenç bir yer burası... Buraları, Beyoğlu'nun o tüm kozmopolit insanlarının tatil günleri eğlenmeye geldikleri yerler; ağaçsız, yeşilliksiz, alabildiğine çıplak kırlıkta her tarafa yayılmış Ermeni, Rum, Yahudi meyhanelerinden geçilmiyor; Paris çevresindeki kötü yerleri anımsatıyor bunlar; sonra sürülmüş tarlalar başlıyor, tarlalardan içeri giriyoruz arabayla; bölge baştan aşağı gri, toprak rengi, tek yeşil ot yok; sonunda ıssız bir tepenin üstünde dört duvarla çevrili bir yer görünüyor, bu duvarlar da gri, üzerlerinde

yükselen ne bir servi, ne de herhangi bir yaprak var: Burası Şişli Mezarlığı.
İçeri giriyoruz, yoksullar mezarlığı, idam edilenlerin gömüldüğü bir mezarlık diyesi geliyor insanın. Tek tük birkaç tahta haç, oldukça sade birkaç mermer levha, hemen her yerde altta yatan cesetleri gösteren basit tümsekler.
Yaşlı Ermeni kadın gideceği yönü arıyor, bir patikada karar kılıyor, hüzün veren tepecikleri saymaya koyuluyor - bir, iki, üç, dört, - yakınlarda bellenmiş gibi görünen bir yerde duruyor: "İşte burda bizim Ahmet!" Kendi oğullarından biriymiş gibi baktığı çocuğu anımsayınca yaşlı annelerde olan o temiz gözleri dumanlanıyor.
Ah! Zavallı yavrucak, gömüldüğü toprağı görmek insana ne de güç geliyor...
Ona ikinci bir kez gelmeye vaktim olmayacak, onun için ona burda temelli veda edeceğim: "Başı ne yanda?" - "Burda!" diye yanıtlıyor yaşlı kadın topraktaki topaklara parmak ucuyla dokunmak için eğilerek. Ve, bana gösterdiği yerde, orda öyle tek başına bitmiş, küçük, cılız bir yonca koparıyorum yanımda götürmek için.
Bizi çabucak otele götürmesini söyledim arabacıya.
Arabada Anaktar-Şiraz yanımda oturuyor; yolda, ben gittikten sonra mezarlıkta Ahmet için koydurmak istediğim mermer levhayla ilgilenmesini rica ediyorum. - Çünkü Ahmet'in en büyük üzüntülerinden biri, anımsıyorum, biraz zengin olmadan ölürse, belki de mezarı olmayacağını düşünmekti.
Sabah boyu ordan oraya uzunca yollar dolaşmak dört saatten fazla sürmediği için otele vardığımızda daha öğle olmamıştı.
Ermeni kadını odama çıkarıyorum. Otelde çalışanlar turistlerin yanında böylesi hanım arkadaşlar görmeye pek alışık olmadıklarından ona bakıyorlar, ama hiç saygısızlık etmeden, çünkü yaslı robuyla çok ciddi ve ağırbaşlı görünüyor.
Cebinden iri gözlüklerini çıkarıp Ahmet'in mezarı için vereceğim yönergeleri yazmak üzere bir yazı masasının başına oturuyor...
Ama otel hizmetlilerinden biri bana Yahudi Salomon'u getirince işimiz yarıda kalıyor. Ahmet'i bulmak için elinden geleni yaptığını, onu tanıyan kimse çıkmadığını bana açıklamaya gelmiş Salomon.
Ahmet'i bulmanın mümkün olmadığına rahatça inanırım!... Dünden bu yana, şu Salomon'u bilgi toplamaya yolladığımdan bu yana, iç

karartıcı gerçeklikler, hüzünlü erinçler dünyasında ne yollar gittim ben. O an için her şey henüz aklı karıştıran bir soru halindeydi, şimdiyse dün beni heyecana getiren şeylerin üstüne kül yığınları yağmış gibi...
Anaktar-Şiraz, o mermer konusunda yapmasını istediğim şeyleri kendisi için Ermenice not almayı bitirdi.
Birlikte yapacağımız işleri tamamladığımızdan esenleşmekten başka bir şey kalmıyordu geriye.
Gitmek için ayağa kalkıyor, az önce Şişli'de gördüğüm annelerde olan o temiz gözlerle bana bakıyor. Zavallı ölmüş küçük için yaptıklarıma teşekkür ederken iri iri yaşlar geliyor gözlerinden, bana da bulaşmasına ramak kalan.
Sonra çıkıp giderken beni öpmek için izin istiyor. Kabul ediyorum... Ve beni öpmesine karşılık, Ahmet için, yaşlı kadınlara özgü o buruşuk yanağından bütün kalbimle öpüyorum onu.
Alaturka saatle sekizde (öğleden sonra üç sularında) buluşma yerinde, Hatice'nin evindeyim.
İnsanı ürküten acınası kara ellerin kıpırdanıp durduğu portakal renkli battaniye örtülü partal döşeğin yanında, sabahleyin işim düşen kötü görünüşlü kadın tek başına ayakta duruyor. Fenzile Hanım orada değil, kestiriyordum bunu. "Evde yok," diyor arabulucu; "nereye gittiğini bilmiyorlar, ne zaman döneceğini de..." İnatla kaçamak yanıt vermesinden, donuk ve kapalı anlatımından üstelemenin yararsızlığını hemen anlıyorum; beni görmek istemeyen o Fenzile, nasıl gözdağı verdiyse, onu korkutmuş ya da hiçbir şey söylemesin diye para vermiş olacak...
Koşturmasının karşılığını ödememi isteyip gidince, Hatice'nin başucunda bir tabureye oturuyorum.
Buraya yaptığım kutsal yolculuğumun en amansız anı, ceza ve bedel ödemek zamanı gelip çatıyor şimdi...
Çığlıklarla, susmalarla kesilen bir söyleşide gerçeği öğrenmek için kendimi zorlamak, bunu güçlükle başarmak, kâh göçen kâh bağıra çağıra sayıklayan şu kara kafadan beni donduran, beni yakan şeyleri birbirini tutmaz kırıntılar halinde çekip almak. Çok yorgun olduğunu görüp ona acımaktan, bu sabah ona bu uzun geziyi yaptırarak belki de sonunu getirmenin iç acısından her dakika durup kalmak. İkimizin arasındaki kara bulutları daha da çoğaltan, ne onun ne de benim tam

anlamıyla bilmediğimiz bir dilin güçlüklerini duyumsamak. Yarın burdan ayrılacağım için, o yakında öleceği için yine de ne pahasına olursa olsun bu eşsiz andan yararlanmak gerektiğini kendime söylemek; benimle biricik sevgilim arasında hâlâ iyi kötü yaşayan tek bağ o, onu toprağa koydukları zaman, bütün bağlar sonsuzluğa değin kopacak; bugün şu yarı bozuk bellekten çıkartamadığım ne varsa sonsuzcasına yitecek...
Tarih konusunda Hatice Ahmet'in ablası ile aynı kanıda; bu ilkyazda Aziyade öleli yedi yıl geçmiş olmalı, aşağı yukarı öyle bu... Ölmesinin nedenlerine gelince.. açıkça söylemeden sezinliyoruz ikimiz de, kendisinden beklemediğim bir incelikle bana söylemekten kaçınıyor; ama üstelermiş gibi göründüğümde şaşkınlıkla, acı sitemle dolu bir bakışla beni durduruyor. İkide bir yaşlılığa özgü çocukluğu tutmasına karşın, tuhaf zeka pırıltıları kalmış kendisinde ve zavallı yaşlı köle yüreği olanca saflığından hiç yitirmemiş. Giderek ona karşı bir saygı uyanıyor bende - sonra da bir acıma duygusu özellikle - ölesiye yorulmasına neden olduğum için acıyorum...
- "Öyle mi," diyorum, "Hatice canım, bir yıldan çok hep umdu mu? " - Neyi umdu acaba zavallı yavrucak? Dönüp geleceğim, belki kendisini kaçıracağım kuruntusuna kapılmış olmasın, bugün olsa altınlarım ve bağımsızlığım sayesinde böyle tehlikeli bir serüvene atılabilirdim, ama o zamanlar bu benim için hepten olanaksızdı! Demek ancak bu sürenin sonunda iyice kötüleşmeye, sağlıklı genç yüzünün rengi solmaya, boynunu eğmeye başladı, unutulduğunu, sonsuzluğa değin gönülden silindiğini sandığı için. - Peki mektuplarım, benim mektuplarım ulaşmıyor muydu ona?..
- "Mektupların mı?" diye yanıtladı Hatice, "verdim ona... bekle... altıncıya kadar verdim..."
- Öbürlerini niçin vermedin peki?
- Öbürlerini... yaktım dedi... Yaktım onları! Beni, kovmuşlardı çünkü beni, anlıyorsun ya, mektupları götüremezdim ona, saklamaya da korkuyordum... "Yaktım" deyiş biçiminden onun bu mektuplara, sonuçta, uyduruk, uğursuz küçük şeyler, mutsuzluğun dolaylı nedenleri diye baktığını anlıyorum.
Aziyade'nin mektuplarına gelince, bana dördünü gönderdiğinden emin, ama bir fazlası bile söz konusu değil. Tahmin ettiğim gibi pekâlâ: İlk dört mektubu Aziyade yazmışa benziyordu, onun

sevdiğim ufak tefek düşüncelerini, yabanıl çocuklardaki tuhaf düşüncelerin yapısını taşıyan o pek hoş düşüncelerini bulmuştum o mektuplarda. - Peki sonrakiler, hiçbir özelliği olmayan, Ahmet'in son yazdıkları gibi, o sıradan, tuhaf mektuplar bana kimden geliyordu? Hangi kaygı verici el yazmıştı onları ve hangi amaçla? Bu her zaman bir sır olarak kalacak, hem önemi yok ayrıca, çünkü şimdi, her şey bitti.
Cezasız kalan, uzayıp giden gizli sevişmelerimize yaşlı Abeddin'in birdenbire gözünü açan son günlerdeki sakınımsızlığımız olmuş - ardından sorguya çekilen, ya gözdağı, ya da sözler verilerek konuşturulan haremdeki öbür kadınların açıklamaları gelmiş. Bununla birlikte kapı dışarı edilmemiş Aziyade, kötü de davranmamışlar ona, murdar bir şey gibi bir kıyıya itmişler yalnızca, kendisine düşman hizmetçilerden başka kimsenin girmediği dairesinde sürgün ve kapalı kalmış. Bir yılın sonunda bu karanlık evin kapısının kendisine kapandığını görmüş Hatice, dilekçeciyle, Beyoğlu'ndaki Fransız postanesiyle ilişkisi var diye kuşkulandıkları için. Ve işte o zaman tüm umutların bitmesiyle ölüme giden uzun çöküntü gerçekten başlamış.
Güzel, taze kanına bulaşıcı hiçbir hastalık geçmemiş çok genç bir insanın yalnızca umutsuzluktan öleceğini sanmıyorum ben, ona güneş, hava ve özgürlük bırakıldığı takdirde... Ama bir yere kapatıp yüzüstü bırakırlarsa...
- Biliyorsun diyor Hatice, odası yıldızdan tarafa (kuzeye) bakıyordu, çok soğuk olurdu orası.
Evet, evin hiç güneş değmeyen bir kolunda kalan o kalın kafesli pencereleri anımsıyorum; çok geç, ancak günbatımının ısıtmayan, kırmızı ışınlarının ulaştığı gizeme boğulu bu sokaktan geçerken gizlice bakardım o pencerelere. Bugün yangında yok olmuş, ölümün küçücük adımlarla gelip onu götürdüğü daireyi çok daha iyi gözümün önüne getiriyorum...
Sonra sürdürüyor Hatice: "Kışın hep orda kapalı kalınca hastalandı, odanın soğuğu yüzünden... Öteki kadınlar ona ilaçlar veriyorlardı... Anlıyorsun değil mi Loti, asıl bunu söylemek istiyordum sana: Beni kuşkulandıran ilaçlar veriyorlardı ona!..."
O karanlık haremde tüm bunlar olup biterken ben nerelerdeydim Tanrım?... Onu ordan çekip alarak biraz neşeyle, biraz güneşle

kolayca kurtarmak mümkün olabilirdi!... Elimden bir şey gelmeden, bir şey bilmeden dünyanın kim bilir hangi köşesinde koşarken meğer sevgilim üzüntüden eriyor, bedeni gitgide güçten düşüyormuş, o mayıs akşamına kadar sürmüş bu, "ölüsünü nerdeyse gizlice götürdükleri..."
Öğrenmek istediğim daha birkaç ayrıntıyı büyük güçlükle veriyor bana, küçük çocuk iniltileri çıkararak ya da çığlık çığlığa - çünkü Hatice gitgide ne dediğini bilmez bir hale gelmiş, gitgide bitkin düşmüş durumda, bana gelince, son derece üzücü şeyler işitmekten, bunları nerdeyse şu cansız yaşlı maymun kafasından bir bir çekip çıkarmak için aklımı zorlamaktan ben de bitkin düşmüş durumdayım. Fazlasını sormanın ürkütücülüğüyle daha çoğunu öğrenme isteği arasında duraksıyorum; sorulara her an son verebilirim, sonra bunun en son konuşma olduğunu anımsayıp daha kalıyorum: Bu, hâlâ şöyle böyle yaşayan bir kişiyle ondan son kez söz edişim olacak... Haydi bakalım, sanırım yine de çektiği işkence yeterince sürdü - benim çektiğim de; ayrıca bilmek istediğim her şeyi aşağı yukarı biliyorum şimdi. Birazdan gideceğim...
- "Artık geç oldu, Beyoğlu'na geri dönüyorsun değil mi?" diye sokulgan ve inandırıcı bir sesle soruyor, birdenbire yeniden çocuk gibi küçük kurnaz cilveler yapan zenci kadın olup, artık bu bitsin, onu rahat bırakayım diye sabırsızlanarak.
Gözlerini kamaştıran, sayılı günlerinin sonunu biraz rahat geçirmesini sağlayacak birkaç Fransız altını veriyorum ona. Sonra son bir kez esenleşiyor ve bağışlandığımı duyup yürek burkan hayır duasını alıyorum.
Yakında ölecek o, bu kesin. Gözleri, benimkilerden sonra Aziyade'ye sevgiyle bakmış olan biricik gözler, onlar sönecek, çürüyecek artık; bitip tükenen kafasının derininde hâlâ duran Aziyade'nin o görüntüsü çok geçmeden yok olacak... Öldüğümüz zaman bir başka yokolma süreci başlar yalnızca, parça parça yok olur, giderek salt gecenin karanlığında hep daha derine gömülürüz. Bizi sevenler de ölürler, görüntülerimizin yarı yarıya saklı kaldığı tüm insanların kafaları dağılıp gider ve yine toprak olur, bize ait ne varsa her yana dağılır ve ufalanır, artık kimsenin tanımadığı resimlerimiz silikleşir - sonra adımız unutulur ve bizim kuşağımız da devrini tamamlayıp geçer...
Başımı alıp gidiyorum yavaşça, yıkık ve ıssız küçük sokaktan.

Birkaç adım ötede bir çocuğun ıssız bir alanın çevresinde döndürüp dolaştırdığı atıma biniyorum yeniden.
Yine mezara gitmek için çok geç, sabahı orda geçireceğim yarın...
Ve bir kez daha amaçsız, başıboş dolaşmaya başlıyorum akşama kadar...
Alacakaranlıkta, raslantıyla geri geldiğim o büyük Mehmet Fatih Alanı'nda buluyorum kendimi birden.
O anda vaktiyle tuttuğum günlükten bir tümce aklıma geliyor, bu tümce garip biçimde belleğimde yer etmiş, benim için giderek bu kutsal semtle bütünleşmişti, sanki onu dile getiriyordu.
"Sultan Mehmet Fatih Camisi külrengi taşlardan büyük revakları önünde Ahmet'le benim oturduğumu görür sık sık, ikimiz de tasasız, kendimizi güneşe bırakır, hiçbir insan diline sığmayan düşler ardında koşardık..."
Bu alanda hiçbir şey değişmemiş; İstanbul'un en Türk ve en hüzün veren yerlerinden biri olarak kalmış. Yüksek külrengi kapıları gizemli bezemelerle çevrili cami hep aynı, yüzyılların arasından değişmeden yükseliyor orda. Ve çevrede, küçük kahvelerin sararmış asmaları altında aynı kaşmir kaftanlar, aynı beyaz sarıklar oturmuş güz akşamının bu son ışıltısında kutsal şeylerden söz ederek nargile içiyorlar.
Bunun üzerine, onların arasında on yıl öncesinde durduğum yerde, aynı yerde duruyorum, akşamdı, caminin basamaklarında bir delinin belirdiğini görmüştük, gözlerini, kollarını göğe dikmiş bağırıyordu: "Ben Tanrı'yı görüyorum, sonsuz varlığı görüyorum!" - Ahmet başını sallamıştı, inanmamıştı - "Hangi adam Tanrı'yı görecek, olur mu hiç Loti!..." diye karşılık veriyordu.
Doğrusu, kutsal yolculuğumun bunca anısı arasında niçin bu alanda verdiğim şu molanın iyice damgasını vurduğunu bilmiyorum, ne de çabucak silinip gitmesini önlemek için niçin onu burda kaydetmek gereği duyduğumu - hani insanın bir an akan suyun üstünde yüzerek giden hafif bir şeyi tutuvermesi gibi.

VI

Cumartesi, 8 ekim 188...

Son günün sabahı bu. Kalın bir sis perdesi inmiş İstanbul'un üzerine, kuzey güzlerini anımsatan.
Dünkü gibi yine Türk giysilerimi giydim, bir zamanlar neysem ona daha çok benzeyeyim diye, gittiğim bu ölüler bölgesinde mezarların üzerine baktıkları sanılan belirsiz ruh türümleri beni daha iyi tanısınlar diye. Bu kez tek başıma büyük İstanbul surları boyunca at sırtında ilerliyorum; basık, karanlık göğün altında alabildiğine yalnızım, fundalıkların, mezar ormanlarının ortasında gözüm alabildiğince yalnız...
Ben ilerledikçe surlar uzayıp gidiyor, cansız kırların uzaklarında hep aynı sürüyor. Sürüklenen, yere düşmeye hazır ağır bulutları mazgallar binlerce uçlarıyla alttan tutar görünüyor. Bu güneşsiz sabah vaktinde sıkıcı ve karanlık bir renkleri var. Geçmişin dev kalıntısı bizi küçültüyor, eziyor, bizi, bizim kısa süren yaşamlarımızı, bir saatlik acılarımızı, değişip duran tümüyle bir hiç olan bizleri. Geçerken kimsenin ne girdiği, ne de çıktığı derine giden sivri kemerli kapılara bakıyorum; sonra özenle kocaman dört köşe kuleleri sayıyorum - dün bana gösterdikleri tümsek gibi o yeri görünceye kadar, tümseğin üstünde öbür mezarların arasında yazıtı yaldızlı küçük mavi mezar taşı duruyor.
Aziyade'nin küçük mezar taşını iyice tanıyınca, tek başıma mezarın yanına varmak ve toprağın üstüne - tek tük incecik bitkiler bitmiş, yağmurdan hafifçe nemlenmiş kızıl toprağın üstüne uzanmak için atımı bir servinin dallarına bağlıyorum. Mezar taşının yönünden, altta toprağa gömülü sevgili bedenin konumunu biliyorum ve beni görecek kimse olmasın diye ta uzaklara kadar çevreye iyice baktıktan sonra yavaşça uzanıyor, ölmüş yüzün olduğu noktada bu toprağı öpüyorum.
Yıllar önce, bu sabah yaptığım her şey içime doğmuş, adeta önceden gözümde canlanmıştı: Böyle basık ve kapalı bir gökyüzünün altında kendimi görmüştüm, üstümde eski günlere ait bu giysi, mezarın üstüne uzanmak, toprağını öpmek için geri geliyordum... Ve işte bugün, işte şimdi son kez öptüm onu, - ne var ki bu pek gerçekmiş gibi gelmiyor bana artık- bilemiyorum, belki bu ölüm dolu görünümün sonsuzluğuna, mezarı ziyaret ettiğim sahneyi

çevreleyen ve benim sorumsuz gözlerimde büyüyen ıssızlığın çekiciliğine kapılıyorum.
Yine de ürkütücü bir sessizlik içinde dakikalar geçtikçe, ağır bulutlar yüksek surların üzerinden sürüklenip dururken gitgide olup bitenlerin bilincine varıyorum; daha yalın biçimde acı çekiyorum, daha insanca, daha acılı bir biçimde anlıyorum, yeniden ürperti geliyor üstüme, sonsuz hüznün gerçek ürpertisi...
Dakikalar geçiyor yine; hafiften çıkan rüzgâr bu ölüler ülkesinin üstüne kırbaç gibi inen yağmur damlaları serpiyor.
Uzun sessiz görüşmemiz sanki bizi birbirimize daha çok yaklaştıran türlü türlü evrelerden geçiyor. Bedenlerimizin nerdeyse yeniden birleştiği izlenimini alıyorum şimdi tümüyle, - yılların, uzaklıkların, dünyanın dört bir yanına yolculukların ve benim için onun yazgısını saran çözülmez gizemin getirdiği bunca ayrılıktan sonra aynı yerde olduğumuzu duyumsuyorum, çok yakın olduğumuzu, yalnızca onun tabutsuz yattığı bir parça toprağın bizi ayırdığını. Ondan arda kalanları gönülden seviyorum ben, şu anda bütün varolanın bunlar olduğu izlenimi uyanıyor bende; onları görmek istiyorum, onlara dokunmak, yanımda götürmek: Aziyade'nin bir parçası olmuş hiçbir şey ne ürkütür, ne de tiksindirir beni.
Kenarları hep daha koyulaşarak sürüklenen gri bulutlar, iç kapatan kırlara, uzayıp giden surlara yağmur atıyorlar...
Şimdi Aziyade'nin görüntüsü nerdeyse canlanmış önümde duruyor, - o kalıntıların yakınlığı sağladı bunu kuşkusuz, kalıntıların üstünde onun kendi varlığından bir öz gibi dalgalanıp duran bir şeyler kalmış olmalı... Ama o birdenbire canlandı, öyle canlandı ki, ayrılık akşamından beri hiç böyle karşıma çıkmamıştı. Gülümsemesini, gözlerimin içine son günlerdeki derinden bakışını görüyorum yine hiç olmadığı kadar, sesini duyuyorum, sesinin bildik, güvenli, çocuksu, küçük titremlerini; sonsuz sevecenlikle taparcasına sevdiğim onun bütün o özel, anlaşılmaz küçük şeyleriyle yine karşılaşıyorum. Artık hiçbir şey kalmıyor, ne o büyük görünüm, ne de ortama özgü garip bir hava, onun kendisinden başka hiçbir şey yok artık - değişip duran tüm duygularım yumuşuyor, tümüyle tatlı bir şey halinde birbirine karışıyor - ve ben öteden beri arzuladığım gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyorum
... .

O anda yaşadıklarımdan pek hoş bir kuruntuya kapıldım, geri geldiğimi biliyor ve her şeyi anladı dedim... Süreklilik taşıyan bir ruhun varlığına ilişkin bir düşünce uyandı bende, gizli, açıklaması güç ama duyumsadığım. Bunun üzerine onun anısına bağlı üzüntü ve iç acısı kuşkusuz sonsuza değin ortadan yitti.
Yatışmış olarak ayağa kalkıyorum, içimde tatlı bir hüzün var: Birdenbire yazgısındaki karanlık azalmış görünüyor bana: O, gençliğinin doruğunda başını alıp gitti, başka aşk düşü, - mezarına benden başka gelip öpeni olmadı, hiç kuşku yok bir daha kimse gelip bana benzer biçimde öpmeyecek onu.
Mermer mezar taşının dibinde, ordaki küçük bitkilerin en tazelerinden birini yanımda götürmek üzere seçiyorum; sonra mermer üstüne kabartmayla yazılı, pırıltısı yitmiş yaldız kaplı adını yine öpüyorum - ve atıma biniyorum, geriye dönüp bakıyorum uzaktan, yüksek İstanbul surlarının göz alabildiğine uzanıp gittiği yalnızlığın ortasında onu bir kez daha görmek için...

VII

Akşam beni götüren geminin arkasında, dirseklerim dayalı, on yıl öncesindeki gibi giderek uzaklaşan İstanbul'a bakıyorum. Sonra her şeyin üstüne çekilen büyük bir perde gibi, alacakaranlık çöküyor, ve gece, Boğaz'ın çıkışında, Karadeniz'de iyice sarıyor bizi.
Ve her şey yatışıyor içimdeki, her şey yatışıyor gitgide, her şey uzaklaşıyor, daha da silikleşmiş bir uzaklığa akıyor...

VIII

Ocak 1892

Çocukluğumda akşamleyin çekinerek gelip eliyle yaşayanları çağıran bir hayaletin öyküsünü okuduğumu anımsıyorum. Yıllarca, birisi onu izlemeye cesaret edinceye kadar hep böyle geliyordu; sonra onun ne istediğini anlıyorlar ve yerine getiriyorlardı.

İşte böyle, yıllarca peşimi bırakmayan bu korkulu düş, hep engellenen ve hiç sonu gelmeyen bu İstanbul'a geri dönüş düşü - o düş bu kutsal yolculuğu gerçekleştirdiğimden beri bir daha görünmedi bana. Ve Doğu'dan yana yine her şey yatıştı anılarımda, geçip gitmeyi sürdüren yıllarla...
Bu düş kuşkusuz ordaki sevgili küçük hayaletin çağrısıydı, yanıt verdim ve düş yinelenmiyor artık.

C
Aydınlanma Kitaplığı

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ

Yayınlanan Kitaplar:

1- Sokrates'in Savunması (Platon)
2- Devlet Adamı (Platon)
3- Candide (Voltaire)
4- Atinalıların Devleti (Aristoteles)
5- Top Oynayan Kedi Mağazası (Balzac)
6- Devlet I-II (Platon)
7- Devlet III-IV (Platon)
8- Yüzbaşının Kızı (Puşkin)
9- Philebos (Platon)
10- İtalya Hikâyeleri I (Stendhal)
11- İtalya Hikâyeleri II (Stendhal)
12- Yaşlılık/Dostluk (Cicero)
13- Masallar (Aisopos)
14- Pazartesi Öyküleri I (Alphonse Daudet)
15- Pazartesi Öyküleri II (Alphonse Daudet)
16- Rönesans (Jules Michelet)
17- Dr. Jekyll ve Mr. Hyde (Robert L. Stevenson)
18- Alice Harikalar Ülkesinde (Lewis Carroll)
19- Yöntem Üzerine Konuşma (Descartes)
20- Gılgamış Destanı

21- Martı/Vişne Bahçesi (Çehov)
22- Gulliver Cüceler Ülkesinde (Jonathan Swift)
23- Totem ve Tabu I (Sigmund Freud)
24- Totem ve Tabu II (Sigmund Freud)
25- Değişen Kafalar (Thomas Mann)
26- Çin Öyküleri (Anonim)
27- Gulliver Devler Ülkesinde (Jonathan Swift)
28- Şiirler (Safo)
29- Üç Öykü (Gogol)
30- Mozart Prag Yolunda (Eduard Mörike)
31- Masallar I (Jacob ve Wilhelm Grimm)
32- Şeytanlı Göl (George Sand)
33- Çocukluk (Lev Tolstoy)
34- Tefeci Gobseck/Üç Öykü (Balzac)
35- Masallar II (Jacob ve W. Grimm)
36- Michael Kohlhaas (H. Von Kleist)
37- Yıkıntılar I (Volney)
38- Yıkıntılar II (Volney)
39- Pierre ve Jean (Maupassant)
40- Paul ve Virginie (Bernardin de Saint-Pierre)
41- Metafizik Üzerine Konuşma (Leibniz)
42- İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in Öyküsü (Gogol)
43- Haksız Yönetime Karşı / Tembellik Hakkı
(Henry D. Thoreau / Paul Lafargue)
44- Sadık-Safdil (Voltaire)
45- Yunus Emre I (İlhan Başgöz)
46- Yunus Emre II (İlhan Başgöz)
47- Yunus Emre III (İlhan Başgöz)
48- Tours Papazı (H. de Balzac)
49- Bizans (Ferenc Herczeg)
50- Erzurum Yolculuğu /Byelkin'in Öyküleri (Puşkin)
51- Macbeth (Shakespeare)
52- Genç Werther'in Acıları (Goethe)
53- Yeraltından Notlar (Fiyodor Dostoyevski)
54- Pâl Sokağı'nın Çocukları (Ferenc Molnar)
55- Yalnız Gezerin Düşlemleri (J. J. Rousseau)
56- Yaşamlar (Plutarkhos)

57- Öyküler I (Oscar Wilde)
58- Öyküler II (Oscar Wilde)
59- Yeniyetmelik (Lev Tolstoy)
60- Beyaz Geceler/Uysal Kız (Fiyodor Dostoyevski)
61- Dr. Faustus (Christopher Marlow)
62- Faust (Goethe)
63- Yazlık Dönüşü (Goldoni)
64- Karac'oğlan I (İlhan Başgöz)
65- Karac'oğlan II (İlhan Başgöz)
66- Bilinmeyen Başyapıt / Kırmızı Han (Balzac)
67- Sevil Berberi (Beaumarchais)
68- Ankara Anıtı (Augustus)
69- Peter Schlemihl (Adelbert von Chamisso)
70- Yeni Atlantis (Bacon)
71- Knulp (Hermann Hesse)
72- Gençlik I (Lev Tolstoy)
73- Gençlik II (Lev Tolstoy)
74- Sezar ve Kleopatra (George Bernard Shaw)
75- Kır Atlı (Theodor Storm)
76- Mektuplar (Platon)
77- Bayazıt (Racine)
78- Tula Teyze (Miguel de Unamuno)
79- Fıçıdan Öyküler (Storm)
80- Apartman I (Zola)
81- Apartman II (Zola)
82- Apartman III (Zola)
83- Yol Arkadaşım - Öyküler (Maksim Gorki)
84. Bartleby (Herman Melville)
85. Bozkırda Bir Kral Lear (Turgenyev)
86. Son İbni Sirac'ın Serüvenleri (Chateaubriand)
87. Korkunç Bir Gece / Öyküler (Anton Çehov)
88. Yahudiler (Gotthold Ephraim Lessing)
89. Benito Cereno (Herman Melville)
90. Konuşan Kaftan (Kalman Mikszath)
91. Alacakaranlıkta -Tonio Kröger (Thomas Mann)
92. Oyunculuk Üzerine Aykırı Düşünceler (Denis Diderot)
93. Üç Kısa Oyun (Luigi Pirandello)

94. Marie Grubbe I (Jacobsen)
95. Marie Grubbe II (Jacobsen)
97. Marie Grubbe III (Jacobsen)
98. Taras Bulba-I (Gogol)
99. Taras Bulba-II(Gogol)
100- Bu Hesapta Yoktu (Ostrovski)
101- Hastalık Hastası (Moliére)
102- Konuşmalar (Konfüçyüs)
103- Yoksul Çalgıcı (Franz Grillparzer)
104- Bozkırda (Maksim Gorki)
105- Penguenler Adası I (Anatole France)
106- Penguenler Adası II (Anatole France)
107- Tristan ve Iseut (Ånonim)
108- Stuttgart Cücesi (Eduard Mörıke)
109- Jules Amcam (Guy de Maupassant)
110- Başkasının Karısı / Namuslu Hırsız (Dostoyevski)
111- Uğursuz Miras (E.T.A. Hoffmann)

C
Aydınlanma Kitaplığı

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ

Çıkacak Kitaplar:

c New York'u Nasıl Sevdi? (O'Henry)
c Değirmenimden Mektuplar I (A. Daudet)
c Değirmenimden Mektuplar II (A. Daudet)
c Sir Gawain ve Yeşil Şövalye (Anonim)
c Geçmiş Günlerin Masalları (Charles Perrault)
c Rudin I (Turgenyev)
c Rudin II (Turgenyev)
c Maça Kızı/Dubrovski (Puşkin)
c Pir Sultan Abdal I (İlhan Başgöz)
c Pir Sultan Abdal II (İlhan Başgöz)
c Gülme (Bergson)